

HÍD

A TARTALOMBÓL

GÁL LÁSZLÓ: LEVÉL A HÍD-HOZ
MAJTÉNYI: AZ ÚJ GARABONCIÁSBÓL
(B. Szabó Gy. illusztrációival)
SZIRMAI KÁROLY VITACIKKE
BORI IMRE FRANZ KAFKÁRÓL
ZSAK KONFINÓ ELBESZÉLÉSE
CSÉPE, FEHÉR, ANTICS ÉS PRÉVERT VERSEI
FIATAL KÖLTŐK
VÉLEMÉNYEK, TÉNYEK
SZEMLÉK
MŰKEDVELŐ SZÍNPAD
HANGYA ANDRÁS RAJZAI

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

1

1954

JANUÁR

XVIII. ÉVF.

T A R T A L O M

GÁL LÁSZLÓ: Levél a HÍD-hoz	— — — — —	1
CSÉPE IMRE: Négy vers az „Emlékkövek” c ciklusból	— — — — —	4
MAJTÉNYI MIHÁLY: Kapitány úr Kecán (részlet az új Garabonciásból, B. Szabó illusztrációival)	— — — — —	5
FEHÉR FERENC: Három vers	— — — — —	14
ZSAK KONFINO: Kezek (K. Antics Angelina ford.)	— — — — —	15
ANTICS MIROSLÁV: Poéma (Fehér Ferenc ford.)	— — — — —	15
JACQUE PRÉVERT: Három vers (Franciából ford. Nyíri Éva)	— — — — —	20

TAN ÚSÁG

SINKÓ ERVIN: Egy regény regénye (6. folytatás)	— — — — —	22
--	-----------	----

FIATALOK

DÉR ZOLTÁN: Két vers	— — — — —	26, 27
BURÁNY NÁNDOR: Két vers	— — — — —	29

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

EDVARD KARDELJ: A nemzeti kérdéstről (Befejező rész)	— — — — —	31
--	-----------	----

DISPUTA

SZIRMAI KÁROLY: Hozzászólás Dr. Czimmer Anna cikkéhez	— — — — —	39
---	-----------	----

KILÁTÓ

BORI IMRE: A kísértetek nem halnak éhen...	— — — — —	41
--	-----------	----

VELEMÉNYEK, TÉNYEK

MAJTÉNYI MIHÁLY: Fiatalok	— — — — —	46
LÉVAY ENDRE: Beszögeztet ablakok	— — — — —	46

SZÍNHÁZ

LÉVAY ENDRE: Krlezsa drámája magyarul	— — — — —	43
---------------------------------------	-----------	----

KÖNYVSZEMLE

BÁLINT ISTVÁN: Debreczeni József „Az első félidő” c. könyvéről	— — — — —	51
--	-----------	----

LAPSZEMLE

(L) lapszemléje	— — — — —	54
-----------------	-----------	----

MŰVESZET

GÁBOR ZOLTÁN: Széljegyzetek Hangya András festészetéhez	— — — — —	55
---	-----------	----

KEPEK, RAJZOK

HANGYA ANDRÁS (Zágráb): Vázlat (ceruzarajz) a címlapon és a	— — — — —	3, 13, 21, 45
Vázlat (pác)	— — — — —	50
B. SZABÓ GYÖRGY: Illusztrációk az új Garabonciáshoz	— — — — —	5, 6, 11
IVANYOS SÁNDOR: Rajz	— — — — —	53
Szerkesztőségi hír: Állandó mellékletünkből a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD-ból műszaki okokból kimaradt „Színpadi maszkírozás” c. írást jövő számunkban folytatjuk.		

A szerkesztőség postája

A Vajdasági Magyar Kultúratanács múlt ülésén a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD szerkesztésére hatlagú bizottságot választott. A bizottság elnöke Kapocs Antal újvidéki kultúrunkás, tagjai pedig Vajdaság különböző falvaiból és városából kerültek be: Hirsler Ferenc Verbászról, Nacsa Gábor Mileticsről, Nóthof Károly Zentáról, Oláh Béla Kishegyesről és Sovén Károly Kikindáról.

Időközben ez a szerkesztőbizottság már meg is tartotta első összejövetelét s azon kidolgozta munkatervét, amely szerint a jövőben csak ritkán közlünk színdarabokat, inkább a színpadtechnika és műkedvelőképzést helyezük előtérbe. Ezért a következő rovatokat vezetjük be: Mít játszottak műkedvelőink? — Mire készültünk? — Műszaki tanácsadó (a színpadberende-

zés, külső zaj, világítás stb. megtárgyalása) — Műkedvelőképzés (egy-egy stúdióórák népszerű feldolgozása) — Darabismertetés (azokról a színművekről, amelyek a Vajdasági Magyar Kultúratanácsnál beszerezhetők) — A műkedvelők postája — Cserebere (arról, ki milyen szövegkönyvet, kelléket és egyebet cserélhet, kölcsönözhet) — Humor, szatíra, anekdóta. Esetleg más rovat is szóba jöhet.

Fölkérjük műkedvelő olvasóinkat, hogy a fenti keretben kérdéseikkel, híreikkel, észrevételeikkel forduljanak a fentemlített szerkesztőségi tagokhoz vagy közvetlenül a HÍD szerkesztőségéhez, hogy a következő szám már e terv szerint készülhessen el.

A szerkesztőség

Tömörkény István

Szelet hevernek

(Történik egy tiszai búzáshajón, amint creszkezőben Szerbia felé, a szélvihar miatt a parthoz kell állnia. — Idő: Jelenkor.)*

Régifajtajú búzáshajónak az orra, illetve az orra felől való része. Főlölesleg bővebben leírni, a típus kevés eltéréssel a Tiszán mindenütt azonos.

Csak följegyzendő a hajóorr felszerelésénél, hogy itt a hajó bögője és a csárda (a kormányos lakása) között a hajón némi szabadabb térség van, ahol öt-hat ember is szabadon mozoghat.

A csárda előtt eszközök vannak, csáklyák, rudak, kötelek. A hajó szélén vastag fatökök állanak ki a hajóból, amire vetik kikötéskor a köteleket. A hajóorr hegyében a bögő mellett vasmacska a felhúzógéppel.

A csárda két kis ajtója kifelé nyílik. A hajótest rendszerint barna, az ajtók zöldre vannak festve, nemzetiszínű díszszel.

A kormányos-lakásnak ablakai is vannak. Az innenső ablak alatt pad, a padon sorjában cserépből nyíló muskátli virágok.

*) Az első világháború előtt, 1913 körül.

Ugyancsak ott, lefektetve egy vastag gerenda, megtámasztva, hogy ne mozogjon: ez ülőhelyül is szolgál. Ennek a gerendának a felső, a közönség felé eső része lecsavarható ami ezúttal még nem látszik.

A csárda tetején van a domentátum, ahonnan a kormánylapátot kezelik, ehhez a csárda oldalán létra vezet föl. A kormánylapát hosszú gerendarúd, amely az orr mellett karróhoz van kötve s a domentátumról átnyúlik az egész szin fölött, le a vízbe. A hajó többi, hátulsó derékrésze nem látszik.

A hajóhoz közel magas földpart, olyformán magasságban, hogy a part földszintje lehetőleg magasabb legyen, mint a hajóorrban szereplők feje.

SZEMÉLYEK:

Baráczius Mihály, kormányos,
Terka, a felesége,
Anti, a fiuk 7—8 éves,
Jóljárt Antal, első hajóslegény,
Jancsi, hajóinas,
Csendőrmester.

1. JELENET

Jóljárt, Terka

TERKA: Micsoda ítéletidő!... Még ekkorra viharra nem emlékszők, mióta a hajón járok. Az előbb, mikor még a Tisza közepin voltunk, azt hittem, elsüllyedünk. Hogy itt veszünk a fiammal!...

JÓLJÁRT *(a hajó belső szélén áll, csákllyával méri a víz fenekét)*: Engöm tán nem is sajnáltál volna?

TERKA: Kendet? Hát már az uram inkább csak eszömbe jutna, mint kend.

FÖLÜLRŐL *(a domentátum tetejéről Baracziusz erős kiáltó, öreges hangja, miközben az első kormánylapát is hevesen mozog)*: Haó! Hej! Nyomjátok a part felé! Fogjátok vállon azt a kormányt! Nyomd be erősen a farát! Elül hogy áll a fenék?

JÓLJÁRT *(fölkialt a domentátumra)*: Jól! Lőhet egész ki a partig. *(Csendesen Terka-hoz)*. Legalább, ha nem jutottam az eszödbe, az urad se jutott.

TERKA: Ne beszélj bolondokat. Mit emögötesz itt mindent össze-vissza? A dolgodra ügyelj!

JÓLJÁRT: Csak tudsz te még engöm tenek is szólítani...

FÖLÜLRŐL *(Baracziusz hangja)*: Haó! Nyomd mög ott alul... állj... a ladikot, hogy nem eresztöd át a másik oldalra?... összetoretítők... Ugyan hová lőtt az eszötök... héj!...

TERKA: Ne beszélj. Tóni, ne beszélj. Majd el nem veszünk. Hiszen már féloldalra dült

JÓLJÁRT: Nem adjuk azt olyan könnyen. Ne félj, amíg engem látsz. *(El)*

TERKA: Nem tudom, nem-e jobb lőtt volna, ha sosé láttalak volna...

HANG *(Baracziusz felülről)*: Mi van előlrül?

JÓLJÁRT *(visszakiált)*: Eresztöm a macskát. *(A horgonyt leeresztik, a lánc csörömpölve halad utána)*. Köthetők, hejj? Verd le a karót!

2. JELENET

Előbbiek. Anti, Jancsi

ANTI *(kinyitja a csárdaajtót s kilép)*: Kedves anyám, hát mögállunk?

TERKA *(odaszalad hozzá)*: Jaj fiam, Antim, eredj vissza, még itt a vízbe fúj a szél. *(Betuszkolja a szobába)*. Nagy a vihar, szelet köll heverni.

JANCSI *(futva jelenik meg a hajó hátulsó részéből, a kezében vasalthegyű karó és nehéz fakalapács)*: Tóni bátyám, hát kötnénk már. Verném a karót már a parton, de hát hogy mőnjek ki, erre a meredekre? Ha csak ki nem hajít kend, mint a macskát.

JÓLJÁRT: Hát még a járódeszkát is én dobjam ki? Az a három legény a hajó farában sömmit se csinál? Még a járódeszkát is az első legény vesse ki?

JANCSI: Én nem tudom, ki vesse ki, de ha kivetik is, hogy még föl rajta?

JÓLJÁRT: Hát tanulj még mászni rajta!

JANCSI: Hát mikor az édosapám kubi-kos volt, segítöttem neki a talicskát fölhúzni a partra, de akkor kapaszkodhattam a deszkába, nem volt tele a kezem karóval, mög kalapáccsal. *(El, de mindjárt fordul vissza)*.

JÓLJÁRT: Ne lármázz, mert majd megváglak úgy, hogy vacsorán éred Pilátust *(Fölkap egy, járódeszkát s föltámasztja a parthoz)*. Másszál föl rajta, azután utánad hajítom a holmit.

JANCSI *(ledobja a karót a kalapáccsal. A meredek deszka szélébe fogózva fölmászik rajta)*.

JÓLJÁRT *(földobja neki a karót a kalapáccsal)*: Verhetöd.

JANCSI *(a parton leveri a földbe a karót)*: Gyühet a kötél.

JÓLJÁRT *(körte segítségével feldob egy vékony zsineget, azt Jancsi elkapja s azor által húzza föl a vastag kötelet s ezzel kiköti a karóhoz a hajót)*.

JANCSI: Húzza kend mög!

JÓLJÁRT *(meghúzza a kötél alsó végét s karikákban a hajón levő kötélkömbre vetij)*: Hej, Terka, ha a tengörészkoromra gondolok... mög erre a sok értetlenre itten... Ott két embör többet végez, mint itt hat ember... Az a vízi embörnek való az ottvaló élet.

TERKA: Jobb is lőtt volna, ha ott maradt volna kend... Mért nem maradt ott kend?... Így csak kísértésbe van a böcsületünk... Szaggatjuk egymás szívít hiába ezen a hajón

JANCSI *(visszajön a járódeszkán, mosi már bátraóban. A kötényét maga elé tartva, az ülő-gerenda elé guggol)*: Rőndben van a kikötés, úgy áll a karó a földben, mintha bele volna fagyva, akár a fagyos kutyaláb-szár... Eresszön kend ki Tóni bácsi ide a kötőmbbe egy kis sőt, mert majd halat főzők. Jó lősz egy kis meleg étel, mert ez a hideg szél még a lelkünket is járja.

TERKA *(mogában)*: A hidegség csakugyan járja a lelkömet.

JÓLJÁRT *(kicsavarja a gerenda végét s onnan sőt ad a Jancsi kötőjébe)*: No vidd. Ez elég lősz. Azután a szádat befogd, hogy honnét vitted a sőt.

JANCSI: Hát hacsak álmomba ki nem beszélöm... hej, hej, olyan halat főzők, hogy mindönkinek kétfelé áll tüle a füle.

TERKA: Eredj már!

JANCSI: Mék is. *(El)*

3. JELENET

Terka, Jóljárt, később Barácziusz, Anti

TERKA: Te is eredj.

JÓLJÁRT: Nem mék.

TERKA: Hát mér nem mégy?

JÓLJÁRT: Mert nem mék.

TERKA: Hát mit akarsz itt?

JÓLJÁRT: Sömmit!

BARÁ CZIUSZ (a hajó tulsó oldaláról kerülve megjelenik az orrban. Őszülő ember): Hát ez egészen legényhöz való kikötés... Így macskázni le a parthoz a hajót!

JÓLJÁRT: Hát mi baja van vele kendnek? Talán nem jól van?

BARÁ CZIUSZ (gúnyosan): Dehogynem jól van, nagyon is nagyon jól van, csak a torka véros. Hát ilyen helyőn macskázod te le a hajót, a szirtős oldalba, ahol ki se lőhet a partra járni... Hej, de jó legényők a mostani első hajóslegényők, hogy ugyan hogy nem esik beléjük a férőg.

JÓLJÁRT: Hiszön szelet heverőnk, nem rakodunk.

TERKA (odamegy Barácziuszhoz): Heve-résnél úgyis mindegy, akár milyen a part.

BARÁ CZIUSZ (me glőki az asszonyt): De nagyon pártolod ezt a híros legényt. Talán hogy rokonod? Vagy a szeretőd?

TERKA: Mán hogy gondolhat még ilyet mondani is.

BARÁ CZIUSZ: Mérges vagyok. Ilyen helyőn eresztteni le a macskát!

JÓLJÁRT: Hiszen arra lejjeb is szirtős a part. Egy kutya az akár itt, akár ott.

BARÁ CZIUSZ: De nem szirtős a világ végéig. Eresztőtted volna odáig, ahol nem szirtős. Ahol ki lőhet rá járni.

JÓLJÁRT: Hát minek akar kend rá ki-járni? Csak sivatagmező a part, nincsen itt falu, se ház.

BARÁ CZIUSZ (egyre mérgesebben): Ahhoz tenekőd sömmi köződ, hogy van-e falu, vagy nincsen. De ennyi esződ lőhetne, hogy nyílt helyen vesd le a macskát. De annyi, csak annyi esződ sincsen, most számár vagy. Az asszonnyal karattyolsz örökké, ahelyett, hogy a dolgotat végeznéd. (Terkához). Te is mit vagy idekint mindig? Nincsen semmi dolgod se a szobába?

TERKA: A szobába... Sötét van a szobába. Mikor az elébb a víz közepin félre-billent a hajó, még a mécsősből is kidűlt az claj.

BARÁ CZIUSZ: De akkor nem dűl ki úgye. ha ezzel a számárral karattyolsz?

JÓLJÁRT: Hát számár kendnek a kö-rősztapja, — ha volt. Mit kiabál itt mindőnti össze-vissza, mint a hetrefüles? Még annyit se tud kend, hogy szél ellen szirt alá köil állani, mert akkor kevesebbet fog a vihar-

hul a hajó? Még nekőm mondja, hogy számár — a számár!

BARÁ CZIUSZ: Tanuld mög, hogy kivel beszélsz. (Nyakonvágja Jóljártot).

ANTI (ugyanakkor kijőn a szobából): Ked-ves anyám, mért űti apám a Tőni bácsit? (Odaszalad az apjához). Ne űsse kend a Tőni bácsit.

JÓLJÁRT (felkapja a csáklyát): Hát en-gőm űtsz mög?

TERKA: Jaj, Istenőm, Tőni!

BARÁ CZIUSZ (hátrál): A kormányosod vagyok, tán nem tudod? (Hátrálásában a lá-baival leűti a hajóról a gyereket).

ANTI (a vízbe esik a hajó tulsó oldalán): Jaj...

TERKA (sikolt): Jaj, édős egyetlen gyer-ő-kőm.

BARÁ CZIUSZ (előbb nem érti, csak néz. Azután ordítani kezd): Hőő, hēj, ladikra le-gényők! Vízbe a gyerők. Elő a hálót, ladikra kapjatok!

TERKA (imádkozásra fogott kezekkel. Ba-rácziusz ordítása alatt): Tőni! Tőnim!

JÓLJÁRT (Barácziusz ordítása alatt, Ter-ka szavai közben kihűzza a fejéből a sapkát földre ejti s fejest ugrik a vízbe a gyerek után).

TERKA: Anti... Tőni...

JÓLJÁRT (szava hallatszik a hajó mögöl): Ide a ladikkal Jancsi! Aci a csáklyát... Igy. Rőndben van. Ehun a gyerők... No segits bemászni.

4. JELENET

Barácziusz, Terka, Jancsi, Anti

JANCSI (hossa a kárján a kissé bágyadt Antit): Nincsen ennek semmi baja se. Alig ivott valamit. Mőgráztam mán fejjel lefelé, de alig gyűtt ki víz belűle.

TERKA (két karral a gyerek után): An-tim...

JANCSI: Csak sebősen Tercsi néni, be vele a csárdába. Vetkőztessé le, aztán dőrszölje a hasát. Félóra mulva...

TERKA (a gyerekekkel be a csárdába).

JANCSI (folytatja)... már úgy őszí a pap-rikás halat, mintha egész életibe őgyebet se csinált volna.

BARÁ CZIUSZ: Hát a Tőni?

JANCSI (szárazon): Melyik Tőni?

BARÁ CZIUSZ: Hát a Jóljárt Tőni.

JANCSI: Száritkőzik a basban.

BARÁ CZIUSZ: Hát mért nem gyűn ide?

JANCSI (szárazon): Mondom, hogy szárit-kozik a basba, a legényők szobájába.

BARÁ CZIUSZ: Hát van uszadékfa elég, tūzeljetők, hogy száradjon

JANCSI (*a hajó belső oldalán elmenőben*). A hajóslegény nem akkor volt utoljára vízben, amikor először fürösztötték... A víz majd fölszárad rajta... de a pofon nyoma nem szárad föl.

BARÁCZIUSZ: Mit beszélsz, kölök?

JANCSI: Egy szót se szóltam. (*Már nem látszik, mikor ezt mondja*): Majd a parton lösz a mosakodás.

BARÁCZIUSZ (*utána szól*): Jót mondok, fogd be a szád, mert majd én fogom be.

(*Erős szélfulalom. A muskátlis padról néhány cserép virág leesik*).

5. JELENET

Barácziusz, Terka, Csendőrőrmester, hajóslegények kara

BARÁCZIUSZ (*leguggol a lehullott cserepek után*): Hej még tik se tudtok békén maradni... Nézd, ennek is eltört az ága. Pedig idegőn országba viszlek...

CSENDŐR (*megjelenik a parton, gyalog-sági szolnoki felszerelésben*): Mi van itt, hé?

BARÁCZIUSZ (*visszafordul*): Ami van, az van itt. Hé!

CSENDŐR: Micsoda hajó, ez hé?

BARÁCZIUSZ: Egy acsoda hajó ez, hé!

CSENDŐR: Én velem beszél így?

BARÁCZIUSZ: Nem is a török császárral.

CSENDŐR: Hát honnan jön ez a hajó?

BARÁCZIUSZ: Nem gyün ez sehunnan, mert a víz hozza.

CSENDŐR: Hát minek kötöttek ki itten?

BARÁCZIUSZ: Mert ráértünk.

CSENDŐR: Mikor mennek odább?

BARÁCZIUSZ: Ráérünk...

CSENDŐR (*mérgesen*): No majd én meg-nézem azt a hajót.

BARÁCZIUSZ: Hát az löhet.

CSENDŐR (*kuporogva igyekszik lejönni a meredek járódeszkán, de leérve csörömpölve esik neki a hajó oldalának*): Ejnye, no!

BARÁCZIUSZ: Adj isten egészségire.

CSENDŐR (*igen mérgesen*): Hát így kell fogadni az embert?

BARÁCZIUSZ: Hát hogy? Tán tyúkkal, kaláccsal? Hát hé vagyok én, mi? Én Barácziusz Mihály első kormányos, csak hé? Mi? Amilyen az adjon isten, olyan a fogadj isten, hé! Aztán mit ugrál itt? Ha be akar gyünni a hajóra, mért nem mondja mög röndesen... Mert itt nagyon könnyen ki löhet érne (*a vízre mutat*) az udvarra, de az udvarral bajos visszagyünni a házba.

CSENDŐR: Még egyszer mondom, micsoda ez itt, hé?

BARÁCZIUSZ: Ez itt a hajó, hé?

CSENDŐR: Annyit én is látok.

BARÁCZIUSZ: Ha látod, mit kérdöd?

CSENDŐR: Hát hová való ez a hajó?

BARÁCZIUSZ: Ez a vízre való.

CSENDŐR: Hogy hívják?

BARÁCZIUSZ: Nem hívják ezt sehogyan. Hanem hol a víz viszi, hol a ló húzza.

CSENDŐR: Honnan jön?

BARÁCZIUSZ: A város alul.

CSENDŐR: Honnan jön?

BARÁCZIUSZ (*a pipaszárral integet a háta mögé*): Hát innen a város alul.

CSENDŐR (*türelmetlenül*): Micsoda város alul? Sok város van felülről idáig.

BARÁCZIUSZ: Van ménkű. Város csak egy van, akit így tisztölünk, a szögedi város. Hát oda való ez a hajó. Tudia? Abba a városba, ahun ha valaki rágyün a hajóra, jó napot szokott mondani, mert az így tisztőség.

CSENDŐR: Ne leckéztessen itt engem. Feleljen a kérdésemre, hogy hová mennek, mit visznek, mért kötöttek ki? Ismerem már az ilyen csempésztempót. Feleljen a kérdésemre, mert tudni akarom.

BARÁCZIUSZ (*kezében a törött muskátli. Benvit a csárda ajtón s beszél*): Terka!

TERKA (*helyülről*): Hallom.

BARÁCZIUSZ: Adj egy kis cernát, majd összekötözöm ezt a muskátlit. Eltört az anyaa. Belgrádig talán még mögfogia megint. (*Beteszi a csárdaajtót. A csendőr felé áll*). Maa?

CSENDŐR: Micsoda kérdés ez? Hát hogy mer maga énvelem így beszélni?

BARÁCZIUSZ (*leteszi a cserenet a padra a nadrágzsebébe nyúl, onnan régifajta masinatartót vesz elő s abba gyufa után keresgél*): Hát kicsoda maa?

CSENDŐR: Én Hát nem látja, hogy ki vagyok?

BARÁCZIUSZ (*kiveri a pipát, zacskót vesz elő a zsebből, lassan töltöget. A csendőrnek közben mondja*): Nem!

CSENDŐR: Hát nem látja, hogy csendőr vagyok?

BARÁCZIUSZ (*rágyújt s közben ahogy a gyufa lángját szivogatja be a féloldalt tartott pipába, mondja*): Hát azt látom, hogy csendőrruha van magán, de azt mondják, hogy nem a ruha tölsi az embört...

CSENDŐR (*lekapja a válláról a puskát és kétkézre fogja, megfelelő állásban*): Hát ez teszi az embert, hajós?

BARÁCZIUSZ (*kifeszül, s fejtől lábig végignézi a csendőrt*): Hát hogy az tölsi-e, azt nem tudom... Hanem azt tudom, hogy akit én itt belevágok a vízbe, annak elég van téve. Őt emböröm van neköm itten a hajón, előkiálthatom mindjárt valamennyit. Hát mit lármáz itten? Hát hé vagyok én magának, én Barácziusz Mihály első kormányos,

adófizető polgár? És a hajóra be lehet úgy gyünni, hogy se jó nap, se adjon isten? Aztán micsoda jusson? Nem azért van maga tartva az én adómbul, hogy a böcsületes embőrt hajkúrássza! Szaladgál itt elég gazembőr, azokat fogdossa, hé? *(Úgy beleszorítja a szárt a pipába, hogy a makban beletörik).*

CSENDŐRÖRMESTER *(meglepődve)*: No, nem úgy van a dolog. Azért bízták énram ezt a vidéket, hogy vigyázzam: ha erre járok, tudnom kell, hogy miért kötöttek itt ki, hiszen sohasem kötött még ki ezen a helyen hajó.

BARÁCZIUSZ: Hát ha kivert a szél. A szél ellen nem lehet tőnni semmit.

CSENDŐRÖRMESTER: Azután itten sok a csempész... közel van a másik ország.

BARÁCZIUSZ: Tudom nagyon jól. Mink is Belgrádba mögyünk.

CSENDŐRÖRMESTER: No látja. Mikor kérdeztem, nem mondta el. Nekem pedig tudni kell az ilyesmit, mert a kötelesség: az kötelesség.

BARÁCZIUSZ: Azt neköm ne tanítsa. Voltam én már jégzajlásban a víz közepén ezzel a hajóval, úgy hogy minden embőrom ott-hagyott, de én még sé monstem le rúla.

CSENDŐRÖRMESTER *(elismerőleg)*: Az szép dolog.

BARÁCZIUSZ *(a pipa cserepeit bedobja a vízbe. Békülékenyen)*: No hát akkor. Nem mai gyerök vagyok én.

CSENDŐRÖRMESTER: Látom

BARÁCZIUSZ: Nohát az én fiam már vasutas oda lenn a Belgrádba. Ezöket a muskátlikat is nekik viszöm.

CSENDŐRÖRMESTER: Úgy hát? Az én fiaim iskolába járnak.

BARÁCZIUSZ: Lássa, lássa, lássa, mibül lössz a tallas egér. De azután tanulnak-e valahogy? Vagy csak így, azokat is katonának akarja adni?

CSENDŐRÖRMESTER *(mosolyogva)*: De tanulnak azok! Az egyik már a latin iskolát járja.

BARÁCZIUSZ: Lássa-é, abbul úr lössz. Hej, a fej, a fej, csak más az, aki a fejbül él. Látja, majd a fia előrehalad, maga mög csak itt zsandárkodik.

CSENDŐRÖRMESTER: Hát az úgy van...

BARÁCZIUSZ *(elgondolkozva)*: Bizony... A fiúnak nyitva van a világ, röpülhet, én mög látja csak itt vagyok a hajón. Járom a vizet rajta, tavasztul télig és soha még csak azt se tudom, hogy hol fagyok be vele. Itthon-e vagy külszországban... *(Kínálva mutatja a vastag fagerendát)*. No, őrmester úr, üljön hát le egy kicsit nálunk. Ne vigye el az álmunkat.

CSENDŐRÖRMESTER: De köszönöm is. Nem azért gyüttem én.

BARÁCZIUSZ *(mosolyogva)*: Tudom, tudom. De lássa csak, ha én csempészni akarok, azt úgyis beraktam már a hajó feneikébe otthon. Már gondolom, ahhoz pedig nem juthatna, mert jó egynéhányszáz métermázsa búza van rajta.

CSENDŐRÖRMESTER: Az úgy van. *(A puskáját a csárda falához támasztja s leül! Barácziusz mellé a fagerendára)*. De mégis ügyelni kell, mostanában nagyon hordják a söt kifelé.

BARÁCZIUSZ: Löhet. De hiszen a fináncnak is van esze. Tud az is ügyelni, ha akar.

CSENDŐRÖRMESTER: Meddig maradnak itten?

BARÁCZIUSZ: Azt nem löhet tunni. Ameddig a szél tart. Ha három napig mindig errül fúj, mög ilyen veszöttül, akkor három napig itt dangovázunk.

CSENDŐRÖRMESTER: Aztán mit csinálunk addig?

BARÁCZIUSZ: Unalmaskodunk. A legényök citeráznak, kötelethuzogatnak, kártyáznak, danolnak. *(A hajó hátsó végéről citeraszó. Magyar citera, nem stajer)*.

TERKA *(kijön a csárdából szomorúan, csendesén)*: Jó napot adjon isten!

CSENDŐRÖRMESTER *(szalutál)*: Jó napot kívánok.

TERKA *(Barácziuszhoz)*: Tessék a cérna. *(Eljön a hajó elejére s onnan domentátum létrája felé, ahonnan már az emberek nem látják. Két kezét az ölébe fogva elszomorodottan a vizet nézi)*.

CSENDŐRÖRMESTER *(csendesén)*: Talán a fiának a felesége?

BARÁCZIUSZ *(zavarodottan)*: Nem, az én feleségöm. A második feleségöm. Mert az első elhalt... *(Csend egy kicsit. A csendőr a bajuszát pödri. A hajó farából nótaszó hallatszik)*.

BARÁCZIUSZ: Kinyílt már a legényök torka. *(Hallatszik a nóta. Az hogy négy-öt ember úgy, ahogy összetanulva mondja)*.

Mén a hajó lefelé

Törökkanizsa felé.

Egy szép kislány bújába,

Ül a hajó farába,

Haj, de ül a hajó farába.

TERKA *(megrázkódik s két könyökkel a hajó oldalára borul sírva. A nóta mondja tovább)*:

Hej, édös anyám, möghalok,

Ha mög nem házasonhatok.

Édes fiam ne hajj mög,

Ínkább házasondjál mög,

Ínkább házasondjál mög.

TERKA: *(zokog szótalan).*

CSENDŐRÖRMESTER: No megyek én is. Még van mára elég szaladgálni valóm. Isten áldja meg.

BARÁCZIUSZ: Pedig egy kis hal éppen most fölne, ha mög nem vetné. Ehen... már egészen idehallatszik a szaga. No egy kis paprikáshalra. Tudja ez a szélfejű Kiskovács Jancsi kölök úgy el tudja kászolítani, hogy csuda. Az, tudja, csak belehajigál a bográcsba mindönt egyre-másra, hogy Káresz-Kantáresz, ahogy lösz, úgy lösz, de azért mégis csak az ő főztje a legjobb. No őrmester úr, no...

CSENDŐRÖRMESTER: Köszönöm nagyon, kormányos úr. De tudja, a szolgálat szolgálat.

BARÁCZIUSZ: Nono. Tudom. A befél, az befél — mert voltam én is katona. *(Kezet-fognak. Barácziusz segíti a csendőrt a partra a járódeszkán kihaladni. A csendőr a parton még üdvözetet int, azután eltűnik).*

6. JELENET

Barácziusz, Jancsi

JANCSI *(előjön a hajó hátulsó belső feléről, tányér a kezében).* Elmönt már az agár?

BARÁCZIUSZ: El. Mit akarsz?

JANCSI: Még egy kis só köllene a halba. Adjék kend.

BARÁCZIUSZ *(lehajol a fenyőszálhoz és csavargatja kifelé a fejét).*

JANCSI: Aztán mit akart az agár?

BARÁCZIUSZ *(kis marok sót veszen ki a fenyőszálból s a Jancsi tányérjára teszi):* Söt keresőt. De mondtam neki, hogy nincs a hajón.

JANCSI: Hát ami igaz, az igaz. *(El).*

7. JELENET

Barácziusz, Jóljárt, később Terka, Anti

JÓLJÁRT *(ünnepi gúnyában. Viseltes magyar sötétes ruha. Kezében balta, a vállán szíjon való hosszú zsákforma hajótarisznya).*

BARÁCZIUSZ *(meglepve rámered):* Hát te?

JÓLJÁRT: Lemék a hajóru.

BARÁCZIUSZ: Talán az eszöd mönt ki a fejedbül?

JÓLJÁRT: Lemék a hajóru. Itt a holmi, mög löhet vizitálni, hogy csak azt viszöm, ami az enyim. *(Fölhúzza a tarisznya tetejét és hátragyúri).* Mög löhet vizitálni. Ez a balta is az enyim. Ez a balta majd még...

BARÁCZIUSZ: Hát mit akarsz? Hát hová mégy? Hát ne mönj le a hajóru, mert minek mönnél le, mikor ne mönj le?

TERKA *(kilép a csárda ajtaján):* Minek mönne le kend, amikor ne mönnyön kend le, Tóni!

JÓLJÁRT: Lemék a hajóru, fölmék a partra. Itt a holmi, mög löhet vizitálni, igaz dolgot viszök-e? Ez a balta, ez az enyém. Ez a balta...

TERKA *(kétségbeesve kiált):* Nem tudod-e a törvényt: akivel oldottál, azzal köss!?

BARÁCZIUSZ: Nem tudod a böcsületet: akivel oldottál, azzal köss. Hogy mék én le első legény nélkül Belegrádig?

JÓLJÁRT *(Terka felé lassan):* Akivel oldottál, azzal köss. Szép törvény, jó, aki be tartja. *(Barácziusz felé)* Hát én nem tartom be, ha kidob is magából a hajózat. Mert én mög vagyok ütve. Itt van a holmi, mög lehet vizi...

ANTI *(ingben, gatyában, mezítláb kiszalad a csárdából Jóljárthoz s átfogja a láb-szárát):* Tóni bácsi, ne mönjék kend le a hajóru... Ki húz ki engöm máskor a vízbül? Tóni bácsi!

TERKA: Tóni, ha istent ismersz...

BARÁCZIUSZ *(nyújtja előre a fejét, meg a nyakát Jóljárt felé):* Üsd vissza. Hát üsd vissza ide, ha mondom.

TERKA: Ha istent ismersz...

JÓLJÁRT *(a baltát lecsúsztatja maga mellé, a tarisznyát a szíjánál fogva a válláról csendesen a földre eresztí. Antit fölkapja s a karjaiba veszi):* ... hát... nem mék le a hajóru.

(Függöny)

A HÁT

A verbászi cukorgyár színjászói a verbászi Ifjúsági Otthonban tartottak előadást. A természetzsúfolásig megtöltő közönség állandó tapsa s nevetés kísérte a műkedvelők jó teljesítményét. Mikor jönnek ismét?... hangzott innen is onnan is a kérdés.

Ezután jöttek a helyi kritikusok. Szép, szép, de...

De a rendezőn látszik, hogy még »kezdő«! Megfigyeltük: megengedte a szereplőknek, hogy háttal álljanak a közönség felé. Figyelmeztetnék a rendezőjüket, hogy a jövőben ilyen »elemi« hibát ne kövessen el.

Fölösleges minden kommentár. Nemcsak Verbászon vannak a bírálók, vezetők, rendezők ilyen véleményen.

A vidéki színjászás elmaradottságát bizonyítja a verbászi kritikusok megjegyzése. Kijelentésük újabb bizonyítéka annak, hogy nagyon sok helyen még ismeretlen a reális színjászás.

A »Műkedvelő színpad« kötelessége, hogy e hiányosságon segítsen. Nagyon elősegítené a műkedvelők munkáját egy komoly értékű írással a hátjátékról.

Ugyelő.

(Megjegyzés: Következő számunkban írást közlünk a fenti kérdéstről. A szerk.)

A „Remény“ bemutatója Noviszádon

Heyermann Hermann »Remény«-e az élet, az isten, az elembertelenedő világ elleni lázadás és a kényszerű belenyugvás tragédiája. Ezt a darabot meg kell néznie mindenkinek, aki néha már elfelejti ökölbesorítani a kezét, ha a mult embertelen világára gondol. Meg kell néznie mindenkinek, aki kicsit úszni kezdett a modern regény mindent elproblémásító áramlatával.

A haladó gondolat — Spartacustól a jugoszláv kommunistákig — mindig lázadás volt. Lázadás a megszentelt hazugságok, isten és az egész régi rend, világ ellen, szakítás azzal, hogy nyugodjunk bele, mert úgysem lehet másképp. Ez a lázadás jut el a kis halászfalucskába is. Károlyt, a fiatal halászegényt börtönbe zárják, mert meg akar maradni embernek, mert nem akar nemérző és nemgondolkodó csavar lenni az embertelen világ nagy gépezetében. A börtönben ébred rá, milyen embertelen mindenbe belenyugodni, eltűnni a sorozatos igazságtalanságot. A gazda ad nekünk kenyeret? — teszi fel az egész kialakult világrend elleni lázadást jelentő kérdést. És a válasz egy mégnagyobb lázadást jelentő kérdés: Hát nem mi töltjük éjszakáinkat a tengeren?

Károlyval nemcsak Jansen halászgazda áll szemben, hanem tulajdon édesanyja is. Az öregedő, sokat átélt, sokat szenvedett halászaszszony már tudja, hogy az élet: kiegyezés. Jansen parancsait kell követni, mert másképp nem lesz krumpli. Nem szabad lázadni, mert úgysem változtathatunk a dolgokon, bele kell nyugodni mindenbe, abba is, hogy férjeink, gyermekeink, szeretőink ott vesznek a tengeren, mert a hatalom Jansen kezében van, a lázadás csak azt eredményezheti, hogy elveszik az életet jelentő krumplit; mert olyan nehéz élni, olyan nehéz küszködni, meg kell becsülni az élet, a gazdagok legapróbb könyöradományait is. Milyen világ marad ebben a könyörtelen világban? Az isten mint testetlen fantom, amely talán még szembe tud helyezkedni a gazdagok világának pusztításával. Ez a szerencsétlen anya, aki már elvesztette urát, aki sejti, hogy két fiát sem látja viszont — mert a részeges hajóács már elmesélte, hogy a halászgazda emberek életét is kész feláldozni, csak hogy korhadt hajójáért megkapja a biztosítás összegét — nem tud mást tenni, mint sírni és imádkozni.

De az isten nem segít, mert isten nincs; csak a reménytelenül küszködő, krumpliért mindenbe beletörődő szegények, és az igazságtalanságaikat tovább folytatni akaró gazdagok találták ki. A »Remény« elsüllyed, ez a szerencsétlen anya mindkét fiát elveszti. És ekkor jön a tragédia feledhetetlen zárójelene: az egész életét átkínló, sokat szenvedett, férjet és két gyereket elvesztő szerencsétlen asszonyt azzal jutalmazza az, aki minden szenvedésének oka, hogy szombatban ismét elmehet hozzá takarítani.

Mennyi dinamika, mennyi lefojtott emberi tragédia van ebben a drámában. Éppen azért nehéz színpadra vinni, mert ez a sűrített drámaiság, élő, fájó tragédia nem tűr semilyen sablont, semilyen leegyszerűsített megoldást. A noviszádi »József Attila« műkedvelői komoly fel-

adatra vállalkoztak tehát a darab bemutatásával. És elmondhatjuk, hogy a feladatot sikeresen oldották meg. A bemutató első tanulsága: műkedvelők is tudnak komoly művészi élményt nyújtani, színre tudnak hozni egy ilyen sűrített drámaiságú művet is. Most nem kell elfelejteni, hogy műkedvelőink nemcsak a közönség miatt játszanak szívesebben népszínművet, vagy operettet. A népszínmű a hatáskeltés eszközeinek leegyszerűsítésével, az átélés, a művészi alkotás igényeinek leszállításával lehetőséget ad arra, hogy az egyszerű emberek napi nyolcóra munka után is kiélhessék szépség-, művészet-, irodalom-szeretetüket, alkossanak abban a formában, amely legközelebb áll hozzájuk. A dráma nehézségei gyakran visszariasztják a műkedvelőket, mert ezek a nehézségek éppen azt akadályozzák meg, hogy az egyszerű emberek kezdetleges eszközeikkel, kezdetleges rendezéssel művészi élménnyé tegyék az előadást, elsősorban önmaguk, és aztán a közönség számára.

A noviszádi bemutató azt mutatta meg, hogy a dráma nem a hivatásos színházak monopóliuma. Komoly munkával, képzett rendező keze alatt a műkedvelők drámában is tudnak művészi színvonalat elérni. A darab három központi alakja: Teleki Júlia, Lovas Eta és Verbanecz István alakítása tényleges művészi átélést és művészi megvalósítást jelentett. Hogy a műkedvelő együttes és Gyapjas István rendező milyen komoly munkát végzett, azt két tény is bizonyítja. Az egyik az, hogy még az olyan aránylag jelentéktelen szerepekben, mint a könyvelő, vagy a halászgazda lányának szerepében is kiváló alakítást láttunk

Hauzer Ferenc Cobus szerepében
(Kapoos Aaci szénrajza)

Lévai Andrásról, illetve Csípő Verától. A másik tény az, hogy például az egyik legnehezebb, legtöbb átélést kívánó szerepet, Bárend szerepét egészen sikeresen, a darabnyújtotta lehetőségeket teljesen kihasználva, alakította Vécsey László, aki először volt színpadon.

Természetesen a bemutató nem volt teljesen mentes a műkedvelőknél szükségszerű hibáktól. Valaki a szünetben fantáziahányról beszélt. Igen, a dráma éppen azért nehéz a műkedvelők számára, mert nem elégszik meg a sablonokkal, nem engedheti meg — a mondanivaló elsikkadása nélkül —, hogy a színész mesteremberré alakuljon, a színpadon is saját életét élje tovább, és csak külsőleg tettesse, hogy ő a darabban él. A szerep átéléséhez viszont irodalmilag képzett fantázia, az egész problematika és a tragédiában elfoglalt helyének a megértése szükséges. Ez viszont nemcsak a színpadi mozgás gyakoroltságától függ, hanem attól is, mennyire érzi magát a szereplő otthonosan a bonyolult élet irodalmi tudatosításának az égető problémák felismerésének világában. Éppen ez teszi nehezzé a műkedvelők, a napi nyolc óra fizikai munkát végző emberek számára a dráma színrehozatalát. A noviszádi bemutaton, különösen Károly szerepén éreztük a fantázia hiányát, de még a legtökéletesebb alakítást nyújtó Teleki Júliánál is éreztük néha a zökkenőket, az átélés kihagyásait. Hogy a műkedvelők szükségszerű

hibáit úgyahogy lefaragták és a megmaradt hibák ellenére is a darab művészi élménnyé tudott válni, az sokban Gyapjas István rendező érdeme. A rendezésen is gyakran meglátszott azonban a rendelkezésre álló anyaggal vívott súlyos küzdelem. Nem egyszer és nem egy szerepben nagyon is éreztük a rendezést. (A jó rendezés az, amikor nem érezzük sem hiányát, sem jelenlétét). A rendezés nem az alkotóerők felszabadítását és leggazdaságosabb megszervezését jelentette nem egy esetben, hanem keretet, amelyet külsőleg kényszerítettek a szereplőre, és amelyhez mereven ragaszkodott, vele leplezte az átélés hiányát.

A bemutató másik tanulsága a közönség-problémával áll összefüggésben. Bebizonyosodott, hogy a »József Attila« közönsége nem lekeddik a tragédiáért. A közönség is jobban szereti a képzelőerjét, intelligenciáját kevésbé igénybevevő egyszerű megoldásokat. Kihasznált minden alkalmat, hogy nevéssen. Még a legtragikusabb pillanatokban is szívesebben látta a nevetésre alkalmat adó mozzanatokot, mint a lényeges mondanivalót. Hiába, a dráma, a komoly problematika szeretetére, megértésére a közönséget is rá kell szoktatni, rá kell nevelni éppúgy, mint a műkedvelőket a dráma művészi átélésére. Es nem szabad megengedni, hogy a közönség izlését csak a népszínmű, és az operett alakítsa.

Jelenet a »Remény«-ből

GÁL LÁSZLÓ

Levél a Hid-hoz

Egy olasz Rip van Winkléről olvastam a napokban. A Nápoly-környéki erdőségekben egy szakállas, torzonborz emberre bukkantak, aki tíz évvel ezelőtt megundorodott a világtól (1943—44-ben oka is volt rá) és elment erdőt lakni. Most rátaláltak, behozták a városba, megfürösztötték. Az ember körülnézett, legyintett és visszament az erdőbe.

Mit talált és mit nem talált ez az olasz erdőlakó a városban, nem tudom. Valamikor magam is jártam Nápolyban, amelyet látni kell és meghalni. Nos, sok mindent láttam én is, olyasmit is, amiről valóban könnyű kedvet veszíteni és Nápoly sem olyan szép Nápolyban — mint mondjuk a tenger felől, vagy az erdőből. De most nem Nápolyról volna szó...

Ha mifelénk jönne ki egy ember az erdőből, nem is tiz, csak egy-két év után, mindenesetre meglepődnék azon, hogy mennyire megváltozott sajtónk hangja, mennyivel élénkebb, mennyivel érdekesebb -- vagy legalább is mennyire törekszik élénkebbé és érdekesebbé válni. A Magyar Szó egymásután bontja ki új rovatait; meglepően sok szó esik bennük könyvről, színházról, kultúráról és házunk tájának sok-sok más problémájáról.

Nem vitatkozni akarok most még, bár bevallom, vitatkozó természet vagyok, sőt: szívesen gúnyolódó. Most még csak azt akarom leszögezni, hogy nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél — és nem beszélne sajtónk annyit könyvről és színházról, ha tömegeinket éppen ez a kérdés nem érdekelné, ha szinte önkéntelenül nem került volna éppen ez a két kérdés az érdeklődés homlokterébe.

Könyv?

Válogatás nélkül elővettem a Hid néhány számát. A könyvszemle rovatban e válogatás nélküli négy példányban a következő írásokat találtam:

Bori Imre: Sartre „Utálat”

Bori Imre: „A születés pátosza” (Ács Károly verseskönyvéről)

Bori Imre: Oszkár Davisso „Dal”

Bálint István: R. Kipling „A dzsungel könyve”

Lévay Endre: Urbán János „Életjel”

Bori Imre: B. Csiplics „A róna fiai”

Bori Imre: „Neorealizmus az irodalomban?” (Pratolini könyve nyomán).

Ez a szegényes statisztika gazdagon bizonyítja elsősorban azt, hogy a Hid munkatársi táborának valójában csak egy komoly olvasója van és ez Bori Imre, aki négy hónap alatt bebizonyíthatóan legalább öt könyvet elolvasott. De nem csak ezt bizonyítja ez a statisztika. A Hidban ismertetett igen kevésszámú könyv közül a magyar olvasó négyet nem is olvashatott. Értsünk szót: a Hid négy hónap alatt mindössze hét könyvet ismertetett és ezek közül négy nem jelent meg magyar nyelven.

És ez a szomorú tény, sajnos, nem csupán azt bizonyítja, hogy rossz a Hid könyvkritikai rovata.

(Nem szeretném ha félreértenének: nem az a rossz, ami megjelent, az rossz, hogy annyi minden hiányzik belőle!)

Könyvkiadásunk fejlődik, ezt nem kell bizonyítanunk. De azt sem kell bizonyítanunk, hogy sem ma, sem holnap, a mi könyvkiadásunk sohasem pótolhatja mindazt, amit a magyar irodalom és a magyarnyelvű fordító-irodalom kitermelt eddig és amit még termelni fog.

Bevallom, sokszor irigyen állok meg a könyvkereskedések kirakatai előtt és fájó szívvel nézem az egyre-másra jelentkező és egyre szebb szerb-horvát nyelvű könyveket, az eredetieket is és a fordításokat is. Egészen messzi perspektívában bizonyos az, hogy a magyarságnak is joga van mindent elolvasni. joga van a kultúra minden vívmányához, minden jó könyvhöz tehát. De közeli és messzi perspektívában egyaránt, egészen bizonyos az is, hogy a mi könyvkiadásunk, a mi néhány úgy-ahogy fémjelzett írónk és fordítónk sohasem fogja sem mennyiségben, sem minőségben azt nyújthatni, amit — pedig ez sem minden — a szerb-horvát nyelvű irodalom máris nyújthat olvasóinak. Az adott helyzetben — és hibákon kívül ezen nem is lehet segíteni; de könnyíteni a helyzeten lehetne és tulajdonképpen most jutottam el e levelem legfontosabb mondanivalójához.

Nem egy ízben már felvettem a kérdést másutt: miért nem vigyázunk meglévő kultúrjovainkra?

Nem találkoztam teljes megértéssel.

Noviszádon például három antiquarium van. Naponta meglátogatom mind a hármat és mindazok, akik velem együtt magyarnyelvű könyvet keresnek, tanúsíthatják, hogy hónapról-hónapra, hétről-hétre egy re kevesebb, egyre értéktelenebb az, ami a könyvkereskedések polcaira kerül. Belátható időn belül nem lesz értékes magyarnyelvű könyv a vajdasági könyvkereskedésekben; jóformán már most sincs.

Beszélgjek-e arról, hogy mit jelent a könyv a kultúrában és különösen a szocialista kultúrában? Azt hiszem, felesleges, ezt tudja mindenki. Beszélgjek-e arról, hogy mit jelent az, ha a magyar diák nem tud és nem fog megismerkedni, mondjuk Homeroszsal, mondjuk Shakespeare-rel? Vagy mit mondhatnék arról a leendő magyar íróról, kultúrunkáról, aki sohasem olvasta Csokonait, Aranyt, vagy akár Kodolányit? Elmondjam-e, hogy szakszervezeti lapunk egyik értékes munkatársa nem tudta és nem tudhatta, hogy a szocialista magyar novella egyik úttörője Révész Béla?

Pedig volt könyv itt a Vajdaságban, van is, ha egyre kevesebb — de nem vigyázunk rá, de tűrjük, hogy ezek a könyvek kis és nagyobb csomagokban napról-napra külföldre szökjenek, ahol a politikailag annyira különböző, de a könyvre egyformán éhes mindenféle emigrációk aranyat fizetnek értük.

Amikor ezt a kérdést első ízben vetettem fel, azt a választ kaptam, hogy csak adminisztrációs úton lehetne útját állani a könyvek kiözönlésének és ez ellentétben volna a mi demokráciánk szándékaival, célkitűzéseivel.

Igaz is, nem is.

A mi demokráciánk megadja a szabad véleménynyilvánítás jogát mindenkinek, aki nem ellenség, aki építeni akar, aki a mi szebb jövő felé vezető utainkat és erőfeszítéseinket meg nem tagadja. Eppen így, a mi demokráciánk nem ad lehetőséget az ellenségnek, nem ad lehetőséget a romboló szándékúnak. Meggyőzéssel, ha lehet, de ha nem lehet, akár „adminisztratív úton” is harcolunk az ellenség ellen. Ebben sincs, azt hiszem semmi meglepő, semmi csodálkozásra készítő.

De nem ellenség-e az is, aki útját állja egy népcsoport szellemi fejlődésének? Már pedig az, aki amúgyis kevésszámú könyveinkből külföldre szállít — kultúránk, kulturális lehetőségeinket lopja. Igenis: lopja! És a tolvajok ellen mindig is helye volt és helye lesz az adminisztratív intézkedéseknek.

Ez az ország, a mi hazánk, óriási erőfeszítéseket tesz azért, hogy felemelje tömegeinek életszínvonalát. A kissé beavatottak is meglepődnének, ha megtudnák, hány millióba kerül még ez a szerény meglévő könyvkiadásunk is. Mi történék azzal, aki a lakásinség idején a meglévő lakásokat kezdené rombolni? Mi történjék azzal, aki a könyvinség idején kulturális vagyónkat pusztítja? Tudom, ez a hasonlat is sántít, de sántán is — ha lassabban is — odaér, ahová akar.

Igen, én adminisztratív intézkedéseket kérek, én azt kérem, hogy ez az adminisztratív ököl üssön oda — de jó erőset! — a postahivatalok asztalaira. Én azt kérem, hogy hivatalos úton tiltsák be a könyvek kivándorlását, már csak azért is, mert a szökött könyveknek egyrészét milliós áldozatokkal kell majd pótolnunk és akkor már késő lesz a siránkozás.

Mert pótolnunk kell. A szocializmus nem tűrheti és nem is tűri, hogy egyes csoportjai elmaradjanak, hogy egyes csoportjai behozhatatlan előnyökhöz jussanak. Arról pedig feleslegesnek tartom beszélni is, hogy a magyar olvasónak magyarnyelvű könyvekhez van joga — hiszen még a szerbül jól beszélők nagyobb része is csak tartalmilag érti, amit olvas, de megfosztódik mindattól az élvezettől, amit a stiláris szépségek jelenthetnek az anyanyelvén olvasónak.

És ez legyen e levelemnek lényege, kérdése, sőt követelése is: álljuk útját a magyar könyvek kiözönlésének igenis — adminisztratív eszközökkel, mert másként nem is lehet...

HANGYA ANDRÁS

VÁZLAT (cornua)

Emlékkövek

MOGONY MÁTYÁS

Hová, háová, Mogony Mátyás,
Kajlabajszú vén kötődő,
Talán megint szóra gyúlt kend
A faluszéli emberekhő?

Mert csak azok értik kendet,
Beljebb bár 'uz istennyila,
Kiesit-nagyot nem kímélve,
Csapkodna be a faluba.

Gazdák lakják a közepét,
A templom körül télen, nyáron,
Nem változott itt a világ,
Maradt minden a régi lábón.

De most aztán vigyázzon kend,
Mert húsz év hosszú, kemény a zár,
Szögi Pista lisztet kapott,
S tátott szájjal a szavára vár...

— Dejsz, ahová most én megyek,
Nem árul el ottan senki,
Lázítom a temetőket,
Szögi Pisták éltét venni.

SÜLI JÓSKA

Süliéknél gólyát lesnek,
Nem is egyet, talán hármat,
Pedig bőven van belőlük,
Teleülnek minden ágyat.

A bölcső alján is van kettő,
Nyakig benne a tollporba',
A kenyérke ébredését
Kék-lábakon lesik sorba

Kemencénél vedlik ősök,
Tört szárnyait tollászatja,
Tenger nyomort repült már át,
Hazát lel majd lenn a sírba.

Volt már délen, volt nyugaton,
Keleten is hullott vére,
Ezen a rossz sárgalyibán,
Nem szerzett mást életébe'.

Ebbe is csak gyermekeket.
Össze-vissza tizenhármat,
Sorsuk széjjel szórta őket,
Ki tudja, hogy merre szállnak.

Itthon csak a Jóska maradt,
Apja nyomán görnyedezve,
Gyepmester a faluszéli,
Tíz gyermek a jövedelme.

KLAPKA PISTA

Hej, de elmúltak a multak,
Bátyám uram, öreg Klapka,
De így jár kit a halál kímél,
Csöppent annak minden csapja.

Nyolcvan évnek a fele is sok,
Ha lépten-nyomon a nyomor kísér,
Kanász-élet a falu-alján,
Vöröshagymán biz' nemsokat ér.

Mert mi is volt a dudán kívül,
Kendnek egyetlen vagyona?
Kanok között a községházán
Jött fel minden virradatja.

Asszony nem volt, gyerek nem lett,
Úgy élt kend, mint völgyben az ér,
Hátán hordta kend a szennyet,
A bíró úrtól ez volt a bér.

Most mióta öreg lett kend,
S kisántult kegyis, úgyis.
Új a kanász, új az idő,
Más a disznó, más az úr is.

Pedig dudát senki nem fúj
Kenden kívül szebben- jobban,
Hogy ily sorsot szabtak kendnek,
Meg volt írva a csillagokban.

Tarisznyát hát a nyakába,
S koldulgasson csendben szépen.
Jutalmát a szolgálatért
Megkapja kend a temetőben.

CSÓKÁS VENDEL

Bújjék kend ki már a napra,
Taplófőző Csókás Vendel.
Szép az idő, gólyák szállnak,
Virág feslik minden reggel.

Kint a réten érett pákák
Kendre várva integetnek,
Apró pölyhük szerte porlik,
Kibomlanak a szeleknek.

Mohák is a ják nyakában,
Meglapulva sárgán érnek,
Kovakő kék' a falunak,
De sarka könnyebb a piactérnek.

Eltűnt kend a messzeségben,
Úgy ahogy jött, lengve, ingva
Fent csíhol a magas égen,
S hullik ránk a csillag szikra.

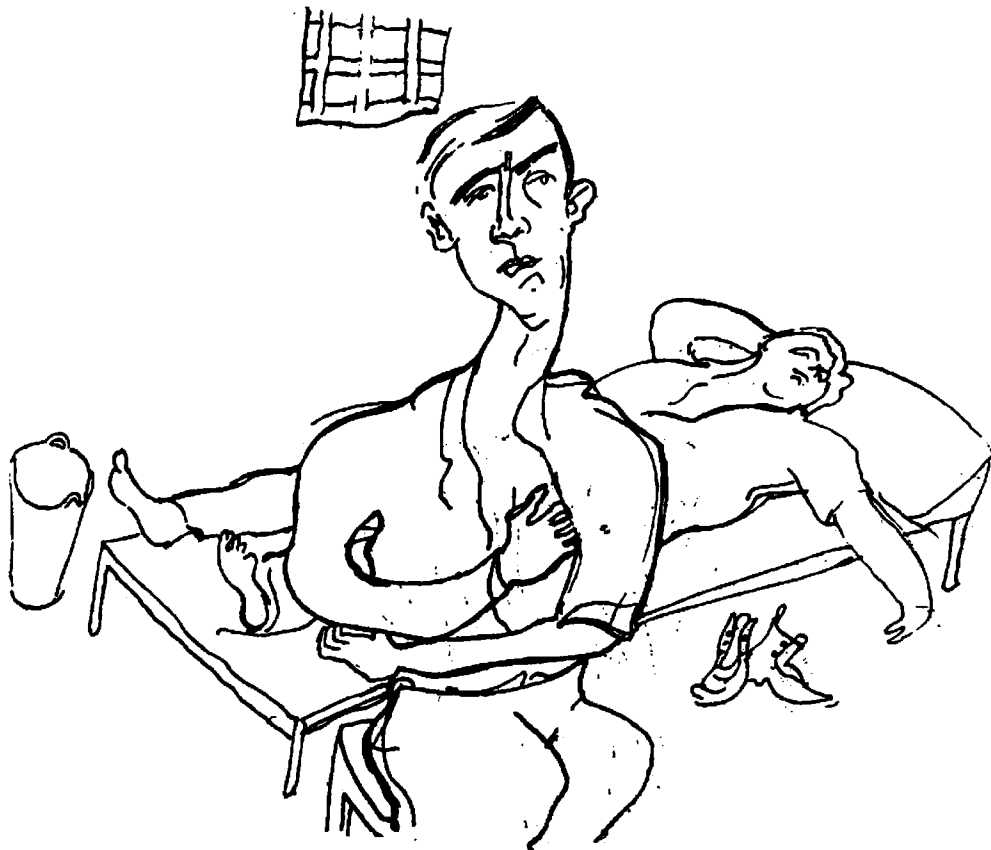
CSÉPE Imre

Kapitány úr Kecán

Részlet az új Garabonciás-ból

B. Szabó György illusztrációival

A tömlőc mélységes fenekén ülök és va karódzok. Mellettem meg horkol valaki: csöndesen kezdte rá az előbb mint a jól megsza lonnázott fűrész, de most már úglátszik az erdők szálfaít vagdossa. Meg kellene rángatni kicsit, vagy hozzávágni a cipőt; még az a legcélszerűbb, akár fel se kelek hozzá. A lábbeli, az könnyen lejár a rabembénel: nincs benne úgysem pertli, vagyis cipőfűző.

Ülök a tömlőc mélységes fenekén, bolhák szökdécselnek körülöttem; szabad és boldog bolha, önként szegődött ide a priccse. Kicsit veszélyes az ő élete is, a bolháé: egy roppanás és kész — de mit akarsz? Vállalni kell a sorsot embertársaim a tömlőc fenekén is s ha megkérded tőlem: hogy kerültél ide Józsi — hát nem mondhatok mást, mint azt, hogy úgy jött és pont.

Kapitány úr Kecán küldte rám a fegyvereseit. Ketten voltak, hosszú nagy emberek, én meg csak magam. Méregettem a távolságot szobámban az ajtóig meg az ablakig — nem mutatkozott semerre a szabadság útja ezek elől.

Akkor a mancosabbik rátette vállamra a kezét:

— Megvagy he, jómadár! — Ennyit szólt csak, holott azt kellett volna mondania, én legalább így képzeltem, hogy „ön a mi foglyunk, a törvény nevében”. Ki akartam oktatni őket erre, de tekintetem öklös nagy kezükre esett. Te Józsi — szóltam magamhoz — bolond cselekedet lenne, ezek majd pofonvernek. Nem lenne egyszerűbb velük menni, szó nélkül?

Így történt pontosan a dolog s most erősen tűnődöm, hogy odavágom mégis a cipőmet a horkoló priccstársamhoz.

Nem nyúltam mégsem a lábbelihez: csak olyan a horkolás is, mint a lelkiismeret fűrésze. Elvágthatod egy percre, úgyis rákezd megint. Meg aztán, miféle jó származik rám abból, ha Tardics Dávid felriad álmából? Erősen mérlegelendő ez a körülmény is. Dávid a Deszkáserdőben löccsel megnyomorította Kajdacsit, akit lepedőben vittek az ügyeletre. Ott meg Dávidot vasba ugyanoda. Ennyi történt, nem is tud mást mondani ez a Kajdacs, csupán ezt; örökké ezt mondja s kit érdekel, ha már tizenkétszer hallotta?

Néked persze újdonság ez is s most arra lennél kíváncsi, miért kerültem én oda, a tömlőc fenekére.

Kerülgetjük ezt a kérdést, látom már, mint macska a forró kását Hunyorgatok váltig feléd, hogy érts belőle. Az igazság szüntelen keresése, amelyet én már annyi éve űzök, az van emögött is. Ámbátor kapitány úr Kecsán eljárásában is van némi jogalap: bitangul mégsem lehet úgy ide-oda sétálni az országhatáron, különösen pedig egy egész hátizsáknyi tűzkövel nem. S ha a nyájba ilyen idegen juh téved, jogos azt szemmeltartani, elismerem. Telepingálják majd a papírt Bige Jóska nevével — azt viselem annyi sok év óta, amióta megkereszteltek — s akkor Kecsán kapitány úr egy nap orrára teszi az aranyvikkert és fejemre olvassa a két hónapot, ez lesz a vége úgyis. S én fellebbezni fogok újabb magasságos hatalmak felé, de hasztalan.

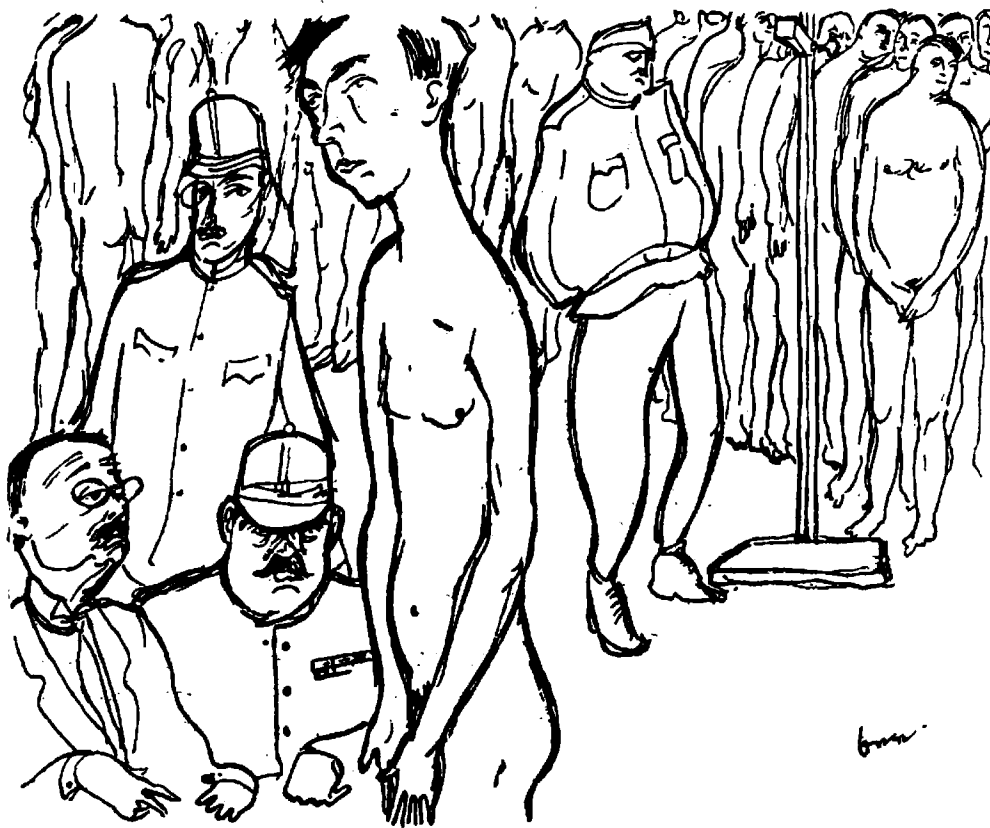
Olyan megértővé érlelt engem a sorsom, hogy magam is csodálkozok néha. Talán a bajusz teszi, vagy az évek? Ámbátor bajusza Dávidnak is van s még korosabb is nálam, mégis löcsöt ragadott a Deszkáserdőben, Kajdacs ellen. Igaz, nála leány volt a dologban s ilyenkor felfüggeszti az okos mérlegelést a férfiember.

— Riszálta, csak riszálta magát... én meg oda a löcsöt. Így volt.

Hinnéd, hogy a Kajdacsit panaszolja a Dávid, hogy az risztálta magát, pedig a Juci volt. Okos mérlegeléssel a Juci érdemelte ki — mégis a Kajdacs fején csattant el a löcs.

Titka azért még mindig van az életnek elég — tűnődtem vakarózva s hallgattam álmatlanul a Dávid horkolását.

Titka azért van az életnek elég. Mikor négy év előtt a sorozómérce a fejemre esett — ott álltam pucéran és dideregve egy nagy teremben — a fejemet ért ütés pillanatában felködlött bennem a régi mese:

— Fejemen egy koppanás, szaladj te is pajtás...

Szaladjak igen, de hova, merré a veszedelem elöl, amikor besoroznak majd az aranygallérosak s fegyvert forgatni küldenek a frontra, a nagy világégés kellős közepén. Mon-

dom, nagyon érzékeny ponton ért akkor a csapás a fejemen és bódultlan válaszoltam a hozzámintézett kérdésekre

Katona leszek, ez dörömbölt bennem, annál is inkább mert kedvtelten nézegettek a sorozók. Egy pakompártos, aranygalléros még évődött is velem:

— Aztán, miféle katona szeretnél lenni, legény?

— Én semmiféle — ez volt a nyelvemen, de ezt csak nem mondhattam meg nekik. Álltam az aranygalléros belémfúródó tekintetét — ebből baj lesz Józsi, alighanem, döbentem rá a valóságra s megint csak dörömbölt bennem, hogy fejemen egy koppanás szaladj te is pajtás. S akkor kivágtam merészen.

— Finánckatona, az szeretnék lenni.

Hallottad volna, hogy nevette mind a bizottság. Az írások kezében megállt a sebesen mozgó toll, a terembe behanyatló napsugár az is vígan bokázott az asztalon, a tintatartók között, mintha felhívna ő is figyelmüket: halljátok csak, amit ez a regruta mond. Hogy finánckatona szeretne lenni, királyi pénzügyőr, dohánypalánták csősze, pálinkafőzők felvigyázója éppen most, a háború kellős közepén. Spenótzöld ruhában szeretne flangálni, meggörcsített gyíklesővel az oldalán — ej, ej, jobb volna talán együgyűnek nyilvánítani és bolonddá bélyegezve kiszuperálni. Bele is hökkent mind az aranygalléros, meg az is aki bársonyfekete parolinján három aranycsillagot viselt, az is tündödvé, kissé gyanakodva nézte fejmértékemet.

Egy másik, szemüveges nyurga az úgy kelt fel a sorozóasztal mellől, mint valami eleven tilalomfa. Szava is, melyet a világbaejtett, mind csupa tüske volt. Bolond ötletemet kacskaringós paragrafusokkal igyekezett visszaverni, mondván, hogy illet, finánckatonát sorozni a bizottságnak joga nincsen. Civil volt és kemény manzsettá zörgött a kezén, azt rázogatta felém. Rámmutatott, talán, hogy tapossuk már el ezt a férget, ötletével, együtt. Tegyük bakává vagy tűzérré — finánckatonát, pénzügyőrt mi nem sorozunk! Nyolcvannégyes törvény, hetvenegyes törvénycikk, negyvenkilences bekezdés, tizenhárom pont.

Elvesztél József, finánckatona nem lehetsz, a törvény számjegyei mind ellened jöttek. Spenóthuszár te nem lehetsz, oda a béke mélységes éveiben kellett volna kéredezned, ez a sorozás csak azoknak szól, akiket a rajvonalba irányít a háború, nem pedig a dohánypalánták felügyeletére.

Az ember azt hinné, hogy menten el is tapostak mérgükben. A sorozóbizottságon azonban erős zavar lett úrrá. Ilyet még nem mondott nekik regruta és a pókhasú öregúr, aki mint valami vezér ágált a komisszió élén — az is volt, ő volt a vezér ott, az óbester — az hetykén odasózott maga is: néhány paragrafust a manzsettát zörgető civil felé. Hogy úgymond őt semmi sem korlátozza. Ő sorozhat testőrt is, sorozhat vártüzért, bakát, császár vadászt meg tengerészt, neki egy civil ne mondja, hogy finánckatonát nem sorozhat. Lévén a finánckatona is most a hadrakelt seregek kiegészítő segédszerve — negyvenkettes császári rendelvény tizenkettes pontja. Tehát igenis, finánckatona is sorozható!

Balgán a világha lökött szavam tehát meggondolkoztatta a magas bizottságot. Tűzbejöttek olyannyira, hogy megállt a sorozás és az őrmesterek nem löktek újabb meztelen legényeket a mérce alá. Láttam már, hogy itt a császár meg a király ütközik meg, a császári meg a királyi törvény: ebbe kapaszkodj te bele — ez volt a szemem előtt. Már majd kékre fagytam ott a mérce alatt, nagy pőreségemben s ők még mindig nem döntöttek: sorozhat-e fináncot is az asszentáló bizottság.

S győzött is végül a császár nevével az ajkán a legrangosabb, az óbester. És kihirdette a bizottság előtt, hogy eleget téve kívánságomnak, finánckatona legyenek. Sebeskezü katonáírnokok bevezették mindezt a törzslapokba, bélyegzők csattantak a papíron s engem a pénzügyőrség kebelébe utalt a sors keze. Úgy néztek rám mind, akár egy eleven csodára, hogy a háború kellős közepén ilyesmi is létezhet.

Mondják, hogy utánam még ketten kísérelték meg ezt a dolgot, őket azonban az óbester úzte szörnyű káromkodások közepette a bakaság soraiba, ezeket kiáltozva:

— Majd adok én neked fináncot, spenóthuszárt. Majd mész a rajvonalba, hazát védeni, büdös.

Ügylehet, hogy lelkében addigra neki is kétségei támadtak: hátha engem sem volt joga a pénzügyőrök kebelébe utalni. De már akkor én messze jártam, mint a madár, keresgéltem a finánckaszárnyát, hogy minél előbb befogadjon.

Nem mondom éppen, hogy megörültek ott nekem. Úgy nézték a sorozócédulát, hogy ilyen még nem volt: sűrű fejkavarások közepette. Betört a háború közéjük is, a fináncság soraiba s most ők sem tudták, hogy a magas pénzügyminisztérium vagy közvetlenül

a felséges császár parancsnokol felettük, kakukfiókat ültetve egyszerűen soraikba. Dehát: lila nagy pecsét volt a sorozócédulán s a pecsét mindent eldöntött.

Ahogy most itt a tömlőc fenekén átgondolom futó éveimet, bánatos helyzetem el- lenére mosoly ül ajkamra. Elég volt egy szó ugyebár ahhoz, hogy megmenekedjek a hősi haláltól, vagy rokkantságtól, szenvedéstől; frontra nem mentem soha, csak vigyáztam a dohánypalánták sáfárait és üldögéltem hosszú éjszakákon pénzügyőri minőségemben a pá- linkafőző üstök szájánál: ne csorgasson adózatlan cefrepálinkát a hordóba a gazda... Mondom, ha ezt így elgondolom, rá kell mondanom: de bolond is az élet. Vagy inkább arra, hogy de bolond is az emberi gépezet, amely a legsötétebb háború fenekén is arra gondol, hogy minden pálinkafőző üst mellett finánc üljön, puszkával a vállán és karddal az oldalán. Mert velem így volt: én a telecskai határ dohánypalántáit őriztem, egyedül azokat. Meg arrébb, a szállások népének pálinkafőzését vigyáztam, ez volt az én háborúm a népek ellen, akik pedig honpolgárként a háborúskodók innenső feléhez számítottak.

De halljad csak aztán, hogy lett tovább az életem, így talán helyesen értelmezted majd, miért is kerültem a tömlőc mélyvége-fenekére. Mikor a nagy háború véget ért, ki- lencszáztizennyolcban a népharag a dohánytermelő falvakban először a fináncság ellen fordult. S hiába jött a parancs, hogy harminkét élessel a patróntákában s a takarót óriás- hurkaként a torniszter körül, teljes marsadjuosztirungban vonuljunk a központok felé — bi- zony mi éjnek idejében, ágyból kiugratva atlékon át — manliheres parasztok már erősen szorongatták a fináncszárnya utcai részét — mondom, így menekültünk a kertekalja irányába, onnan meg ingben-gatyában masíroztunk a szomszéd falu felé. Pedig november volt s a fenti öltözék nemigen látszott alka' masnak az időjárás viszontagságai ellen. A népharag ellen viszont megvédett, így legalább nem volt rádírva, hogy finánc voltál.

A telecskai országúton arra Duboka felé valóságos kísértetjárás volt a novemberi éj- szaka akkor. Loholtunk mi négyen fináncok fehér alsóban, amikor lódobogás ütötte meg fülünket.

— Elvesztünk, — néztünk össze egymással. De nem a! Szakvári tekintetes jegyző úr, ő volt a lovas, ő lopta ugyancsak életét. Kucsma volt a fején, de ingben gatyában ő is. Mondtuk is neki:

— A tekintetes úr ott lóháton még jobban fázhat, mint mink.

Káromkodva hagyta rá, hogy igaz. Megkérdeztük még, hogy miért nem fedezte visz- szavonulását a kakastollas csendőrökkel.

Legyintett.

— A csendőrök ott futnak legelől, ingben gatyában azok is.

Ügylátszik, ha feltámad a népharag, a hatalom altiszti rangsorban lévő szolgálai kizá- rólág gyolcsos ruhában lophatták életüket. Legalább ezen a tájon, tizennyolcban így volt.

Ebből viszont újabb veszély háramlott reánk fináncokra. Mert ha mindenki, ágyból kiugratva ily lengén szökik, így fordul ki az országútra, még csendőrnek is nézhetnek! Szerencsére Dubokán igazoltak: csak fináncok ezek. S mert ott nem volt dohánytermelő, csupán megkorholtak négyünket és léckerítéssel felfegyverzett őrség kísért a falu hatá- ráig: fel is út, le is út.

A lécekkel és husángokkal még sokáig integettek felénk a falusiak. Fenyegetés volt-e, hogy erre a tájra vissza ne jöjjünk többé, vagy a búcsúkar integetése csupán, nem tu- dom. Lépkedett a fináncság szaporán s köztük, a soraikban én is, új holnapok elébe, ame- lyek biztatóak éppen nem valának. Sőt.

Ömlött a szó a számról eddig, halhattátok, de ha arra a pontra érek: mi is történt végig velem az elmúlt két esztendőben, elnémulok egyszerűben. Addig, hogy finánc azt vállalom, meg azt is, hogy leszereltem mint katona: kétszázhegyven korona ütötte marko- mat. De azontúl?

Nem tudom, tekintetes kapitány úr, kérem. Hánykódás volt az én sorom, a szegény emberé. Hogy javarészt hol? Adamonya falu fejevári járás, kapitány úr, kérem. Hogy ott mit csináltam? Segítettem a postamesternek. Hogy mit segítettem neki? A postát széthor- dani, kapitány úr, kérem.

Hogy felesküdtem-e? Esküdtem sok mindenkinek már, tekintetes úr, de ott Adamo- nyán senkinek, ott csak a postatargoncát toltam az állomásra meg vissza. Hogy nincs-e vörös folt a lelkemen? Nem tudom én mi az. Az átlépést a határon, azt vállalom, meg azt a kis tűzkövet is, de úgy vegye a kapitány úr: hazatértem én egyszerűen, hányatottsorsú ember. Egy kis tűzkövel igaz, de nem tudtam, hogy bűn a tűzkő. Úgy gondoltam, inkább áldás, mert nincs gyufája a népnek. Hogy fogjam be a számát? Igénis kapitány úr.

Kecsán kapitány faggat egyre, azért is küldte értem a fegyvereseit.

— Lesz ott még más is, nemcsak Adamonya, fejevári járás — szokta mondani, ha maga elé idéz. Meg, hogy miért éppen most jött meg a honvágyam, mikor a vörösöket odaát elnyomták?

De én állom a tekintetét ilyenkor: noyan, hát elnyomták őket? S a kapitány úr ideát ilyen pontosan tudja? Ej-ej, szól a gondolatom, csodálatosak is az élet útjai. Volt odaát is egy kapitány úr, kapitány úr Vasvári, az is folyton kérdezgette az Adamonyát meg a többit, míg nem a hátamra vettem tornisztart, kevés tűzkövel igaz, és átaljöttem. Itt meg ugyanez a faggatás örökké. Ej-ej, milyen nagy is ezeknek a kapitányoknak a testvérisége... Dehát én buta vagyok, tudatlan ember, legutóbb postakihordó, mit tudok én a dolgokról?

Talán letörölnék spongyával az egészet, mint valamikor a negyedik bében a pátareknél: hogy jöjjön az új számadás, kapitány urak. Ezt szerettem volna neki folyton megmondani, ha meghallgatna. De csak forgatja vadul a szemeit és ripakodik rám, fenekedik. „Az életedet, Bige Józsi, terítsd ki erre a kapitányi asztalra” — de valahányszor így rázendít, megint, kezdem mondani neki a finanszírozást. Meg hogy léckerítéssel kísérték végig a dubokai országúton. Meg hogy kétszáznegyven korona, ennyit kaptam leszereléskor. Mire Kecsán kapitány úr mérgesen int a foglárnak:

— Vigye, vigye! — ordít utánam. S megint csak ide vissza, Tardics Dávid mellé aki a Deszkáserdőben leütötte a Kajdacsit.

Úgy fogad izgatottan a Dávid:

— Na, mi volt?

De én csak legyintek. Az egyedüli, amit elárulok neki:

— Mink ketten ezzel a Kecsán kapitány úrral sehogy sem tudjuk megérteni egymást...

Mert nappal beszédes a Tardics Dávid, a cellatársam, jó cimborá, nappal nem is haragszik rá. Csak éjszaka, mert folyton horkol.

Reggelre levest csaptak a csajkámba, aprított kenyérrel. De zsírban a kenyeret megpirítani, úgylátszik, elfeledték. Rágós volt szörnyen, megpuhulni mégsem volt ideje, ad-digra megettük.

Nyújtózkodtam egyet és rövid tünődés után dörömbölni kezdtem a zárkán. Előbb csak kicsit, aztán jobban és még jobban, egyre jobban.

— Mi az a kutyaistenit, mi van — csörtetett felém a foglárak őrmestere. Kirántotta az ajtót és vasvillaszemekkel meredt rám: a szó elállt az emberben ilyenkor, de énbenem mégsem. Hivatkozva sebes szóval tudásbeli nagy szomjúságomra, szemébevágtam a kérelmet. Könyvet nekem! Olvasmányt, mert anélkül nem megy a rabság.

— Tán a zsurnált parancsolja a fogoly úr — csapott felém gúnyosan a hangja, olyanpíra, hogy a Tardics is röhögött. Kezem ekkor tiltakozva a levegőbe emelkedett:

— A zsurnált tiltja a fogházbeli ügyrend.

— No, lám — kezdte már rá az őrmester, hogy szitkokkal öntsön el a következő pillanatban. De hozzátettem sebesen a magamét.

— De már a paragraf huszonnégy kimondja: olvasmányt a jóviseletű raboknak a fogda könyvtára biztosít.

Erre már nyugtalan lett az öreg és pislogni kezdett maga mögé. Akkor még nem sejtettem mit takar a pislogása, de ő tudta miért pislog. A kegyes nevelőkönyvek képeiről a borítólapokat — mind megannyi szentet takart a vékony fluszpapír — eldohányozták régen az őrség emberei, cigarettának. Meg fűtöttek is a könyvekkel, begyújtottak velük s régen nem volt könyvtára az intézetnek, amit a paragraf huszonnégy előírt. S most egy bolond ni, könyvet követel.

Alkudozni kezdett: hallgassak, majd ő szerez könyvet. S szerzett is. Délutánra dugva hozta. Födetlen, füles könyv volt, mikor odadugta és felütöttem, vádoló pillantás esett rá rögtön.

— Könyv — védekezett mindjárt a foglár.

— Hát könyv — nyugtattam én is. Ő megtette a magáét. Nem tudom honnan szerzte, de az áll rajta: A polgári szakácsnő

Eztet olvasgatjuk most gondülőznek, Dávid nógat mindíg az olvasásra, kivált dél felé mikor már korog a has.

— Egybensült csirke — csapom fel valshol és sorolom. Dávid jóízűen odakuporog a lócára és hallgatja. Hogy szép nagy csirkét veszünk és megtisztítjuk, megmossuk s meg-

sózzuk, pár óráig állni hagyjuk. Tepsibe tesszük, adunk mellé pár kanál zsírt és kevés vizet.

Eddig unalmas, de itt felemelem a hangomat:

— Sütőbe téve, sűrű locsolás között puhára és pirosra sütjük.

Dávid csak hallgatja. Adámcsutkája minden pontnál felemelkedik, aztán megint le száll, mint aki nyel egyet. Ott, ahol azt mondja a szakácskönyv, hogy sűrű locsolás között hogyan pirítjuk, sütjük meg a jércét, ott annyira izgalomba jön, hogy felkel és járkálni kezd, annyira hat rá az olvasmány.

Na ez sem fog többé löccsel hadakozni, ezem, ha innen kikerül. Inkább otthagyja azt a Jucit és valami úriházba szegődik, szakácsnő mellé szeretőnek. S boldog a lelkem, hogy valakit ilyenképpen ietérítettem a bűn útjáról s kivezettem az emberi indulatok iradatlan útvesztőiből, ahová egy szoknyariszálás taszította.

S mindezt egy fületlen, ócska szakácskönyv segítségével. Tíz kegyes imakönyv aligha lett volna képes erre.

Damó bácsit szeptember derekán tessékelték be hozzánk, harmadik lakótársnak.

Az úgy volt, hogy bejött a főfoglár és vizsga szemmel körülpillantott. Az ördög tudná, mit szimatolt, de sejtettük, hogy esemény van a levegőben.

Nemsokára ketten tértek vissza, egy kövér ember is ott szuszogott az őrmester oldalán. Batyú volt nála, meg egy csikos cihába bújtatott dunna, annak keresett helyet az új szobatárs és letette csomagjait az egyetlen székünkre. Az ajtó aztán becsukódott mögötte, mi meg néztük egymást a Tardicsal. Szobatárs, ejha! Ő csak morgott valamit és elkezdte, most már csomag nélkül a járkálást fel alá. Nem volt egy szava sem hozzánk.

— Hm, hm — kráogtunk felváltva. Illetlen ember az ilyen, csak bejön közénk és se bű, se bá. Mondhatná legalább, mi járatban fogták be, legalább azt. De úgy is szokták, hogy egyszuszra elmondja az ujonc, a jövevény, egész életét. Legalább változatosságot hoz egyhangú életünkbe, megfűszerezi kissé az ember gondját. De ez csak hallgatott. A kövér ember, csak járkált és fujtatott. Talán az egyetlen, amit észrevettünk, hogy folyton a nadrágját tapogatta.

Intek a szememmel Dávid felé, az megérti a pillantást és szabaddá teszi a széket. At-rækja a tarkacihás dunnát meg a motyót a szabad ágyra. Tessékeli aztán Tardics a jövevényt a szék felé. Az pedig nemhogy megköszönné, vasvilla tekintettel inkább majd át-szúrja az udvarias Dávidot.

Furcsa bogár, az biztos, de most már rá se hederítünk. Felütöm a szakácsbibliát, hogy majd olvasok, rákezdem mormolva halkán — erre már felfülem és közelebb jön. Figyeli műveletünket.

— Az ember felüt hozzá négy tojást, jól elkeveri, csak arra kell vigyázni, ne legyen nyúlóssá. Mert az meglassítja, hogy a tészta összeálljon...

Bolondok ezek? — ez áll a kövér ember tekintetében, de nem szól még mindig, csak járkál. Erre már goromba lesz a Dávid:

— Ugyan, üljön már le fater, hisz elviszi az álmunkat.

— Üljön le nektek a radai rosseb — hördült fel váratlanul az új lakótárs — és megint nadrágjához kap. Aztán ujjával a könyv felé bök: — Mi ez itten, mit csináltok?

— Olvasódunk, nem lássa?

Ezt a Dávid mondja büszkén. Aztán, mint akit az olvasódás jobban érdekel minden-nél a világon, odaveti:

— A tojás ne legyen nyúlós, ezt értem, mert akkor a tészta nem áll össze. Gyurni meddig kell?

Erre már kitört a kövér. Kitör egészen gorombán:

— Tik bolondok vagytok vagy rabok?

— Lehettünk egyik is, másik is — oktatom ki. Az úgy illik azonban, hogy az beszél előbb magáról, aki bejön. Akkor majd mink is elmondjuk. Hasznára lehet magának, ha meggyónik.

Ezt már elismeri, látom a tekintetén: okos beszéd. Fújtat még egyet és megáll a szoba közepén.

— Lehúztak huszonötre tudjátok. Rámvágták a huszonötöt, azért nem ülök le. Nem ülök már három napja — mondta búsan —, mert ha leülök, már pattanak is mindjárt. Mintha belémszúrnának, olyan. Nem tudok csak hason fekve nyugodni, azért a dunna is, lássátok.

Az ő rejtélye tehát már megoldódott. Most még csak annyit, hogy Damó István rezezi lakós. Vasvillával ment az új csendőrökre, de leteperték: kapitány úr Kecsnán meg raverette a huszonötöt. Kész a számadás, a többi már csak bliktri.

Gomolyognak hát a felhők ezirányban is — döbrent fel bennem a felismerés —, nincsen biztonságban a honpolgár feneke sem!

Részvétellel teregettük fel a tarkacihás dunnát az üres ágyra. Mondja mindenki a baját sóhajtván és duruzsolva: új rabtárs érkezett no, nem rossz ember, csak félreértés volt köztünk. Mi nem értettük, miért nem akar leülni közénk, ő meg azt nem értette mit olvasó-dunk kínunkban. De az őszinte baráti tárulkozás, lám, áthidalta a szakadékot köztünk. Olyannyira hogy délután már nótáztunk is zümmögve, együtt. Igaz hogy Damó bácsi hasonfekve, de nagyon szép mély hangon hogy:

Vékony karó, vékony ág — jaj!
Sose tudod merről jön a baj

Most már hármásban vidámbb volt nekünk. Ha a Dávid sokat horkolt, nem őt bökte meg hanem a mellettem fekvő Pista bécst.

— Ugyan nyögjön már egy-kettőt, talán abbahagyja.

Nem is volt nehéz rábeszélni, nyögött az mindjárt akkorákat, hogy Tardics ijedten megszakította a horkolást. Csak azt nem tudtam kitalálni, hogyan ösztökéljem horkolásra a Dávidot, ha a Pista bácsi nyögdéssel túlságosan.

Űzte ott mindenki a maga mesterségét napestig, sőt napszállta után is éjszaka a fogdában, a numeró háromban. Annyi volt már a tennivalónk, hogy nem is győztük sokszor. Damó István a rácsos ablakon át az időjárást kémlelte. Lesz-e eső, azt leste mindig, kezdettől ahogy a szobába lépett. Mert bár horpogári büntetését kiállta keményen, nem olvadt bele a nemtörődömségbe s nagyon aggasztotta a szeptemberi szárazság, a tarlok miatt. Nem kevésbé volt tevékeny Tardics Dávid sem: erősen támogatta sóhajásaiban Pista bécst, bár ő mint béreseember csak félkvadrát kertet mondhatott magáénak, azt is csak művelésre. Különben is üzent a Juci: fene a pofádat Dávid, csak ennyit üzent, de annak mélységes értelme lehetett, az üzenetnek, mert igen felvidította.

Mind el volt foglalva a szoba, reggeltől estig, mind tervezett, méricskelt, életét rendezgette arra az esetre, ha kapitány úr Kecsnán netán üzen értük: na szedd a sátorfádat és menj, többé ne lássalak! Csak én a betűk embere, az iskolás én süllyedtem egyre mélyebbre bánatomban. Ád-e majd utat az élet, kuckót valahol, talpalatnyi helyet, hogy megkezdhessem én is pallérozni azt, ami ebben a percben egyedüli vagyonom: pusztá életem további folyását.

Lombjavesztett, szomorú körtefa ágai nyulkáltak a semmibe, az ég felé, azt keringtük körül lépésben a fogda udvarán. Októberbe hajlott már az idő s ahogy léptük, lépegettük a végtelen kört, bús nóták lelke kaparászta és birizgálta torkomat: dudolj már na, engemet éppen. De már az túlzás lett volna, az ember legfeljebb a füttyszóig merészkedhetett, azt is csak úgy, hogy méregette mindig a távolságot a strázsa füléig. Elöttem a Damó Pista bácsi háta — még mindig nem üzent érte a kapitány úr — arrébb meg a sánta suszter, akit már nem is érdemes beleszöni életem történetébe, majd meghallják mindjárt: miért.

Lépkedtünk a körtefa körül, mikor rikoltva jött a hang a bejárat felől: Bige József.

— Ki a sorból Bige József — harsogta a strázsa, mintha ez eddig, ki tudja milyen megtiszteltetés lett volna, keringeni a fogda udvarán. Füttyszóra csücsörített ajkam kismult hirtelen, a nyeldeklőm viszont erősen mozgott. Na de azért: majd megmondják mit akarnak!

Mert valamit akarnak tőlem ott a kapuban. Került a sor még egyet: hívtak és menem kellett.

Ide hozzám: így az egyik strázsa. Hát mentem. A másik még hangosabban: ide hozzám. Hát megint mentem.

— De sokan vagytok az ég szakadón rátok — ezt mondta volna az egyszerű parasztember, a Damó bácsi, vagy a Tardics Dávid Kézről kézre megy ám a rab, mint a legfinomabb áru: hijja ne legyen. S végül kiköt az iroda előtt.

Odabent kapitány úr Kecsnán feltette az aranykeretűt és rámnézett. S úgy jött most felém a tekintete, mint két egyre növekvő szemgolyó. A szája meg irtó nagyra nőtt és abból jöttek a szavak, a szájából. Megtisztultál Bige Jóska a tüzkövek súlya alól — hallottam — ámbátor vállad mögött még mindig ott van Adamonya falu, fejevári járás. Ott

függ és függeni fog sokáig, el ne bízd magad Függni fog a gyanú árnyéka rajtad mindég-
től és mindörökké — de azért most mehatsz.

En úgy hallottam, hogy e szavakkal szolt hozzám a kapitány úr, bár lehetséges hogy
nem éppen így mondta, nem egészen így. Szárazabban. Hogyhát a fennforgó ténykörülmé-
nyekre való tekintettel, s vonatkozással erre vagy erre, latbavetve az eltöltött vizsgálati
fogságot.

Keze még egyszer intőleg felemelkedett: — s most olyan volt mint egy cvikkeres pró-
féta — térj magadhoz ember, válassz magadnak járható utat a széles hazában. Még ifjú
vagy és erőteljes, fogd a kapa vagy az írótoi nyelét és munkáld a jövőd, Bige József! S
el ne felejtsd, hogy a kéthónapi áristom, az két koronával számítva hatvan napra annyi,
mint százhusz korona — az államkincstárnak . .

— Majd behozom kapitány úr — dadogtam, de ő intett, hogy hallgassak.

Ő kitérta az utat, megmondta az övét tekintet nélkül arra, hogy én miként vélekszem
a dolgokról. Az ügyis csak zagyva, buta dadogás, felelőtlen fogadkozás, amit a rab sóhajt
el abban a pillanatban, mikor szabadul.

HANGYA ANDRÁS

VÁZLAT (ceruza)

Három vers

ÜZENET A TÉLI BÁCSKÁBÓL

De szép halott a világ,
de szépen fúj a szél.
Szemfödél most a lelke,
aki magában él.

Aki magában él,
aki sem ország, sem nép, sem isten,
s a szép halott világra dől,
mert hite nincsen.

FEHÉR A FÖLD ÉS A BÁNAT

Fehér a föld és fehér a halott arca
ravatalon.

Fehér az álom és a mirtusz
egyszervolt menyasszonyon.

Fehér az első éjen
az ágy, a párna.

És fehér, be' szép fehér a könyvem,
ha könnyem
nyomatják papírosára.

Fehér a föld és fehér a bánat,
mely elleng fölötte.
Csak fenn, a téli ég avitt szitáján
látszik még a Mag — a Nap vöröse . . .
Játszik vele a szennyesingű rab ég
a világ felett,
meg zöld palack talpán át
a cselédgyerek.

BALLADA EGY RÉGI TÉLRŐL

Inog az éjben a vörös parti lámpás,
mint örökmécses halott móló fölött.
Visong az eszelős szél s hullámsírt csákláz
két zsuborgó hídláb között.

Fagyos sikoly. Csönd. Reccsen a Duna jege.
Dúl a feketeinges legények násza.
Száz tör most a száz menyasszony éjjekete
hajának holt villanása.

Száz forró lánytest — száz mély lék a jégen:
Korom, ifjúságom késő balladája . . .
Itt leltem, míg sétáltam a parti éjben —
magyari magyarok vádló unokája.

FEHÉR FERENC

K e z e k

Így írja, szomszédasszony: „Drága fiam Rodolyub”... Megírta? Maga csak írja, én majd mondom... Jaj, honnan kezdem csak?... Mondja csak így: „Édesanyád csodálkozik, fiam”... De nem: Így nem jó... Tudja drágám, hogy mennyire érzékeny. Ha elszólod magad — készen vagy, már megsértődik. És ez a „csodálom”, mintha azt mondanám neki, hogy nem tudja mit csinál. Vagy hogy valami nekem nem tetszik. És mi lehet az, amivel én nem lennék megelégedve, én az én édes fiammal? Anya — a fiával. Nem. Ezt törülje szomszédasszony. Hanem mondja neki így: „Édesanyád kérdez téged fiam.” Így tanítottam már kiskora óta, az okupáció alatt. Jaj, hát az apja a fogságban, és ő — egyetlenem. Millió félelmek üldöztek! Eszedet veszted vigyázva rá, hogy valami ne történjék vele. Mert kinőtt, mindég erős gyerek volt. Isten segítse! — és senki sem hitte el, hogy még gyermek. És így húzd ki innen, húzd ki onnan, dugdod, hazudj, aztán a drágaság és a szegénység, annyi sincs hogy száraz kenyeret adj neki jóllakásig... És mindezt evvel a tíz ujjammal mások teknői mellett. Hanem, hogy is mondtuk? Jó! És most írja így: Rólém, egyetlenem!... Tudja, szomszédasszony soha sem ír... Amióta nála látogatóban voltam, annak most egy hónapja — egy sort sem kaptam tőle... Igazában véve, én tudom mi a baja: nincs ideje, szegénykémnek. A sok dologtól azt sem tudja, hol a feje. Azután sok a gondja, kötelessége. Aszondja, nagyon el vagyok foglalva, édesanyám, ezen a vonalon, meg azon a vonalon. Aztán milyen nagy urak jönnek hozzá a betegekkel. És doktor elvtárs ide, doktor elvtárs oda... Nem könnyű az drágám. Hogy is érhetne rá, hogy csak gondoljon is rám, hát még hogy írjon.

— Hát most szomszédasszony, mondja így: „Fiam Rodolyub — nem, mondja: „Drága fiam! Édesanyád már kétszer írt mondja... Jaj írtam neki, de jobb lett volna ha nem írtam volna! Mondtam neki olyat, az isten verjen meg! Inkább a nyelvemet haraptam volna el! Én vén bolond! Nem tudom, hogy bírtam ezt megtenni. Pedig szépen a fejembe vettem, hogy nem írok többé neki. Mikor visszajöttem, tudja, láttam hogy mi van ott. Amikor a helyzet azt követeli tőled, megszülted, — és kussolj! Ha anya vagy, előbb kérdezd meg, hogy könnyű-e

neki. Azért vagy anya. De aztán jön az ördög és próbára tesz.” Könnyű neked, — mondja — neked doktor fiad van? Hát mit vett neked a fiad? Hogyan vendégtelt meg a menyed? És nézd, mondja, hogy fenntartja az orrát!... És látja megint a teknő mellett állók, és megint ugyanazt a munkát vegzem ugyanazt a kenyeret eszem, mint azelőtt. Minden úgy van ahogy volt, csak az uram meghalt a fogságban, az arcom megráncosodott, a hátam meggörnyedt s meghajolt a tíz év keserve és gondja, búja és nyomorúsága alatt! Mert én szomszédasszony nem tűröm hogy kinevessenek. Ilyen vagyok, verjen meg az isten. De ahelyett, hogy neki a szemét kapartam volna ki, — de hát neki is megmondtam, amit megérdemel, de mit ér az nekem — és én találtam egy ilyen bolondot, amilyen én vagyok, hogy írjak a fiamnak és jól leszidjam! Látja szomszédasszony ezt csináltam, hát most drága szomszédom ha van lelke és szíve gondoljon ki valamit tanítson meg, hogy lehet ezt jóvá tenni...

Azt gondolom, írjuk neki így: „Drága egyetlenem” — így írja. Aztán így: „Egyetlen kincsem, — mondja — gyermekem!” Így... Megírta? Hát most mondja így: Te cskos vagy fiam — írja csak — és te a legjobb tudod... Istenem, csak tudnám ezt úgy elmondani ahogy érzem. — „Talán tudod, hogy azok a levelek nem jelentenek semmit?” Azután azt is, hogy hogyan fogadtak. Én meg miért is rágódom állandóan azon, hogy rosszul fogadtak! Épp egész szépen fogadtak. A menyem is kijött az állomásra elébem. Egy óra járás drága szomszédasszony, nem könnyű dolog. Én cipeltem a csomagomat és szépen haza sétáltunk. És így a fiamnak megtakarítottuk a takszira való pénzt. Hát... ez volt az egyetlen sétám a fiammal. És én a fiamhoz jövet, tudja isten mit képzeltem. Tudja, hogy van az: első látogatás nősi fiamnál, az orvosnál, az ő házában. Most volt két éve, hogy oda helyezték, azóta nem láttam!... „Akarom látni, meséltem jobbra-balra, hogy hogyan orvosol a fiam!” Állandóan a szemem előtt volt, hogy hallgatom hogyan dicsérik a betegek a fiamat, és én csak közéjük megyek és mondom nekik „a doktor az én fiam tudják”, és tovább megyek. Nem tudom honnan jönnek ilyen bolondságok az ember eszébe?... Az igaz isten tudja, hány piszkos

gatyát és más szennyest kellett kimosnom míg megértem, hogy a fiam orvos lett. Stipendiumot is kapott. De mihelyt végzett és elhelyezték, akkor megházasodott, és így van is fiam, meg nincs is. Ekkor azután elindultam 24 órai útra csak azért, hogy a fiammal végigsétáljak a falun, hogy halljam hogyan sűgdosnak utánunk: „Ez az orvos anyja. Jó neki, ilyen fia van!” Ej, de buta liba voltam! Nem gondoltam arra, hogy valaki észreveszi, hogy ki vagyok és elmondja a többieknek: „Nézd, megjött a Cáná mosónő!... Hát nézze meg ezeket a kezeket, szomszédasszony. Látja? Bütykös, kirepedezett, gorbomba, durva kezek... „Szegény mama — mondja a menyem, — milyenek a kezei, tíz méterről is látni, hogy mosónő a mama.” Ezt mondja a menyem, és ott ült az anyja is. (A férje orosz generális volt. Oroszok, tudja). Mondja a menyem csak úgy, véletlenül, mellékesen s mosolyog kedvesen, simogat a hangja és a szemei, nem tud az ember haragudni rá. Hát én is neki ilyenformán (csak én nem tudok úgy mint ő): hát én még ma is ebből élek, Olgica”. Hej — mondom én — csak tudnád hány kosár idegen szennyest köllött nekem kimosnom míg megszereztem az útiköltséget”. Ezt mondtam nekik, tudod az ő hangján és az ő mosolyával. Akkor valami megfogott, magam sem tudom mi és tovább beszéltem, de most az én hangommal és ahogy én tudok. Megmondtam, neki drága szomszédasszony, hogy ezekkel a bütykös kezekkel én neveltem fel a fiamat — az ő férjét — és ezért éjjel, nappal, csókolnia kellene őket. Akkor felültem az első vonatra és hazajöttem.

— Látja, szomszédasszony, így volt ez. Nem bírom többé elhallgatni. Kérem írja most így: „Egyetlen Róle!”... Igaz, azt is mondtam nekik... Egyáltalán mindent megmondtam nekik. Azt is mondtam, hogy „ha az én kezeim nem lennének ilyenek, akkor az én Rólém engem vett volna magához, hogy én élvezzek nála, nem pedig az ő anyját. Mert az én kezeim akármilyenek is, engem el tudnak tartani kenyérrel, ő pedig az ő finom kezeivel másokra szorul.

Ezt mondtam nekik, és nem is bánom. Mert én azt gondolom, hogy ha valakinek ilyen kezei vannak, akkor megengedheti magának, hogy megmondjon mindent, amit gondol... Akármilyen történet!... És most, szomszédasszony, hogy is írtuk?... Jó! Mondja így... De há, ez mégsem volt jó,

tudom... Mert mi is volt igazában? én szól tam és megszöktem. Őt otthagytam, hogy egyedül vessződjön velük. Még ez sem volt elég, mert végül őt is jól leszídtam a levelemben. Pedig előbb jól meg kellett volna gondolnom. Annyit kellett volna tudnom, hogy ezután rá fognak támadni mindketten s hogy minden az ő nyakába szakad és egész életén keresztül szégyenkezni fog az én kezeim miatt... Hát én ilyen szívességet tettem neki. Egészen elveszítettem... Így végződött az én örömöm! — ... De én nem akarom őt, a fiamat elveszteni!... Hallja-e szomszédasszony! Nem akarom és nem adom! Ő az enyém meg az én görcsös kezeimé. És enyém is marad! Amíg csak élek!... Ezt szeretném: én neki megírni. érte-e szomszédasszony, hogyan mondjam csak, milyen szavakkal lehet ezt a bűbáratot leírni. Erre tanítson meg, hogy ezt megmondhassam neki, hogy csak egy anyád van a világon és senki más sem lehet az anyád, csak az édesanyád!

...„Fiam”, így mondja neki... En csak egy egyszerű iskolázatlan asszony vagyok, te pedig tanult ember és orvos”. Megírta? „És azért — írja — akár mit írok vagy mondok neked, mondd, hogy annak nincs semmi értelme, ahogy biztosan nincs is”... Megírta? „És azért, — írja csak, — amit te mondasz és teszel, én előre tudom, hogy az mind okos. De én csak egyet tudok — írja csak szomszédasszony, — nem szeretném, ha kellemetlenséged lenne miattam”. Igen, az a fontos, hogy kellemetlensége ne legyen. „Hagyd őket, hadd szídjának engem, kedvükre, nekem az nem fáj. Én a te anyád vagyok, — írja csak, — ezt tőlem senki sem bírja elvenni”. Űgye, hogy így van, szomszédasszony? Ki bírja azt tőlem elvenni? — Senki. Legkevésbé ők. „Anyád csak egyre kér, az én kezeimről, amelyekkel felneveltelek senki rosszat ne mondjon. Becsüld őket drága egyetlenem és azokat is kényserítsd rá, hogy becsüljek. Hát csak ennyit. És velem ne törődj, mintha nem is élnék. Ha neked jó, nekem is jó. Azonban soha se feledkezz meg a kezeimről és a tejről, amellyel szoptattalak. És hogy a te „Kezét csókolom”-od állandóan a fülemben csengjen. Ennyit megkövetelek tőled, de ezt azután nem engedem el neked!

Csókol
Édesanyád”.

(Fordította: Konfino Andrics Angela)

Poéma*

Harmincnyolcban volt, úgy karácsonytájt, egy éjjel.
Háztetőkre árnyat nem rajzolt a hold.
Az éj, mely máskor rádnyílt lányos nevetéssel,
most a dáridóból térők tompa arca volt.

Ó, Vajdaság... Vajdaság... Teli bugyelláris...
szántások, csönd, béke, nóták és kaláris...
Vajdaság... Vajdaság...
Üres ólak.
Teli kocsmák.
Buta népek.
Potomok.
Pofonok
Rongyos gúnyák.
Nyomor
Enyézet.

Ha földből csak az öröm és a bánat hajt ki,
és a por az, hova minden visszahull. —
fölénk hát miért nőtt a bántság,
császárság,
királyság,
s maga az úristen,
legfőbb támaszul?

Parancs, szitok, gyepelő, ostor — mi minden változott!
Csak a velő szűkölt folyton a hajlott gerincben.

* Régi igazság, hogy az alkotóművészlől maga a mű beszél legékebben, a mű, amelybe vagy sikerült vagy nem sikerült belevinnie önmagát a művésznek. Antics Miroszlávnak, ennek az erőteljes fiatal jugoszláv költőgyéniségnek sincs szüksége arra, hogy bővebben magyarázzuk eddigi alkotómunkásságát. S amit magyarázatképen mégis el kellene róla mondanunk, mondja el azt is ő maga:

»1932-ben születtem, a bánáti Mokrinban. Nagyapámnál nevelkedtem kisgyerekkoromban. Öregapám szegényember volt s mint ilyen, életében sokat küszködött. Ott, nála sírtam és nevettem először életemben, és valószínűleg soha nem felejthetem el gyermekkoromat, amelynek első verseskönyvemmel adóztam. A háború idején tértem vissza szüleimhez. Kikindán és Pancsován diákoskodtam, jelenleg bölcsészettant hallgatók a belgrádi egyetemen.

Verseimet 1946-ban kezdtem megjelentetni. Verseskönyvemen kívül ezideig különböző folyóiratokban, többek között a Republikában is közöltem verseimből. Második verseskönyvem most van a Matica Szrpszka könyvkiadónál elbírálás végett.

Nálunk az irodalomban sokat írtak és írnak Vajdaságról, s mégis keveset mondtak el róla. Sokan annyit tudtak mondani a régi Vajdaságról, hogy gazdag, de piszkos, tele van szalonnával és dagadó bugyellárisú gazdákkal. És én ezen a gazdag tájon, amely tobzódni tud a mulatozásokban, megtaláltam a könnyet is, őszinte, nem mutogatásnak szánt könnyét az embereknek. És embereket találtam, akik nem nehezebbek ötven kilónál s száz kilós zsákokat cipelnek a vállukon. És találtam kocsmatöltelekeket

is, hallottam felharsanó kurjantásaikat, amelyek nem a túlradó öröm hangjai, hanem a fájdalom megnyilvánulásai voltak, a fájdalomé és a keserűségé, amelytől így igyekeztek megszabadulni. Ezt a sokarcú Vajdaságot próbáltam megénekelni ebben a poémában.

Valaki szememre vethetné, hogy túlsötétlen látom ezt a tájat, hogy nem volt mindez ilyen kétségbeejtő, hiszen az emberek mindig belakhattak erre felénk, ha mással nem, hát szalonnával. Én azonban hiszem, hogy semmit sem tévedtem, ha éhségről írtam, mert emlékszem az éhezőkre, láttam a nyomort, a betegséget. Nem tévedhettem, amikor a verejtékről írtam, mert én is verejtékeztem. Tudom, mit jelentett az élet Vajdaságban, mert mindazt, amiről írtam, átéltem és semmit abból ki nem agyaltam.

Ami a modern költészeti törekvéseket illeti nálunk, mely törekvések megkerülik nemzeti és hazai talajunkat s valami egészen idegen, népünk számára ismeretlen világot formálnak, erről csak ennyit mondanék: Sohasem vált volna nagy költővé Garcia Lorca, hogyha Indiáról énekel s nem Granadáról. Blok, Majakovszkij, Ljermontov, Puskin soha sem teremthették volna meg azt az irodalmi munkásságot, amit megteremtettek, hogyha a londoni ködről írnak vagy a Szahara homokjáról. Én nem akarom a külföldet majmolni, nem akarok epigónja lenni annak, amit ott művelnek. Legfőbb vágyam az, hogy mi, akik ebben a gyönyörű országban élünk, olyan irodalomnak vesszük meg az alapjait, olyan sajtóságos formájú és tartalmú jugoszláv népi irodalomnak, amelyre őszinte érdeklődéssel figyel majd fel egykor maga a külföld is.

Kacaj hiába éledt: halála lett az este,
mely tárt ajtók elé sosem vihette
mint menyasszony-kelengyét . . .
S így csak vérzett tovább a kajsza Hold
húsos gerezdje,
míg lenn vertfalú kis házak
egymást keresték

Mint holt varjú havas tetőkről,
az éj épp úgy zuhant le,
s nyomán jeges szél sikongott
az ablakok alatt.
Valahol a szitáló hó lisztjéből
a tél kovászt kavart be,
s halott folyók öle
hajnalra feldagadt . . .

Szendérgő, alacsony, kis sárga ablak,
fanyar hazugság csupán békés nyugalmad —
ékes, cirmos arcod,
mit megmintázott a dér ecsetje.
Szegény, szegény népem!
Milyen szerencse,
hogy itt a mesés téli öröm:
az éhség, a tüdőbaj!
Kacagjatok hát! Ki az, ki a szívét ne öntse?
Údv neked, szép téli béke ígéretföldje!

Itt, távol a fővárostól, bálaktól, nevetéstől,
hol krinolin, goblen, selyeming idegen:
harmadszor szül viskója mélyén egy asszony.
Fájdalmát e kis faluból világgá izenem!
Mert cseléd és úzótt eb lesz a gyermek,
aki megszokja, hogy megveszik naponta,
s csak anyja sikolya kíséri, ha ágyán hevernek
hörgő hímek s a kék, mely testét befonja.

Ó, csak a Hold karéja járna most az ólmos égi réten . . .
De sehhol semmi.
Csak a lámpafény aranyozza meg a szüle könnyét.
S ott a konyhában vad férfiak isznak kevélyen,
hogy fals nótáikkal kinyúk kiköpjék . . .

— Bár sosem virradna, — szólal a szomszéd
— Így estéli homályban könnyebb már a szemnek.
Hát nem okos találmány, no, mondja, szomszéd,
hogy nem látni arcát az éhes gyereknek? . . .

Már idős ember. Szavai fontoltan peregnek.
Szót szóba ölt,
mik úgy lebegnek, füzéren,
mint a súlyos füst a
konyha tengerében.
Mert bölcs e száj. Mosolyát rég leölték
egy régi májuson,
mikor messzi országutakra lökték.

Régen, egy régi májuson,
a felséges király zászlaja alatt,
puskájához nőtt keményen
s a fiús mosolyból semmi, semmi nem maradt...
S mikor a háborúból visszajött
— még nem tudhatta: koldusnak, vagy csósznek —
mellén hidegen csörgött az öt
vasérem
a szakállas,
piszkos,
tetves,
éhes,
megőszült
hősnek.

Ahogy visszatért a messzi idegenből,
egy ablak várva-várta,
hogy jöjjön, alatta megállna
s úgy borulna rája...
Hisz az a fekete lány is onnan leste
szüntelenül minden este.

Május volt ismét.
Fehér tulipánt dajkált az ablak...
S az a kemény hős rája borult zokogva...
Mert hisz nyúlna ő, be is kocogna,
csak épp, ha karja volna...

Verjen meg az isten minden érmet,
amit szürke blúzra varrnak!

Ó, hogy fáj minden pohár,
mit más keze emélt a szájhoz remegve!
Ó, hogy égett a bor, mely a blúzra lötytyent
s szétfolyt a mellén sok-sok régi sebre!...

Bort!
Csak bort!
És ivott a harcos...
Ivott a szolúni koldús.

ANTICS MIROSLÁV

(Fehér Ferenc fordítása)

Barbara

Emlékezz vissza Barbara:
Megállás nélkül esett Brest felett
És te mosolyogva
Ragyogó arccal mentél.
Patakzó ruhádban az eső alatt.
Emlékezz vissza Barbara:
Megállás nélkül esett Brest felett
Találkoztam veled a rue de Siam-on
Te mosolyogtál
És én is mosolyogtam
Emlékezz vissza Barbara:
Te akit nem ismertem
Te aki nem ismertél engem
Emlékezz vissza
Erre a napra emlékezz vissza mégis
És ne feledd
Egy kapu aljában meghuzódó férfi
Nevedet mondta
Barbara
És te feléfutottál az esőben
Patakzó ruhádban, ragyogó arccal
Karjaiba.
Emlékezz vissza erre Barbara
És ne haragudj rám a tegezésért
Én tegezek mindenkit akit szeretek
Akkor is ha csak egyszer láttam
És azokat akik szeretik egymást
Akkor is ha nem ismerem őket
Emlékezz vissza Barbara
És ne feledd
Ezt a bölcs, boldog esőt
Boldog arcodon
Ezen a boldog városon
Az esőt a tenger felett
Az arsenal felett
Az Quessant hajógyár felett
Ó Barbara.
Micsoda gazság a háború
Mi lett veled
A vér- a vas- az acél-esőben
És ővel az aki karjába zárt
Szerelmesen
Meghalt eltűnt vagy életben maradt
Ó Barbara
Megállás nélkül esik Brest felett
Mint azelőtt
Csak most más az eső s itt minden tönkrement
Ez egy vigasztalan ijesztő gyászeső
Ez már nem is acél
Vér- és vas-fergeteg
Hanem csak fellegek
Amik szétmállanak
Mint a döglött kutya
A breszti ár alatt
Mit rohadni visz el
El messze Brest mögé
Melyből már semmi sincs.

Szép évszak

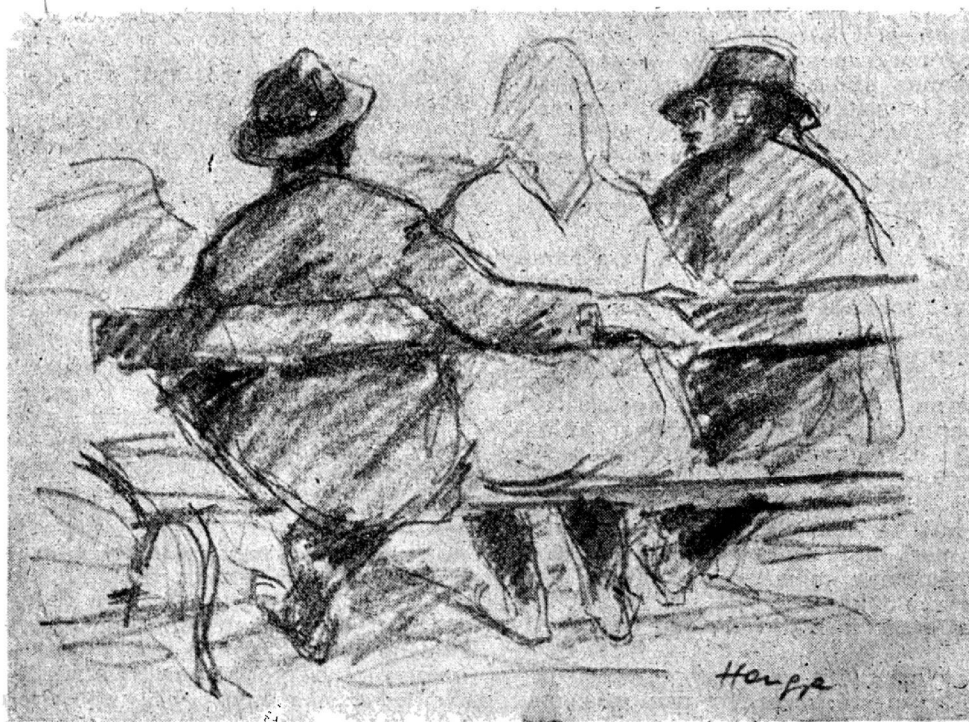
Árván, elveszve, éhen
A járda peremén
Egy lány, tizenhat éves
Megdermed a helyén
A Concorde téren, délben
Augusztus közepén.

Futóhomok

Örvény, varázs
Szél és mocsár
A tengeren már elsímult az ár
és te
Mint az alga lágy szellő alatt
Az ágy fövenyén moccansz álmatag
Örvény, varázs,
Láp és mocsár
A tengeren már elsímult az ár
De álmodó féliglehunyt szemed
Pilláján két habja fenn remeg
Örvény varázs
Láp fergeteg
Két cseppnyi hab, melybe elveszek.

JACQUES PRÉVERT

(Nyíri Éva fordítása)

HANGYA ANDRÁS

VÁZLAT (cérta)

Egy regény regénye

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-1937)

(6. folytatás)

1. Előzetes felvilágosítás

— És a regény regénye? — kérdezhetné valaki, akinek türelmét próbára tette a Vitebszk-Csapajevvel és Leningráddal kapcsolatos élmények leírása.

Megvallom, magam is haboztam, hogy nem kellene-e a terjedelmes naplófeljegyzések közlése helyett összehasonlíthatatlanul rövidebben kizárólagosan azoknak a napló-részleteknek a közlésére korlátozom magamat, melyek közvetlenül erről az egy tárgyról, az »Optimisták« kéziratának moszkvai bolyongásairól szólnak. Ha ezt a módot választottam volna, az lett volna az előnye, hogy egy meglehetősen áttekinthető összefoglaló táblázat készült volna. Ezen időrendben a kézirat harminc vagy harmincöt meglepő kalandja sorakozott volna egymás mellé és alá. Minthogy az Odyssea egyes fázisai és fázisai körül szereplő személyek, intézmények és környezet arculata többé-kevésbé ilymódon homályban maradna, egy ilyen táblázat úgy viszonylana a valóság képéhez, mint a picardiái regényekben az egyes fejezetek homlokán a címek magukhoz a színes, eleven és jellegzetes alakokkal és arcokkal tele fejezetek tartalmához. Ha minden mást félretéve csak azt közölném, hogy mi mindent mondtak, írtak és nyomtattak ki az »Optimisták« kéziratával kapcsolatban, hogy váltakoztak a kiadás esélyei a kilátástalanságtól a megkötött, pecsétes és szükséges aláírásokkal megerősített szerződésig és szerződésekig, hogy aztán megint da capo kezdődjék és folytatódjék két éven keresztül az egész viharos hullámmás a mélyponttól a kiadás megint kétségtelenné látszó és mégse megvalósuló megvalósulásig — az ilyen redukált krónika afféle hosszantartó hideglelises betegség lázgrafikonjához hasonlítana szépségesen fel-le hullámzó, magasra szökő és hirtelen lebukó vonallal. Nem mondom, hogy egy ilyen grafikon híján volna minden érdekességnek. Nem, abból is lehetne egyetmást látni, és sok mindenre következtetni.

Csak egy a bökkenő: ilyen módon az a hamis látszat keletkezne, mintha kizárólag egy kézirat moszkvai sorsáról és az ezzel kapcsolatos reflexiókról volna csak szó. Valójában az »Optimisták« kézírata különös módon afféle közeg szerepét töltötte be; moszkvai pályafutása során szerzője szeme előtt egy közállapotot, egy egész mechanizmust leplezett le, melyet különben — ez is a rendszerhez tartozik — akkor még a legféléltékenyebben és legféléltékenyebben titkoltak. De az »Optimisták« írója — mint naplójából kitűnik — ennek ellenére sokáig nem látja, nem meri látni, és szeretné nem látni, hogy mit jelentenek, mire vallanak s mit árulnak el a kézírata kapcsán tett s a kézirat sorsának jelentőségét messzi túlhaladó tapasztalatok.

Azt, hogy mennyire nem egy egyszeri, privát »esetről« van szó, mennyire nem elszigetelt jelenségről, hanem olyan egyéni esetről, melyben rendkívül szemléltetően nyilvánul meg egy egész általános állapot, egy uralkodó szabály,

ezt semmiféle kronológikus, táblázatból vagy grafikon segítségével nem lehetne felismerni. S ép ez az, ami miatt érdemes és szükséges megismertetni és megismerni a regény moszkvai regényét.

Hangsúlyozom: a regény moszkvai regényét. Az »Optimisták« kézírata írójával együtt — ez ma már megállapítható — egy olyan történelmi pillanatban kerül Moszkvába, mikor a legmélyrehatóbb átalakulások veszik kezdetüket a Szovjetunió egész belső életében. Az író akkor nem tudja ezt, nem is tudhatja, de minthogy naplót ír, igen sokszor anélkül, hogy tudná, mi az, amit regisztrál, mindezt a maga módján napról-napra megrögzíti. A Szovjetunióban 1935-től egész 1937-ig egymást követték a »meglepetések«. Aki ezeket az éveket Moszkvában élte át, annak szinte napról-napra látnia kellett, szemmel követhette, mint tűnik el valami abból, amit neki még érkezésekor — 1935-ben — a Szovjetunió élete szerves részeként mutogattak s miként alakul ki és készül valami egészen más, mint amit tegnap még hivatalból ideálként magasztaltak.

Mai távlatból már kétségtelenül világos, hogy ép ezekben az években — 1935, 36, és 37-ben — játszódott le a lenini Október szellemének — és élő képviselőinek — következetes likvidálása és a lenini Október szellemének az a teljes eltorzítása és meghamisítása, melynek csak méltó betetőzését jelentették maguk a moszkvai perek és a sztálinizmusnak az a szemérmetlenül hazug irodalmi apoteozisa, mely — a mű bekoronázásaként — »Az SzK(b)P története« címen látott közvetlenül a perek után napvilágot.

Ha magukról a moszkvai perekről s a velük egyidejű s őket követő tömeges kommunista írtásokról — a sztálini Szent-Bertalan-éjszakaról, mely nem egy éjszaka, hanem néhány száz napon és néhány száz éjszakán intenzíven tartott — egyetmást már meg is írtak, az, hogy az 1935- és 36-os év fokozatosan miként készíttette elő mindazt, ami történt, milyen rendelkezésekkel, milyen változtatásokkal, milyen mesterségesen megteremtett atmoszférában és milyen mindegyik emberi önállóságot és szellemi bátorságot sikeresen megbénító módszerekkel... Ez a két, külföldről nézve látszólag »csendes« esztendő a Szovjetunió életében mind a mai napig vár a krónikására, aki majd felfedezi és felfedi sorsdöntő jelentőségüket az orosz és az európai kommunisták és kommunista pártok később nyilvánvalóvá vált erkölcsi és politikai tragédiájában.

A moszkvai naplónak még azok a részei is, melyek első látásra tisztára autobiografikus, intim természetű adatként hatnak, valójában azok, de egyben tükröződései egy sokkalta általánosabb állapotnak. Ennyiben egyszerre személyes- és kordokumentumnak is tekinthetők. Ez az oka annak, hogy moszkvai naplónak némely ilyen intimen személyes természetű részleteit napvilágra kell hoznom. A tanácsatlanság és a küzdelem azért, hogy a legna-

tívabb jelenségekre is valami pozitív magyarázatot találjak, a lelkesedés és sötét kétségbeesések — ez mind nemcsak a napló írójára, hanem abban az időben hívők és a hitükért küzdő hitetlenek ott élő százazeire jellemző. Akkor, amikor e naplót írta, a napló írója maga se tudta, hogy ezekkel a benső hullámlásaival nem izolált egyén, hanem csak egy a megszámlálhatatlanul sok közül, aki vele együtt s vele egyet élnek át, válságot válság után; a többiek épúgy mint ő, csak jobban titkolják maguk s még inkább mások előtt s így sokáig tart a látszat, hogy izolált, önhibából eredő kétségekről és bánatokról van szó. Nem egyszer fellobbent a fátyol, de ahelyett, hogy ilyenkor az ember szembenézett volna azzal, ami láthatóvá vált, magyarázatokkal szőtt maga közé és valóság közé újabb, lehetőleg még sűrűbb fátyolt.

Átugorva az időrendbeli sorrendet, fejtegetések helyett a mondottak illusztrálására idézek naplófeljegyzéseimből, az egyik idézet 1935. március 27-i, a másik ugyanez év április 21-i keletű.

»Meghívást kaptam, hogy menjek el az »Arbeitsgemeinschaft deutscher Schriftsteller« (a német írók munkaközössége) tegnap esti ülésére. Ismerős arcok: a kis Hugo Huppert, a kövér pártköltő Weiner, az »Optimisták« egyik lektora Hans Günther és természetesen a hosszú Johannes R. Becker is. És vagy még húszan. A referátumot Kurella tartotta: »Nietzsche és a francia irodalom« címmel. Számomra újat nem mondott, de nagyon jól dokumentált előadás volt, sok adattal és idézettel bizonyította, hogy az újkori francia irodalomban Nietzsche-t ép ellenkezőleg értékelik és ép ellenkezően hatott és hat, mint ma a hitleri Németországban. Kurella tartózkodott attól, hogy ő maga érdemlegesen állást foglaljon, de a problémára hallgatólagosan rámutatott. A referátumot vita követte. Megdöbbenett, hogy a német kommunista írók teljesen úgy beszélnek Nietzsche-ről mint Rosenberg, amennyiben egyetértenek a fasiszta ideológiussal abban, hogy Nietzsche a német nemzetiszocialistáknak volt az előharcosa. Nem állhattam meg, hogy fel ne szólaljak. Nem mondtam semmi rendkívülit, sőt érzésem szerint csak dolgokat, amik mindenütt másutt magától értetődő, kézzelfogható igazságnak számítanak. Azt, hogy ha ma Németországban a fasiszták ki akarják sajtóítani maguknak Nietzsche-t, mi ne segítsünk nekik abban, hogy a XIX. század egyik legnagyobb gondolkodójára barna-inget húzzanak. Azt mondtam, hogy akik ott jelen vannak, többnyire az én nemzedékemhez tartoznak és tapasztalatból, emlékeikből épúgy tudhatják mint én, hogy nem a Nietzsche filozófiai következtetései, hanem intenzitása, gondolkodó szenvedélye, szellemi bátorsága milyen pozitív nevelő szerepet játszott ép abban, hogy forradalmárok lettünk. Ők féltik a francia munkásság forradalmi szellemét attól, hogy ott Gide és Malraux, és velük az egész mai baloldali francia intelligencia még mindig Nietzsche mint a nagy európai gondolkodóra hivatkozik s nem látják, hogy igenis ezeknek a francia kommunista intellektuelleknek van igazuk, ha nem egyeznek bele, hogy Nietzsche-t a fasiszták a maguk fegyverévé aljasítsák le. Semmit, aminek szellemi értékét és emberi értékét elvitatni nem lehet, nem szabad átengedni a szellem és az ember negációjának, a fasiszmusnak.

Megdöbbenett, hogy ilyen közehelyek milyen megrökönyödést és — némaságot váltottak ki. Johannes R. Becker látva, hogy a vita, mely az én felszólalásomig meglehetősen élénk volt, egy-

szerre így elakadt, úgy találta fel magát, hogy nem zárta be a vitát, hanem — »hogy az elvtársak alaposan felkészülhessenek« — az én felszólalásom feletti vitára a következő hónap, tehát április 20-ika egy egész estéjét indítványozta.

»Ma este »Arbeitsgemeinschaft deutscher Schriftsteller«, folytatása a Nietzsche-vitának. M. is jelen volt, Boriska is (a húgom) velünk jött. Felszólítottak, hogy foglaljam össze lehetőleg tézisszerűen Nietzsche-ről való nézeteimet. Attól kezdve, hogy kinyitottam a számot, a legnagyobb mebotránkozás az általános reakció. Egyszerűen nem értem. Nem mondtam mást, megint csak annyit, hogy kár és megengedhetetlen, hogy Nietzsche-t szőröstül-bőröstül át akarják engedni a fasisztáknak s hogy a baloldaltól francia intellektuellektől, akiket ő marxizmusra akarnak tanítani, Nietzsche-t illetően ép ők tanulhatnának egyetmást. Hivatkoztam Lenin gesztusára Tolsztojjal kapcsolatban. Kétségtelen, hogy az akkori orosz reakció mindent megtett a halott Tolsztoj dicsőségének a reakció érdekében való kamatoztatására, egyszerűen magukénak akarták és a tanításból fegyvert kovácsoltak minden forradalmi szellem ellen. Kétségtelen, hogy Tolsztoj számtalan írása nyújtott erre lehetőséget. Lenin mégis vagy ép ezért nem adta oda Tolsztojt a reakciós orosz intellektuelleknek. S nem ugyanezt kellene-e Nietzsche-vel kapcsolatban megtenni nemcsak Nietzsche védelmében, ami kultúr-szempontról szintén fontos, hanem egyszerűen politikai okosság szempontjából is? A vita rendkívül nyomasztóan folyt le. Ahogy én Lenin Tolsztojról szóló cikkére, ők Leninnek egy másik írására hivatkoztak, arra, melynek a címe: »Az örökség, melyről lemondunk«. Ebben a cikkben persze szó sincs Nietzsche-ről, de nem is ez a fontos. A fontos, hogy nem hiszek abban, hogy az emberek itt ezen a vitán csakugyan azt mondták, amit gondolnak. S később csakugyan meg is tudtam, mikor az ülésről elmentünk, mondta meg az egyik német, hogy valamelyik pártkorifeus — ha jól emlékszem, Radek — cikket írt már két hónap előtt Nietzsche-ről olyan értelemben, hogy én az én álláspontommal szembekerültem a hivatalos pártvonalal Nietzsche értékelésében.

Emellett a naplóbejegyzés mellett ott találok zárójelben ezt a három szót: »Morgenröte 285. oldal«. Hogy ez a bejegyzés mit jelent, máig sem felejtettem el. Néhány nappal a vita után egy német elvtárs szobájában ültem a Hotel Lux-ban és a könyvei közt ott találtam Nietzsche műveinek tizenhat-kötetes teljes kiadását. Ott ültek velünk a szobában többen azok közül, akik pár nap előtt kérelmetlenül a fasiszmus szemétdombjára dobták Nietzsche-t. Nekem Prigrevica-Szvéti-Ivánon maradt könyveim nagy része, köztük ugyanaz a zöldkötetes Nietzsche-kiadás is, melyet itt a Lux-szálloda e szobájának a könyvespolcán láttam. S magam se tudom, hogy történt, míg ott körülöttem a szobában beszélgették, én a könyvespolcra levettem a Nietzsche »Morgenröte« című kötetét és minden szándék nélkül lapozgatni kezdtem benne s egyszerre fantasztikus módon megüti a szemem (a könyv 285. oldalán) egy tipikusan nietzschei aforizma, melynek a címe: »Die freiwillig Blinden«. Elolvasom előbb magamnak s aztán félbeszakítva a többiek beszélgetését, hangosan:

»Es gibt eine Art schwärmerischer, bis zum Aeussersten gehender Hingebung an eine Person oder Partei, die veräth, dass wir im

Geheimen uns ihr überlegen fühlen und darüber mit uns grollen. Wir blenden uns gleichsam freiwillig zur Strafe dafür, dass unser Auge zu viel gesehen hat.*)

Minden meggondolás és tudatos szándék nélkül olvastam fel ezeket a szavakat. Mint ahogy az ember felkiált, ha valami meglepi. De hogy fennhangon olvastam és elvtársaknak, és itt, a Komintern funkcionáriusai külön szállójának, a Luxnak egy szobájában, rám magamra is úgy hatott, mintha most valami ki lett volna mondva, amit nem lett volna szabad s legkevésbé ép itt lett volna szabad néven nevezni. Ráeszméltem, hogy hallgatólagosan kötelezően elismert megállapodás, egy olyan konvenciót sértettem meg kíméletlenül, mely az élethez, az élet elviseléséhez kellett. Hogy felhangzó gondolat lehet ütés meztelen idegre: soha még annyira nem tapasztaltam, mint abban a pillanatban. Nem a többiek, hanem magamon és a többiek. A kínos csend, bár csak rövid ideig tartott, közösségé, együttes kínos csend volt. Siettünk véget vetni neki. Mint ahogy az ember gyorsan becsukja a rosszul záró ablakot, melyet az odakint süvítő s most a védett szobába betörő fagyos szél váratlanul egy taszításra szétárt. Így sietett mindenki egyszerre másról beszélni, másról s a szokottnál hangosabban, látható igyekvéssel, hogy az előbbi borzongást segítsenek egymásnak egymás előtt letagadni. Úgy tenni, mintha semmi se történt volna. Az 1936-os év második felében jártunk s akkor már mindenkinek volt oka, hogy féljen a saját gondolataitól, de azonkívül: hogy féljen még azoktól is, akiket barátainak vélt, mindenkitől.

Kik maradtak azok közül életben, akik akkor együtt voltak s kit hogyan pusztítottak el a következő évek erkölcsileg és fizikailag «a tisztogatások» pokoltűzében, nem tudom. De hogy ez a szoba a barátságos esti társaságával abban az időben már csak egy volt a nagy Szovjetunió százezer és millió hasonló atmoszférájú szobája közt, az biztos. Légió azoknak a legjobbakkak a száma, akik — tragikusan — a forradalomhoz, az emberhez s az ember nagy reményéhez való hűség megőrzésére más módot nem találtak és — akkor — nem is találhattak, mint »önkéntes vakság« árán szükségesnek, forradalminak és jónak vallani mindent, ami a Szovjetunióban történik. Azért, mert a Szovjetunióban történik. Ez az önkéntes vakság olyan szellemi öncsonkítással járt együtt és a szellemi vagyis az emberi élet megnyomorításának olyan orgájává fajult, amilyenről Nietzschének halovány sejtelve se lehetett. Ő csak az önkéntes vakság szubjektív pszichológiai okait látta, de mitsem tudott arról, hogy adódhat olyan politikai konstelláció, melyben a forradalmár ép azért, mert nem szabad kétségbeesnie, ép azért, mert meg akar maradni forradalmárnak, teljes embernek, nem tud mást tenni — nemcsak pszichológiai, hanem erkölcsi okokból se tud mást tenni, — mint nap nap után lebunkózni magában az erkölcsi lázadást, a bíráló és világos gondolatot. Lebunkózni magában, fáradhatatlanul s mindaddig, míg csak vagy őt magát is, fizikailag is halálba küldik, vagy pedig életben marad s ez talán a siralmasabb tragédia:

*) „Van egy fajtája a rajongó, végsőkig menő odaadónak egy személlyel vagy párttal szemben, mely elárulja, hogy titokban fölényben érezzük magunkat vele szemben és emiatt haragszunk magunkra. Míg menteg önkéntesen megvakítjuk és büntetjük magunkat azért, mert túl jól látott a szemünk.“ („Az önkéntes vakok“.)

mint hogy éveken keresztül rendszeresen és sikeresen ölt meg magában minden önálló, spontán egyéni felbuzdulást és gondolatot, már küzdelmébe se kerül, már nem is fáj neki, sőt már teljes szívvel forradalmi ideálnak hirdeti az embert, aki már nem ember, hanem deformált, askétikusan mindent eltűrő, mindent helyeslő és mindenre kész párttisztviselő.

Hogy ez így van, hogy ez volt az a folyamat, melynek szemtanúja voltam s hogy ép ennek, az ilyen irányú folyamatnak a forgatagába kerültem bele és ennek iszapjában gázoltam és ennek a folyamatnak örvényeiben vergődtem kezembem az »Optimisták« kéziratával — ezt akkor nem tudtam. Nem tudtam a nevét annak, amit láttam és éltem, de hűségesen számot adtam magamnak, hűségesen s ha naívan is, de kerestem is — mint sok százezer, sok millió más ember is akkor — az igazi nevét annak, ami előttem, velem és bennem nap nap után történt. S ez a naplóm körtörténeti bizonyíték arra, hogy vannak objektív és szubjektív helyzetek, melyekben a legnehezebb hinni a saját szemünknek s bevallani magunknak, hogy jól látjuk azt, amit szeretnénk nem látni s amit nem lehet mégse nem látnunk.

2. Növekvő csodálkozások, növekvő nyugtalanságok...

Ha tehát nem is lehetek oly rövid, hogy naplómól csak a közvetlenül az »Optimisták« kéziratával kapcsolatos részleteket válogassam össze, időnként összefoglalva fogom előadni egy-egy hosszabb részletét. At kell vennem a szót néha azért is, mert helyenként a naplóban egy-egy mondat vagy szó afféle jelírás csak, melynek jelentését magamnak kell kibetűznöm és megmagyaráznom. S van még egy ok, természetesen: ki kell hagynom azokat a részleteket, melyek bajba dönthetnének ma is nyilvános funkciót gyakorló, szovjet uralom alatt élő személyeket.

A Moszkvába érkezés után készült első bejegyzés május 19-i keletű. Azzal kezdődik, hogy a moszkvai utcák milyen meglepően tiszták, hogy sokkal többet seprik őket, mint Párisban s hogy az emberek fegyelmezettebbek mint ott, vigyáznak, hogy be ne szemeteljék az utcákat. De már akkor, alig néhány nappal a megérkezés után a napló írója még egy meglepő felfedezést rögzít meg:

»Nemcsak a vonaton, de Moszkvában se könnyű feljegyezni a napi élményeket. A vonaton azért nem volt könnyű, mert rázott, itt pedig azért, mert az élet tempója a gyorsvonaté és közben az embernek csak egy gyéren közlekedő, régmódi villamos áll a rendelkezésére. A túlszűfolt rozoga villamoskocsik lépcsőiről olyan vérfagyasztóan merész fűrtökben csöggének az utasok, hogy ember legyen a talpán, aki magának helyet tud szorítani. (A földalatti, mely nemrég nyílt meg, egyelőre csak tizenkét kilométernyi vonalon közlekedik.)

»Az élet« gyorsvonat — tempója itt, első naptól fogva ez az ember érzése, de ugyancsak első nap már tapasztalja — s ezt a tapasztalatot minden nap és minden óra egyre inkább meg erősíti — hogy ezzel szemben az itt élő emberek tempója a minden képzeletet felülmúló lassúság. Ha az élet üteme a gyorsvonatéra, az egyes embereké nem a bácskai vicinális vasutakéra, hanem az ottani ökrösszekerek vonatott lassúságára emlékeztet, még hozzá őszi időben, a vendégmarasztaló sáros utakon. Nincs hasonlat a lassúság érzékeltetésére, mellyel itt a legegyszerűbb dolgok bonyolódnak le. Könyv-

kiadóvállalathoz vagy a Voks hivatali helyiségebe akarok feljutni. A kapubejáratnál megállítanak. »Bumaska« nélkül egy lépéssel se lehet megközelíteni a célt. A »bumaskát« vagyis az írást arról, hogy felmehezz a lépcsőkhöz, csak akkor kaphatom meg, ha előbb erre a célra másik bumaskát (útlevelet, személyazonossági igazolványt) mutatok fel. Ez azonban csak a kezdet. Az útvelem előveszem s átadom abban a reményben, hogy most már indulhatok. Szó sincs róla. Most újabb procedura kezdődik. Az útlevelet alaposan s nem sietve megtekintik s aztán vele együtt a portás visszavonul fülkéje mélyébe. Kintől látom, hogy leül a telefonja mellé és igyekszik telefonhoz kapni az illető személyiséget, akéhez felmenni akarok. Az illető személyiség legtöbbször nem jelentkezik azonnal, mert vagy éppen szintén másik telefon mellett ül, vagy ép kiment a szobájából vagy a szobájában van ugyan, de fontos megbeszélés közepette. A legjobb esetben azonban jelentkezik és miután a portás referált, utasítást ad neki, hogy színe elé bocsáthat. Most a portás visszaakasztja a telefonkagylót és bámulatos nyugalommal leül egy asztal mellé, melynek fiókjából egy tenyérnyi nagyságú cédulát vesz ki s tesz maga elé s azon a többnyire nem éppen gyakorlott kezű ember körülményességével kitölti a megfelelő rovatokat: a dátumot, a látogató nevét, azután annak a nevét, akit a látogató keres, következik a kérdés, hogy milyen ügyben s miután ezt mind megtudja és ráírja, felemeli fejét, hogy megnézze hány óra, ráírja, hogy hány óra hány perckor adta át a bumaskát s miután figyelmeztet arra, hogy akéhez megyek, annak szintén alá kell írni s ha visszajövök, neki leadni az írást. Mindezek után elindulok a biztos meggyőződésben s két-három lépcsőt átugorva, hogy most már célhoz értem. S megint várni kell. Várni kell még akkor is, ha előzőleg pontosan megbeszéltem a látogatás idejét. Várni kell azért, mert akit keresek, fantasztikusan elfoglalt ember, aki vagy véget nem érő rendkívül fontos telefonbeszélgetést folytat, vagy váratlanul az előirányozottnál hosszabbra nyúló megbeszélésen vesz részt vagy — s ez a legrosszabb, de leggyakoribb eset — egy percre kiment a szobából hátrahagyva az üzenetet, hogy »tüstént« (szicsasz) visszajön — és a »tüstént« itt a legeslegkedvezőbb esetben legalább félórát jelent.

Moszkvában a három legelőkelőbb hotel: a Hotel Metropol, a Savoy és az a szálloda a Moszkva folyó partján, ahol bennünket helyeztél el a Voks. Megint libériás, romantikus színművek agg várnagyaira emlékeztető pátriárka a bejáratnál, pompás szoba fürdőszobával és telefontal és az étteremben válogatott legfinomabb ételek sokaságából választhatunk kedvünkre és a Voks számlájára. De... de akármit is választunk, a kiszolgálás oly lassú, hogy egy fogástól a másikig még mi is, akik csak lassan olvasunk oroszul, első betűtől az utolsóig elolvashatjuk a Pravdat, de nem egyszer még az Ivesztiát is. Sietős volna befejezni az étkezést, mert fontos és pontos időre megbeszélés találkozásra kell mennem. De ha végre odaérek, az illetőtől üzenet vár: valószínűleg kissé késni fog, de várjam meg, tüstént (szicsasz) itt lesz — és megjelenik másfélórás késéssel. Talán az ebédje tartott még tovább mint az enyém, talán a villamosra nem tudott felszállni vagy váratlanul valami halaszthatatlan elintéznivaló szakadt a nyakába. Mindez együttvéve mindig újra felidéz és állandóan fokozza az érzést, hogy körülöttem minden rohan és én nem tudok semmit se végezni, semmit se utólni.

Mi rejlik e paradoxon megett? Ha az emberek ilyen lassúak, mi az »az élet«, ami úgy, olyan utólrhetetlenül vágat? Mi az »az élet«, ami úgy rohan, hogy az emberek, ezek a lassú emberek tehetetlenül lihegnek, anélkül, hogy lépést tudnának tatrani az idővel? Bárkivel beszélek, mindnek ez az érzése »az élet« tempójáról. A nappal itt túl rövid. Mintha itt kevesebb férne bele, mint másutt. Párisban aligha jutna valakinek eszébe, éjjel után telefonhoz hívni egy embert, aki féligmeddig idegen; itt magátólértetődően normális, hogy éjjel után egykor telefonálnak valakinek a lakására. Nappal nem lehetett megtalálni, tehát éjjel felé kezdik hívni és pedig nagyszerű idegekkel, negyedóránként, kitartóan, míg csak nem jelentkeznek. Az élet itt feladatokban, látnivalókban, akaratban — és akadályokban, melyeket le kell küzdeni, hogy a legegyszerűbb ügyet elintézhessen — oly nagyon bővelkedik, hogy reggeltől éjjelig és éjjelutánig nem ereszt el az embert, míg csak a fáradtságtól össze nem esik — reggel nyolckor már rámcsemet, újra visszavisz az életbe a telefon, melynél egyébként, azt már látom, itt az időbeosztás az időbeosztás napi-programjában átlagos összegben egy órát tölt az ember. Minimum egy órát.

Ami ebben az első moszkvai naplójegyzetben így összegezve többé-kevésbé zavarosnak tűnik, az valóban zavaros. Az hű tükröződése az első moszkvai napok meglepő és ellentmondásokkal teli tapasztalatainak. Az ujonnan érkezett, aki a fenti sorokban megkísérelte összefoglalni fogalmilag a számtalan nagyobb és kisebb benyomást, bármennyire is lelkesedett, látszik, bizonyos tapasztalatokkal nem tudott mit kezdeni.

Így nem tudta, hogy mire vélje Arsev elvtárs magatartását. Igaz, Arsev elvtárs Voksa nemcsak Leningrádban, Moszkvában is úgy kiáltott magáért, hogy többet nem is lehetett volna vendégszereteten nyújtania. Moszkvában is minden reggel megjelent a hotelben a Voksnak egy-egy rendkívül kedves női alkalmazottja, hogy ceruzával a kezében és papírost téve maga elé összeállítsa kívánságaink listáját: milyen intézményeket óhajtunk meglátogatni, mely színházba, milyen előadáshoz akarunk belépőjegyet, mely órára kívánjuk a Voks gépkocsiját — és akár a mesében, ki kellett csak mondani a kívánságot, hogy a Voks nyomban gondoskodik annak a teljesítéséről. Amde se a nagyszerű hotelszoba, se a hotel szakácsának impozáns művészete, se a színházjegyek, se a Vokstól kirendelt kísérőnők minden rendkívüli előékenysége és fáradhatatlan kedvessége, semmi se tudta számomra ellensúlyozni az ugyancsak rendkívüli, de negatív értelemben rendkívüli meglepetést, azt, hogy nap múlt nap után és azzal, aki voltaképpen meghívott Moszkvába, a Voks elnökével, Arosev elvtársal még mindig nem beszélhettem. Sőt még csak nem is láthattam. Minden nappal kínosabb lett számomra, hogy a Voks ép soron lévő lekötelezően kedves női alkalmazottjához a sztereotip sürgető kérdéssel forduljak, hogy vajjon Arosev elvtárs ma is annyira elfoglalt-e, hogy megint nem ér rá fogadni. S már szégyeltem magam, hogy a Voks egymást váltogató s változatlanul szeretetreméltó női alkalmazottait minden esetben újra kényszerítem, hogy meghallgassák magyarázatomat, hogy bármennyire is őszintén és megindultan hálás vagyok ezért a nemcsak minden várakozásomat, de minden elképzelésemet is meesze felülmúló fogadtatásért és vendégszeretért, melyben részem

van, mégis szükséges és mondhatnám életbevágóan fontos számomra arra emlékeztetni, hogy én nem turistaként jöttem a Szovjetunióba, hanem mint az »Optimisták« című regény írója s jövetelem közvetlen és legfontosabb célja, hogy kéziratomat itt kinyomtassák s ez egyben további maradásom feltétele is és hogy nincs több vágyam mint az, hogy feleségem orvosi munkát vállaljon, én pedig a kiadválalattal megkötött szerződésem, illetve a regényért kapott honorárium segítségével szintén ne a Voks vendégeként, hanem mint író éljek és keressen meg kenyeremet a Szovjetunióban. S hogy ez a vágyam nem ábránd, hanem minden további nélkül teljesülni fog, arról annak idején Párisban ép Arosev elvtárs biztosított s nekem ép ezért, ugyebár ez érthető, a legsürgősebben kellene találkoznom Arosev elvtárs-sal, aki megígérte nekem, hogy az Állami Kiadválalattal és az Idegennyelvű Forradalmi Írók Könyvkiadválalata fogja kiadni, illetően lefordítani az »Optimisták« című regényemet.

Az én egyre hevesebb és türelmetlenebb litániámra Voks-beli barátñóim, akiket már megjelenésükkor a kérdéssel fogadtam: Arosev? — mind egyformán türelmesen azzal válaszoltak, hogy ami feleségemet illeti, máris meggyőződhettem róla, mennyire szükség van Moszkvában röntgenológusra, hiszen minden üzemben, melyet meglátogattunk, amint csak meghallották, hogy ő röntgenológus, elhalmozták ajánlatokkal. Ez csakugyan így is volt s ez, ahogy itt kínálták a munkahelyeket, ez Páris után, ahol az idegennek tilos volt dolgozni, valóban úgy hangzott mint szinte hihetetlen, elbűvölően boldogító muzsika. Annál kellemetlenebbül hatott azonban, hogy amint Voks-beli barátñóim a saját személyemre tértek át, mindig csak egy nótát húztak a fülembé, tudniillik, hogy természetesen, ők értik a türelmetlenségemet, melyre azonban, egyelőre legalábbis, nincs okom, meg kell szoknom itt a tempót, hiszen még csak most érkezünk és a hónap még hosszú, a hónap végéig a Voks vendégei vagyunk, a Voks gondoskodik minden szükségletünkről és csak napok kérdése, hogy mikor lesz Arosev elvtársnak ideje, hogy velem mindent megbeszéljen s azután már, remélhetőleg, minden gyorsabban fog menni, egy-két napon pedig nem múlik semmi...

S csakugyan úgy volt. Bebizonyult, hogy felesleges volt oly epedve várni a pillanatra, melyben Arosev elvtárs időt szakíthat majd a velem való összejövetelre. A pillanat mégis csakugyan bekövetkezett, de...

Nem mintha Arosev elvtárs nem lett volna barátságos. Sőt szívélyes, nagyon szívélyes volt, csak éppen — ellentétben első találkozásunkkal, mikor a párisi szovjetkövetség kis fogadószobájában az egyik kis asztal szélén ülve beszélgetett — most a kissé túlságosan, hangsúlyozottan előkelő »elnöki« szobájában s egy nem kevésbé impozáns »elnöki« íróasztal mögül emelkedett fel, hogy kezét nyújtsa — ezúttal, szintén ellentétben párisi találkozásunkkal — csak az egyiket. Nyilván Arosev elvtárs azok közül az emberek közül való — gondoltam — akik másképp viselkednek, arcuk is szinte más lesz, amikor társadalmi méltóságuk külső attribútumai veszik körül őket. Kevésbé szabaddá, elfogulttá teszi őket a tisztelet, melyet a saját, a társadalmi ranglétrán elfoglalt magas pozíciójuk s általában »a pozíció« iránt éreznek. Egyébként sokáig — relatíve sokáig, mert hiszen negyedóránál többet aligha raboltam el a Voks elnökének idejéből — sokáig alig jutottam szóhoz, Arosev elvtárs be-

szélt, úgy tett mintha kérdezősködne, de a kérdésekre mindjárt ő maga is felelt. Megkérdezte, hogy utaztunk s mindjárt hozzátette, hogy biztosan fáradtságos volt a hosszú hajút. Érdeklődött, mit láttunk Leningrádban s mit láttunk eddig Moszkvában s helytelenítette, hogy még nem mutatták meg nekünk Sosztakovics operáját, Ljeszkov novellájának szövegére készült »Katarina Izmailovát« s mindjárt fejcsóválva meg is nyomta íróasztalán a csengő gombját — a telefonon kívül az íróasztalon három ilyen csengő volt — s az erre megjelenő titkárnőjének erélyes utasítást adott, hogy ha t'rik, ha szakad a »Katarina Izmailova« előadására szerezzen nekünk jegyet, persze, mondta hozzánk fordulva, mindenki kényelmes, az ilyesminek utána kell járni, mert hetekre előre ki vannak árúsítva a jegyek, de a Voks alkalmazottai tudhatnák, hogy a Voks számára a színház köteles helyet teremteni. Arosev elvtárs panaszkodott, amint a titkárnő eltávozott, hogy mindenre neki kell gondolnia, aztán a feleségemet kérdezte, megmutatták-e már neki az abortáriumot, mint orvost, ez biztos rendkívül érdekli, ezt az intézményt a Voks minden külföldi orvosnak megmutatja, mert ez is azok közül a szovjet intézmények közül való, melyhez hasonlókat sehol a világon se lehet találni, ez az intézmény a bizonyítéka, hogy a Szovjetunióban gyakorlatilag keresztül vitték azt az elvet, hogy a nő nem rabszolga, a nő rendelkez-

FIATALOK

VÁNDOR AZ IDEGENBEN

*Úgy mondanám én is tán, jónapot,
ahogy a cserzett paraszt a tarlón
a vándornak, ha arra ballagott.*

*De idegen erre minden bokor
és a lányszem is ruhámon átlát;
kavicsok koppasztják vándorbotom.*

*Úgy mondanám: „Legyetek nemesek,
egy világot hordozok magammal,
áldott, gazdag, akit én szeretek.*

*Szürke zubbonyban meleg szív dobog,
és a nyár is miattam hevesebb.
szavamtól csattognak az ostorok.*

*Farkaskölyköket melenget karom,
megszelídülnek a fenevadak,
ha akarjátok, ha én akarom.”*

*Ezt mondanám és megköszönném
a torkomat, hogy ércesen szóljak:
„Megjöttem.” — S ők ráböknének szürkén.*

DÉR ZOLTÁN

zik a saját testével — s ki tudja, meddig — illetve én tudom, biztosan így ment volna ez tovább, egész a nekem szakított negyedóra utolsó percéig, ha csak ép azért, mert egyszerre tudatára eszméltem ennek a veszélynek, meg nem embelem magam és szinte erőszakosan meg nem ragadom a gyepő szárát s rántva egyet rajta meg nem akadályozom, hogy Arosev elvtárs továbbra is csak így erre-arra kalandozzék megfedkezve arról, hogy én voltaképpen mért vagyok itt.

S Arosev elvtárs eddig vidáman csillogó fehér fogai egyszerre láthatatlanná váltak az összeszorított ajk mögött s még mintha az angolosra nyírt tömött fekete bajusz is hirtelen elkomorodott volna az előbb még mosolygó kezek arcon — Arosev elvtárs képére őszinte megrökönyödés ült ki, mintha csakugyan váratlanul, sőt brutálisan tapintatlanul emlékeztetném valamire, amiről megfedkezett.

— Az »Optimisták« kiadása ügye miatt már napok óta tükön ülök, alig vártam, hogy végre találkozzunk — ismételttem és most már én csodálkoztam azon, hogy ezt egyáltalán magyaráznom kell öneki s folytattam kissé bizonytalanul, sőt brutálisan tapintatlanul emlékeztetném valamire, amiről megfedkezett.

FIATALOK

JÓSLÁS

Szelid szerelem lesz egyszer a düh is,
káromlás a néma imádság,
áldott kezek lefejtik a bút is szívékről
és hajukba tűzik,
homlokukra, hogy: „Élj soká, testvér!”
Lőpor helyett, örömet visznek a vonatok,
a halottaskocsik mosolyt fuvaroznak,
a katonák virágot védenek,
kertészek lesznek a hóhérok
és rózsákat oltanak a rendőrök;
a gyerekek gólyalábon járnak,
a Napból harapnak nagyokat,
kalapjukon hordják a holdat
és vadvirágot ültetnek köré;
bölcst ringatnak a kéjlányok,
az anyák szeplőtlenek lesznek
és nem lesz vérbajos az unokám;
két tüdeje lesz minden embernek
és egészséges, nagydarab szíve;
az erdőből lejönnek a vadak,
asztalnál vacsoráznak velünk,
málnaborral koccintanak hozzá,
hátukra veszik a hangyákat
és elmennek szarkalábat szedni...

Tavaszi zsongás lesz akkor a világ
és még a bogarak is irigykedve nézik.

DÉR ZOLTÁN

a külfölddel való kulturális kapcsolatok ápolására létesült intézménynek elnöke, nekem külföldi írónak a kezemre járni, hogy a szovjet kiadókkal kapcsolatba kerüljek...

Minden elszántságom ellenére torkomon akadt a szó. Arosev elvtárs ugyanis míg beszéltem, már nemcsak, hogy kelletlenül komoly maradt, hanem olyan képet vágott, mint akinek a tényére olyan ételt tesznek, mellyel szemben idioszinkróziája van, de a jómodora tiltja, hogy ezt nyíltan bevallja, viszont zavart és kínos, szinte vádoló grimaszával mégis elárulja, hogy tapintatlanul kellemetlen helyzetbe hoztam.

— Nagyon, nagyon sajnálnám, ha félreértene — mondotta, miközben orosz cigarettákkal kínált s egy pillanatra még a hosszú orosz cigaretták és az európaiak közt pár szóval párhuzamot vont. — Nagyon sajnálnám, ha félreértene, de meg kell vallanom, az a benyomásom, hogy...

Arosev elvtárs ezúttal nem beszélt folyékonyan. Egy-egy mondatot állítmány helyett egy gesztussal fejezett be. Beszélt Romain Rollandról, aki — mint mondta — a Szovjetunió nagyszámú külföldi barátai közt kétségtelenül »a legnagyobb« s akinek a szava a Szovjetunióban kétségtelenül rendkívüli súllyal esik latba. Semmi, abszolút semmi ok sincs rá, hogy kételkedjünk abban, hogy a Szovjetunióban kiadóra talál egy kézirat, melyről egy Romain Rolland azt mondja, hogy nagy és egyszerű s én ne mulasszam el majd annakidején a Romain Rollandnak a kéziratról szóló írásos nyilatkozatait a kiadóknak megmutatni. Ezt ő barátilag tanácsolja nekem. Viszont barátilag ugyanakkor arra kér, hogy ne értsem félre, sőt hogy igyezzem megérteni, hogy ő mint a Voks elnöke már megtette, amit tehetett akkor, amikor vendégül hívott meg s vendégül lát a Szovjetunióban s lehetségessé teszi ezáltal, hogy itt a kéziratom ügyében a szükséges lépéseket megtegyem. Meg kell értenem, hogy ő ép mint a Voks elnöke, személyszerint még csak közvetítőként sem angazsálhatja magát egy kéziratért, melynek értékében és sikerében ugyan pillanatig se kételkedik, de amelyért ép mivelhogy a Voks elnöke, tehát exponált politikai és társadalmi személyiség, mégse vállalhat felelősséget. Az ilyesmi — s ez alkalommal pontosan azt a kifejezést használta, melyet a fogadtatásunkra kirendelt nő Leningrádban, a kikötőben, éjszaka a katonával kapcsolatban, aki le akart szállítani bennünket a gépkocsiról — kultúremlerek vagyunk, ön, mint tapintatos kultúremler meg fogja érteni, hogy az ilyesmi kényes ügy.

A sok szó veleje az volt: Arosev elvtárs megtagadta, hogy bármi formában is segítségemre legyen az »Optimisták« ügyében. Csak azt teheti meg, hogy a titkárnőjével telefonáljat a Gíhl (Állami Kiadóvállalat) igazgatójának Jonov elvtársnak, hogy megkérdezze, mikor fogadhat engem. S az íróasztalon levő csengő gombját energikusan megnyomva, ilyen értelemben utasítást is adott a titkárnőjének és kérve, hogy ne értsem félre, sőt hogy értesem őt meg, továbbra is kellemes tartózkodást és sok szerencsét kívánva, barátságosan utamra bocsátott.

A véletlen úgy akarta, hogy a nap és az este legkülönbözőbb óráiban való többszöri, állhatatos telefonálgatás és idegességemben önkéntelenül is erélyes sürgetés után, ugyanezen a napon sikerült végre azzal a Grivcov professzorral is találkoznom, akinek Rolland felesége küldte el a »Szemben a bíróval« című, az

»Europe« számára írt kéziratomat. Grivcov professzor vállalta annakidején, hogy oroszra fordítja ezt a önéletrajzot és eljuttatja Gorkijhoz, akinek Rolland már bejelentette a kéziratot és az én érkezésemet. Egyenesen a kérdéssel fordultam hozzá, hogy mennyire haladt a fordítással és mikorra reméli, hogy elkészül és elküldheti Gorkijnak.

Grivcov, akivel ez a beszélgetés egy állami épület folyosóján bonyolódott le, igen művelt úriember, aki feleletképpen a kérdésemre rendkívül hangsúlyozta, hogy ő elsősorban »specialista«, vagyis apolitikus. És, tette hozzá, épen azért... S a mondatot szakasztott úgy, mint Arosev elvtárs, csak egy bizonytalanul lebegő kézmozdulattal fejezte be. S folytatta: Marija Pavlovna — Rolland felesége — már oly régóta él külföldön, hogy érthető módon szem elől téveszti a specifikusan szovjet viszonyokat és a dolgokat egyszerűbbnek véli, mint amilyenek itt, ahol... S megint a bizonytalanul lebegő gesztus az, ami a mondat befejezését helyettesíti. Grivcov professzor azt mondja, hogy ő elolvasta az én »Szemben a bíróval« című önéletrajzomat, voltaképp egy önéletrajz, amely egy kor nemzedékének a lelkiállapotát jeleníti meg s mint őt személyszerint illeti, ő teljesen egyet ért Marija Pavlovnával, ő személyszerint ezt az írást szintén megkapó, elragadó emberi dokumentumnak tartja — s ezt oly kevéssé elragadtatva, oly savanyú képpel mondta, hogy azt hittem volna, rosszul értem, ha nem úgy lett volna, hogy franciául beszélgettünk — de... — folytatta — nem az a kérdés, hogy neki személyszerint mi tetszik és mi nem, hanem — és sajnos ez nem kérdés — ő legalábbis attól tart, hogy itt a Szovjetunióban ezt az értékes kéziratot általában túl merésznek, túl szabadszájúnak, bizonyos értelemben talán megengedhetetlennek fogják találni s ilyen esetben, természetesen ő, mint fordító — s Grivcov professzor ugyanazokat a kifejezéseket használta mint Arosev elvtárs — kényes helyzetbe kerülhet, ő még nem tudja, vállalhatja-e a felelősséget, mivelhogy az ilyesmi úgyszólván, értsem őt meg, kockázatos. Ha írok Marija Pavlovnának, írjam meg, hogy ő majd igyekszik valami megoldást találni, de egyelőre minden sietség elhamarkodottsággá válhatna és ő szereti a dolgokat alaposan meggondolni.

Úgy fogtam fel a dolgot, hogy ez az »apolitikus« embernek, a »specialistának« az óvatosság, »az emberé, aki kívül áll és kívül akar maradni a szocialista ország politikai életén és ép mert idegenként kívül áll, fél még az árnyékától is« — így írtam róla a vele való találkozásról beszámoló levelemben Rollandnak. Ami azonban megzavart, az nem Grivcov professzor volt, hanem Arosev elvtárs. Az zavart meg, hogy a Grivcov professzorral való találkozás után még egyszer végig gondoltam az Arosev elvtárral való beszélgetésemet. Az zavart meg, hogy Arosev elvtárs, aki kommunista, ugyanúgy óvatos, ugyanúgy tartózkodik a felelősségvállalástól, ugyanúgy »kényes« ügyekről beszél, ugyanolyan kevéssé spontán — egyszóval ugyanolyan kevéssé beszél és cselekszik közvetlenül és szabadon, mint a magát specialistának valló Grivcov professzor. Arosev elvtárs, aki mint félig gyerekember már résztvett a polgárháborúban, régi kommunista, forradalmár — vajjon énbennem van-e a hiba, ha nem tudom megérteni, hogy egy országban, ahol a forradalom győzött, ahol a forradalom erdőt már a hatalom teljes birtokában vannak, ott meg kell változnia a forradalmár típusának is?

Igy kellett feltennem a kérdést, mert igen hamar nyilvánvalóvá vált előttem, hogy Arosev elvtárs esetében nem egy egyéni jellem sajátosságaival, hanem a Szovjetunióra általánosan jellemző s főleg az ottani kommunistaáknál általános magatartással ismerkedtem meg.

Itt a Állami könyvkiadóvállalat igazgatója Jonov. Az épület, melyben székel, már az utcáról látható impozáns grafikonokkal hirdeti, hogy évről évre hány millió és millió s minden évben az előzőnél hány millióval több könyvet adtak ki. A számoktól az embert valóban szédülés környékezi — és ha az ember, mint az én esetemben, történetesen író, akkor aligha tudja elkerülni, hogy ne gondoljon irigységgel szovjetország kartársaira, akik százmilliók néphez szólhatnak s akiknek életében nem jelent kivételes eseményt, ha egy-egy könyvük első kiadását mindjárt százezer példányban nyomtatják.

Az irigység azonban, mellyel a szovjetírók működési területe gigantikus méreteire és lehetőségeire gondol, lelohad az idegen íróban, mielőtt az Állami könyvkiadóvállalat, vagy ahogy itt — ahol a monogrammszerű rövidítéseket annyira kedvelik, mondják, a Gihl igazgatójával csak három percig is tárgyalt egy kiadandó kéziratról. Ez a Jonov hosszú ember, nem sovány és nem kövér, nem barátságos és nem barátságtalan. Biztos, hogy nem rosszindulatú, ámde biztos az is, hogy aligha képes lelkes rokonszenvre; mindenképp seszínű kivéve a kissé puffadt arcát, mely kimondottan sárgás. Velem egykorú vagy legfeljebb pár évvel idősebb nálam, de ennek, a Szovjetunióban legnagyobb könyvkiadóvállalatnak, tehát a Szovjetunió egyik legnagyobb kultúrintézményének a vezetője olyan személytelennek hat, mint valami megsárgult közigazgatási akta, melynek rubrikáit valami rég elporladt, rosszul fizetett, becsületben és unalomban megöszült írónok töltötte ki szellemtelenül szabályos betűkkel.

Vajjon csak az én véletlen személyes bal-szerencsémnek tudható-e be, hogy itt a győztes forradalmi proletariátus államában rövid ittlétem óta az állam intézményekben csupán olyan funkcionáriusba ütközöm, akik magatartásukkal semmiképp se forradalmároknak, semmiképp se egy az emberiség egyetemét átfogó nagy gondolat szenvedélyes és merész harcossaira emlékeztetnek, hanem inkább — ő, sokkal inkább! — a szerepüket átlátszóan rosszul játszó, örök tojástáncot járó halhatatlan Rosenkrantzra és Guildensternre? Mintha láthatatlanul mindig jelen volna, megfélemlítően ott lebegne fölöttünk és körülöttünk valami felsőbb hatalom — valami, ami annyira kiszámíthatatlan s amitől úgy inukba száll a bátorság, hogy legszívesebben semmit se kezdeményeznének, mert, ha, sajnos, a semmit-se-tevés is negatív értelemben cselekedet, mégis kevésbé kockázatos, mint megtenni valamit, vállalni egy önálló elhatározott cselekedetért a felelősséget. Mindenesetre viszonylagosan kevésbé kockázatos a halogatás és nem viszonylagosan, hanem abszolút biztonságos, ha sikerül megtalálnunk a módját, hogy ténylegesen ne legyen döntő részünk abban, amit formálisan ők tesznek vagy nem tesznek.

Grivcov professzor habozik, mert ha lefordít oroszra, ezt úgy értelmeznék, hogy magáévá tett olyan valamit, amiről még nem lehet tudni, hogy felsőbb hatóságok is magukévá fogják-e tenni.

Arosev elvtárs úgy találja, hogy személyes közvetítése író és kiadó között már személyes iniciatíva volna, exponálná vele magát és ezért

megmondja a szemembe, hogy ő óvatos és mindenestre már előre mossa kezeit, előre ráhárít minden felelősséget Jonovra.

Es Jonov?

A Jonov funkciója a Szovjetúnióban, hogy kéziratokat százmillió népi számára hozzáférhető fűzött vagy kötött könyvvé változtasson, ezért fizetik, ez a megbízatása, ez a feladata, ebben a létjogosultsága. Ő csak nem teheti meg, hogy ilyen ügyben Grivcov vagy Arosev módjára szintén áthárítson minden felelősséget valaki másra? Neki, szegénynek, funkciójánál fogva nincs erre módja. Ezt gondolná az ember. Meggyőződtem azonban róla, hogy van, ő talál rá módot.

Amin! beléptem hozzá, elővettem a kéziratot s letettem az asztalára s aztán — megfo-

gadva Arosev elvtárs tanácsát — elővettem Rolland leveleit. Elővettem André Malraux-nak regényemről szóló levelét is, Párisból való elutasításon előtt adta nekem azzal, hogy hátna hasznát vehetem a Szovjetúnióban. A Gihl igazgatója a kéziratot nyomban önkéntelen mozdulattal eltolta magától, el a nagy íróasztal legeslegeszlére és látszólag a legnagyobb figyelemmel hozzáfogott a levelek olvasásához. Olvasta őket, egyiket a másik után. S mikor a végére ért, akkor a rendszerető ember gondosságával egymásra rakta és visszaadta nekem őket. Mindezt oly lassan, mintha nem az ötéves terv szocialista Szovjetúniója fővárosának kel-
lő közepén, hanem az örökkévalóság partjain ülnék, ahol már tudvalevően megszűnik az idő mint pusztá kanti kategória.

S hogy csak külsőség ez a lassúság, csak egymást kergető gondok és gondolatok szürke takarója, hogy ez a lassúság csak arra kellett, hogy a Gihl igazgatója megtalálja a formulát, mely őt, kinek a dolga, hogy igent vagy nemet mondjon, felmenti úgy az igen mint a nem felelőssége alól, erre abból következtettem, hogy Jonov végül is egy pillantást vetett az »Optimisták«-nak az íróasztal szélén dagadó kéziratára és — felsóhajtott. Hallva sóhajtását, rájöttem, hogy bizonyos esetekben helyénvaló a régimódi kifejezés: kettőléből sóhaj szakadt fel. Szinte bü-
nösnek éreztem magam, hogy a Gihl igazgatóját egy kézirat elfogadásának vagy elutasításának a dilemmája elé állítom olyan módon, hogy nemcsak velem szemben kell vállalnia a felelősséget — ami egyáltalán nem volna baj —, hanem azzal a Romain Rollanddal szemben is, akiről ép e napokban írta a Pravda, hogy »a világ legjobb intellektueljeinek ragyogó példaképe«. Jonov sóhaja elhangzott és én, mintegy mentegelőzve, megtörtem a csendet:

— Az ügy nekem sürgős — szoltam. — Addig kell elintéznem a kiadás ügyét, míg itt a Voks vendégeként élhetek. A kiadásra alapítom a szándékom és reményem, hogy a Szovjetúnióban maradhatok. Sürgős, mert máris szeretnék szobát keresni, illetőleg szobát kivenni, de ehhez pénz kell s nekem a szó egyszerű és szószertintű értelmében egyetlen egy rubel sincs a zsebemben; a Voks valóban pazarul gondoskodik rólam e pillanatban, de ez az én jelenlegi létbizonytalanságom szempontjából nem jelent többet, mint még rövid ideig tartó lehetőséget, mindenestre kedvező lehetőséget, hogy az »Optimisták« kiadásának elintézése által normalizálhassam a helyzetemet a Szovjetúnióban. Arosev elvtárs ebben a feltevésben hívott is meg Moszkvába. Ismétlem tehát, nekem rendkívül sürgős, hogy a kézirat ügye elintéződjék.

Jonov továbbra is gondjaiba merülve hagyta, hogy részletesen kifejtsem, mért volna nekem sürgős, hogy az »Optimisták« ügyét dűlőre vigyem. Kifejtettem és elhallgattam. Neki még egy pillanatra volt szüksége, mielőtt megszólalt. Ekkor azonban a szemrehányás egy árnyalatával, némi meglepetésemre a kérdést intézte hozzám:

Malraux levelében írva állt, hogy Gallimard vállalkozott a kiadásra, de azzal a feltétellel, hogy a kéziratot megrövidítem s hogy erre nem tudtam magam rászánni. Figyelmessé tettem Jonov elvtársat, hogy az imént olvasta ezt a levelet s hogy azonkívül Franciaországban ma a magyar profétárdiktatúra, mely a kézirat témája, s a kézirat egész szelleme...

S egyszerre a Gihl igazgatójának homlokáról eltűnt a ború. Annnyira megélenkül, hogy félbeszakított egy kérdéssel, mely ezúttal szinte vidáman csengett:

Fiatalok

KÉT MOZDULÁS KÖZÖTT

Most ha szólnék
tán megrepedne a csend
s ha mozdulnék kifolyna a velőm.
Mint acélpánt fog át az idő
s úgyessen kell cselekednem
mert elestem
ha nem vigyázok.

S mégis tudom a robbanást már
nem lehet megelőzni
Mert kinőttem a játékok közül
S a lelkem nem álíhat sokáig
reggel és est között kifeszülten
— mint formába öntött üveg hültem —
minden szemnek.

Elszakad majd minden nyugzó kapocs
hogy a Tisza visszafelé folyjon
s most télen zöldbeboruljon a part.

Mert érezni kell, hogy
ha akarjuk nincs lehetetlen,
s egy lehetetlen
malmot-hajtó az erő.

BURÁNY NÁNDOR

HOGY ÉNEKÜK NE HALLJAM

Idd fel mind a szemem fényét.
Verését se érezzem a szívemnek.
Ne tudjam, hogy a nyomomban
bús, földszinű aratók énekelnek.

Ha kedvetlen perc visz el hozzád,
jobban szorítson a karod, a térded;
nem bírnám ici a magány szavát,
csúnyán cserben hagytam valamit érted.

BURÁNY NÁNDOR

— Szóval az ön könyvének a témája kifejezetten politikai, kifejezetten a magyar proletárdiktatúra? De hisz akkor a dolog egész egyszerű: oda fogom adni a lektorunknak s amint megkapjuk tőle az írásos véleményyt, ön megkapja a szerződést, a szerződéssel együtt az előírt előleget és minden rendben.

Nem értettem. Miért kellett ennyi ideig gondolkodnia ezen a kézenfekvően egyszerű és szokásos megoldáson s nem értettem, mért örült meg neki úgy, mint valami hirtelen támadt mentő ötletnek? Most már a kéziratot is közelebb húzta magához és rátéve mind a két kezét, székéről felemelkedve folytatta:

— Minthogy azonban a kézirat témája a magyar proletárdiktatúra, a Gíhl lektorán kívül a kominternnek, személyszerint magának Kún Bélának is véleményeznie kell. Enélkül nem vállalhatom a felelősséget, én nem vállalhatom egyáltalán a felelősséget egy regényért, mely a magyar proletárdiktatúráról szól. Kún Béla, igen, ő döntsön, csak ő dönthet.

Ez volt tehát az az ötlet, mely a Gíhl igazgatóját kibékítette úgy a sorssal, mely őt »kényes« kéziratok kiadásának a felelősségével terhelte, mint velem is. S még jobban kibékült volna velem, ha megmondtam volna, hogy a kéziratot amúgyis már napok előtt átadtam Kún Bélának.

Jonovval való ez első összejövétel után következik naplómban ez a beszámolás a további csodálkozásaimról és hasonló és más természetű »nyugtalanító« élményekről:

Moszkva, 1935. május 28.

A sovány Silvio, aki Párisban fantaszta volt és egész komolyan hitte, hogy sikerül majd összehoznia egy konzorciumot egy szociális tendenciájú avant-garde-film finanszírozására, melynek a szövegkönyvét is megíratta velem anélkül természetesen, hogy bármi is megvalósult volna az ő »abszolút reális« kilátásaiból — ugyanaz a Silvio, aki mint technikus specialista pár hónappal előttünk jutott ki a Szovjetunióba, itt meglepő módon józan és gyakorlati szellemű férfiúvá vált, aki kötelességének tekinti, hogy engem óvjon attól, amit ő az én »gyermeki illúziómnak« nevez. Ezek közé sorolja azt az én reményemet is, hogy az »Optimisták« kiadása legkésőbb a jövő hónap folyamán véglegesítve lesz. Ő, aki hozzám képest már tapasztalt régi moszkvai lakos, gondban van, hogy miből fogunk élni, ha egyszer a Voks védőszárnyai alól kikerülünk. Addig is, míg az »Optimisták« kiadása elintéződik, hangoztatja, ha másért nem, hát azért, hogy mielőbb valami pénzhez jussak, kellene részleteket közölni belőle az itteni folyóiratokban s nemcsak belőle, hanem ajánljam fel más írásaimat is. Ép azért, mert az ő számára is új, saját magának is imponál az előrelátó józan férfitű szerepében, rejtélyesen sokatmondó »hangsúllyal« s felemelt újjal beszél lelkekre:

— Vigyázz. M. orvosi fizetéséből lehetetlen megélni s üres zsebbel Moszkvában semmivel se mulatságosabb, mint Párisban.

Akárhogya, de csakugyan megható Silvio túlzott baráti aggodása. Igyekszik minden módon kezünkre járni. Az ő »akciói« során kapunk tegnap estére meghívót a »Za rebežom« című hetilap egyik szerkesztőjének, Deutschnak a lakására. Erről még majd kell írnom, de most nem ez az új ismeretség az, ami miatt ebben a késő éjjeli órában elővettem a naplóm.

Mielőtt elindultunk volna ennek a szerkesztőnek a lakására, előkotortam a kofferből azo-

kat a rövidebb novelláimat, melyek alkalmasak hetilapban való közlésre. Silvio tanácsa szerint oda akartam őket vinni magammal. S felejtethetetlen meglepetés ért. Itt vannak a novelláim, amik a bécsi »Der Tag«-ban, az »Arbeiterzeitung«-ban, németországi munkássajtóban, meg a zürichi »Volksrecht«-ben jelentek meg. Szerettem ezeket a rövid történeteket, szerettem őket — egész eddig az estéig. De most, ez este, ahogy a kezembe vettem őket, egyiket a másik után mindjárt félre is toltam. Mind, kivétel nélkül mind munkanélküliekről, hajléktalanokról, elkínzott nőkről, testi és lelki nyomorról, reménytelenségről, megoldhatatlan konfliktusokról, pusztulásról fejezik ki azt a mélységeket és magasságokat betöltő sűrű sötétséget, melybe az utolsó évtizedben mindinkább beleveszett és belevész az, ami Európában egykor jövőbe, igazságba, emberi győzelembe vetett bizalomként eleven volt. És ahogy vannak sejtelmek, gondolatok és elképzelések, melyek valóságosak, megokoltak és szuggesztív erejűek éjszaka, mikor az ember magányosan álmatlanul mered a sötétbe, de már nappali világításban annyira rekonstruálhatatlanok, hogy még az emlékezetben is összefüggéstelennek hatnak, egyszerűen azért, mert hiányzik hozzájuk az álmatlanság, a magányosság és a sötétség közege — úgy itt, Moszkva kellős közepén, ahol tele a szemem a munkásklubok, a késő éjjel is világos ablakok, az utcákon szakadatlanul áradó tömegek, a gyermekjátzóterek — egy más élet látványával, ezeknek az én novelláimnak itt bennem se támadt visszhangjuk, az itteni valóságban nincs rezonancia, itt hiányzik az akusztika az ilyen történetekhez. Itt engem se érdekeltek, mert itt nekem is egész más kérdések foglalkoztatják a képzeletemet.

Míg a novelláim közt válogattam, odáült hozzám, hogy segítsen, M. is s anélkül, hogy egy szóval is közöltem volna vele a meglepő felfedezésem, ezúttal ő is ugyanúgy meglepve ugyanarra a következtetésre jutott, mint én. Egész sereg ősi hagyományos probléma itt lejt a napirendről. Csak egy, de nagyon fontos példa: amiről századokon át drámák, regények, novellák beláthatatlanul hosszú sora íródott és íródik, ami nap-nap után az európai civilizációban megalázó, kínos és nem egyszer halálos tragédia motívumaként szerepel az emberiség egyik felének, a nőknek életében, az itt megszűnt mint probléma. Rám is fehér köpenyeget adtak, úgy hogy M. oldalán, a lelkes és rokon-szenves orosz professzor kalauzolása mellett én is megtekinthettem az abortáriumnak nevezett ragyogóan tiszta kórházat. A professzor szerint itt, ahol naponta tömegesen végzik a műtéteket, olyan tökéletes technikára tettek szert, hogy a páciensnők félórával később frissen és egészségesen beszélgetnek egymás közt. A professzor fölényesen nevetve fejtegette M.-nek, hogy tökéletesen hamis az európai orvosi fakultások tanítása arról, hogy a megfelelő módon elvégzett műtétnél káros következményekkel kell járnia. Büszkén mutatott statisztikai adatokat az ő intézetének a működéséről. S ami rám a legnagyobb benyomást tette: a páciensből nem kérdeznek semmit, ha nem akarja, még a nevét se kell megmondania, itt — s ez talán az egyetlen ilyen intézmény a Szovjetunióban — nem kell »bumaska«,

(Folytatása következik)

A nemzeti kérdéstről

(Befejező közlemény)

Nálunk az az elmélet terjedt el legjobban, amely a nemzetet mint kulturális fogalmat határozza meg. Legkövetkezősebb védelmezői a szlovén szociáldemokraták voltak. A szlovén szociáldemokrácia a nemzeti kérdést illetően átvette az osztrák marxista programot. Ennek kiinduló pontját a nemzet Renner dr.-féle meghatározása képezi, amely a gyakorlatban úgy határozta meg a nemzetet, hogy azt azonos nyelven beszélő népek képezik. Bauer dr. ezt a meghatározást kibővítette, amikor azt mondta, hogy a nemzetet a közös karakter is jellemzi, de lényegében nézve ezzel még mindig a kultúra területén maradt. Az osztrák marxizmus német teoretikusait követték a mi szlovén szociáldemokrata ideológusaink is, különösen Etbin Krisztal és Henrik Tuma dr. az utóbbi visszaemlékezéseiben (Iz mog, života, 396—397. oldal) a következőket mondja:

»... Úgy tanultam, hogy a nemzetiség részben faji, főleg pedig kulturális fogalom... Nemzet és nemzetiség nélkül el sem képzelhetünk semmiféle primáris kultúrát... A szocializmus a nemzetköziség alatt elismeri, hogy minden nemzetiségnek van kulturális jelentősége és joga a szabad fejlődésre... A nép a nemzetiség értelmében egyáltalán nem tudhatna politikai konfliktusról, mivel nála a szabad kulturális versengésről van szó... És ez a történelmi fejlődés azt mutatja, hogy az államnak semmi köze sincs a nemzetiséghez«.

Tuma dr.-nak ezekben a szavaiban rendkívül világosan jut kifejezésre a nemzeti kérdés osztrák-marxista felfogásának egyoldalúsága. Éppen a szilárd nemzeti területhez kapcsolódó politikai és gazdasági momentum vész itt el teljesen. Az ilyen felfogások gyakorlati következményeit kétféle módon fejezték ki. Egyrészt a szlovén szociáldemokrácia ezen a területen is megtagadta a nemzeti felszabadító küzdelmek forradalmi eszközeit, azokat az eszközöket amelyek nélkül lehetetlen volt elképzelni az Osztrák-Magyar Monarchia belső szétzúzását. Másrészt a nemzeti kérdés összes említett tényezőinek tekintetbe vétele nélkül lehetetlen volt aktívvá tenni mindazokat a társadalmi erőket, amelyeket minden elnyomott nép mozgósíthat a szabadságért és a függetlenségért indított harcban.

Az osztrák marxizmus a nemzet ilyen elméleti meghatározásából következetesen levezette gyakorlati politikájának irányát is. Ha a nemzet funkciója kizárólagosan kulturális természetű — ahogyan ez az elmélet mondja — akkor a nemzeti kérdést ki lehet elégíteni az úgynevezett »kulturális autonómiával«, a nép önkormányzatával a nyelvet, az iskolát, a köznevelődést és a hasonlókat illetően. Az élet megmutatta, hogy egy nép sem volt elégedett

az ilyen önkormányzással, mert nem is lehetett elégedett. A nyelv elnyomása és az elnemzetieltetés elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a gazdasági elnyomással és az uralkodó nemzet kapitalista csúcsainak általános imperialista céljaival. Gazdasági függetlenség, illetőleg egyenjogúság nélkül nincs sem politikai, sem kulturális függetlenség és egyenjogúság. Ezért az elnyomott népek nemcsak kulturális tekintetben érzik találva magukat, hanem mindenekelőtt gazdasági fejlődésük tekintetében. A nemzet zavartalan kulturális fejlődése lehetetlen a szabad gazdasági fejlődés nélkül. Ez a tény meggyőző bizonyíték az ellen az állítás ellen, hogy a nemzet kizárólagosan kulturális kategória.

Az osztrák marxista elméletnek megvan a maga politikai háttére. Kétségtelen, hogy tárgyilagosan mutatja az osztrák-német imperializmus hatását az ausztriai munkásmozgalomra. A világháborúban szemmel láthatóan bebizonyosodott, hogy igazuk volt azoknak, akik a nemzeti kérdést illetően elfoglalt osztrák marxista álláspontban az osztrák-német burzsoá nacionalizmus hatását látták. Ezért is hatott ilyen károsan ez az álláspont a szlovén munkásmozgalomra, amely politikai tényezőként kezdett feltűnni. A káros osztrák marxista nemzeti kérdésre — valamint a munkásszféra harcának más jelentős kérdéseire — vonatkozó elméletek gátolták abban, hogy gyorsan kapcsolatokat találjon a többi néptömeggel.

Mindezeknél az okoknál fogva a szlovén szociáldemokrácia sohasem válhatott döntő aktív tényezővé és még kevésbé vezetővé a szlovén nép nemzeti felszabadító törekvésében. Az akkori körülmények között leghaladóbb szellemű munkásság szűkkörű szervezete maradt, amely túlnyomórészt a munkásság mindennapi gazdasági küzdelmében jutott kifejezésre és legnagyobb részben elszigetelt maradt a dolgozó nép többi rétegeitől, különösen pedig a parasztoktól. A következményekre már Cankár is rámutatott, amikor a szlovén szociáldemokráciának a szemére hányta »...száraz ág maradt a nemzet fáján« (»Očistenje i podmladjenje«) pedig ő maga sem jutott el a tény igazi okainak megismeréséhez.

De nemcsak a szociáldemokraták védtek a nemzet, mint kulturális fogalom elméletét. Ugyanebbe a kategóriába tartoznak azok az elméletek is, amelyek igyekeznek a nemzet fogalmát többé-kevésbé a közös nyelvvel azonosítani. Ez az elmélet nálunk meglehetősen meghonosodott, különösen a szabadgondolkodó értelmiségiek között. Prijatelj dr. akiről nem mondhatjuk, hogy nem volt őszinte híve a szlovén nép felszabadításának, a »Borba za individualnost slovenačkog književnog jezika« című könyvében például a következőket írja:

»A nemzetiség főelemei: a gondolkodásmód, a hit, az érzés, a szokások, a kulturális hovatartozandóság, mindez a nyelvben nyer kifejezést és állandó formát...« (6. oldal).

Ez az elmélet is nagyon hasonlít az osztrák marxista elmülethez. Mihelyt átvisszük a politikai gyakorlat terére, ez az elmélet is csak a nyelvet, a kultúrát, a nemzeti szokásokat stb tartja a nemzeti felszabadító harc tárgyának. Prijatelj dr. politikai következtetéseket nem von le ugyan, de levonta azokat a szlovén gyakorlati burzsoá politika, amely a nemzet tartalmának ilyen magyarázatával igazolta a maga opportunistikusát, amikor kizárólag apró nyelv- és kultúrreformokra vonatkozó követelményeket állított fel, viszont a főkérdést: a szlovén nép önrendelésének kérdését a nemzeti élet minden terén, ideértve a maga államiságának kérdését is, elejtette. Ilyen elméleti feltételezésekre támaszkodott a rosszhíű szlovén kispolitika. Ez a politika teljes mértékben a tehetetlen szlovén burzsoázia szegényes képességének, politikai ingadozásainak és örökös kapituló hajlamainak a kifejezője volt. Hisz ez a burzsoázia gazdaságilag nagy mértékben függött a német tőkétől.

A nyelvközösség biztosan a nemzet-fogalom egyik legfontosabb jellemzője. Mégis csak akkor kaphatott volna döntő jelentőséget, amikor már megteremtették hozzá az anyagi feltételeket, vagyis amikor a társadalmi-gazdasági fejlődés megkezdte volna az ugyanolyan nyelvű emberek érdekeinek szorosabbra fűzését. Ha a nyelvközösség volna a nemzet egyetlen jellemzője, akkor nemzeteknek kellene tekintenünk például az ógörögök összes törzseit és ma egy-egy nemzetet képeznének például az angolok és az amerikaiak, az angolok és az írek, a szerbek és a horvátok, és így tovább.

A nemzet fogalmának tehát szélesebbkörű, pontosabb meghatározást kell adnunk, min' amilyenek a felsorolt meghatározások. Világos, hogy a nemzet nem lehet semmiféle »apriori«, »természetes« kategória és nem lehet holmi kizárólagosan kulturális-nyelvi jelenség sem. Itt mindenképp a társadalmi élet különleges megnyilvánulásairól van szó, természetesen egy meghatározott kulturális-nyelvi közösség alapján és keretében. Ezért már a végrehajtott felületes elemzés is igazolja annak a marxista tételnek a helyességét, hogy a nemzet különleges közösség, amely a társadalmi fejlődés egy meghatározott fokán keletkezik, amikor az anyagi erők fejlődése nemcsak lehetővé teszi, hanem kikerülhetetlenül előidéz egy meghatározott területen a nép belső gazdasági összekapcsolódását, mégpedig a közös szellemi jellegzetességek alapján. Az emberiség ezt a fokot akkor érte el, amikor átlépett a feudalizmusból a kapitalizmusba, illetve általában véve az alacsonyabbfokú társadalmi formákból a kapitalizmusba, illetve — meghatározott körülmények között — közvetlenül a szocializmusba. Itt van a korszerű nemzet születése.

A nemzet fogalmának meghatározásához ezek szerint mindezekre az elemekre szükség van. A zsidók például nem képeznek nemzetet, mert az egész világon szétszórva, saját területük nélkül nem élnek olyan gazdasági viszonyok között, amelyek belülről összekapcsolnák őket és egységes nyelvük sincs. Ami egyesíti őket, az mindenképp különleges helyzetük a történelmi fejlődésben és a mai társadalomban. Csak eb-

ben az értelemben beszélünk a mindennapi gyakorlatban a zsidókról, mint nemzetről.¹⁾

Arról sem beszélhetünk például, hogy a jugoszláviai muzulmánok nemzetet képeznek, pedig nem érzik magukat sem szerbeknek, sem horvátoknak, és ezért mindenképp külön etnikai csoportot képeznek.

Az amerikaiak viszont (az Egyesült Államokban) ezzel ellentétben kétségtelenül külön nemzetet képeznek, pedig csak kevesebb mint kétszáz évvel ezelőtt szakították meg a kapcsolatokat az azzal a nemzettel, amelytől származnak, vagyis az angolokkal. És annak ellenére, hogy még ma is ugyanazt a nyelvet beszélik, amelyet az angolok, és annak ellenére, hogy lelkialkatuk és kulturájuk nagyon különféle etnikai és kulturális elemek összekapcsolódásának eredménye.

Tekintet nélkül az egyes részleges kivételekre, szemmel látható, hogy szabályszerint nem beszélhetünk fejlett rendszerről, ha többé-kevésbé fejlett formában nincs meg hozzá mind-egyik fentemlítt elem.

Ezzel semmiképp sem akarjuk azt mondani, hogy a nemzet fogalmának ezen jellemzői bármiképp is hatást gyakorolnak például a fejletlen népek, azaz a nemzeté fejlődő népek nemzeti jogaira vonatkozó korszerű és haladószellemű álláspontra. A mai világban tanúi vagyunk azoknak a viharos folyamatoknak, amelyekből a gyarmati országokban nemzetek keletkeztek. Az elmaradott törzsi, feudális és más társadalmi formák visszatartják azt a folyamatot, gátolják, hogy az azonos nyelvű és azonos vagy közeli kulturális területű népek belülről összekapcsolódjanak és ezzel gátolják az egységes nemzeti szellem fejlődését is. Mégis ez a folyamat visszatartathatlan és mind nagyobb néptömegeket mozgósít, akik az elmaradottság legsötétebb formáiból emelkednek fel. Természetesen ahhoz kétség sem fér, hogy ha ezek a népek kiharcolják állami önállóságukat, akkor hatalmasan meggyorsul belső fejlődésük is a korszerű értelemben vett nemzet kialakulása irányában.

Ez érvényes sok fejlett nemzet, különösen pedig a szlovén nemzet multjára is. Kétségtelen, hogy az önálló hűbéres államok rendkívül fontos tényezők voltak ennek vagy annak a nemzetnek a keletkezésében. Megkönnyítették és meggyorsították ezt a folyamatot, viszont ha a nép idegen hűbéruhoz tartozott, akkor ez a tény a folyamatot gátolja, gyengítette az ilyen nép érdekeinek belső összefűzését és ezzel a nép nemzeti tudatának jelentkezését és erősödését is. Ez az alárendeltség ezek szerint az egyik jelentős oka lett az ilyen népek társadalmi elmaradottságának, az elmaradottság viszont megkönnyítette a fejlettebb uraknak, hogy kizsákmányolják őket.

Ha tehát arról beszélünk, hogy a nemzet egy meghatározott történelmi időszak terméke és meghatározzuk a nemzet jellegeit, amelyeket csak az illető meghatározott korszak adhatott,

¹⁾ Ez az állítás ma, a második világháború után biztosan nem egészen pontos. Különféle történelmi tényezők odahatottak, hogy a zsidók Palesztinában mégis nemzeté fejlődtek és hogy államuk vonzást központtá vált sok más országban élő zsidó számára. A világban elfoglalt különleges helyzetük — amely különösen az antiszemitaizmus jelenségével kapcsolatban vált aktuálissá — és a zsidó etnikai elem különleges kialakítása — amely mindenképp különleges történelmi fejlődési eredménye — képezte a közvetlen okokat arra, hogy Izrael a zsidó nemzet keletkezésének színpadává vált. Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy az összes zsidó eredetűek ehhez a nemzethez tartoznak.

akkor ezzel semmiképpen sem azt akarjuk mondani hogy ennek vagy annak a nemzetnek a történelme csak az illető korszakkal kezdődik. Nem, mi csak megállapítjuk a tényezőket, amelyek lehetővé tették a gazdasági és politikai átmenetet a törzsi, lokális és provinciális közösségekből a nemzeti közösségekbe, ami azt jelenti, hogy a korszerű értelemben vett nemzeti öntudat felé. Amíg ezek a tényezők nem jelentkeztek, a társadalmi élet és a társadalmi tudat nem fejlődhetett nemzeti keretekben, hanem mindenekelőtt törzsi, helyi és hűbéri-provinciális keretekben. Ezek szerint a nemzetek keletkezése és a nemzeti tudat jelensége mindig a társadalmi fejlődés egy meghatározott fokához kapcsolódik.

Mindezeknek a megállapításoknak a szellemében világos, hogy a mai társadalmi keretek között a nemzeti állam képezi a legmegfelelőbb keretet ahhoz, hogy a nemzet aránylag szabadon fejlődjék.

Az önálló nemzeti állam természetesen nem ellentéte a demokratikus föderációnak, mint független nemzetek szabad közösségének, hanem csupán kiinduló pont hozzá. Ha ez vagy az a nép szabad szövetségre akar lépni egy másik néppel, ha zavartalanul akar határozni azzal a másik néppel való együttélésének a formájáról, akkor az illető népnek mindenekelőtt valóban szabadnak kell lennie.

Más kérdés az, természetesen, hogy egy föderáció mikor szabad valóban és mikor szolgál csupán külső lepelként a hegemoniához és a nemzeti elnyomáshoz. Ebben a tekintetben mindenekelőtt Lenin ismert tétele érvényes, hogy annál kisebb a nemzeti elnyomás, minél több a demokrácia. Az imperialista rendszerben nincs is olyan valóban szabad soknemzetiségű föderáció, amelyben belső hegemoniás törekvések nincsenek. De semmiképpen sem volna helyes azt mondani, hogy az összes ilyen föderációk a nemzeti elnyomásnak ugyanazt a fokát jelentik. Ez — amint már megállapítottuk — az illető föderációban a demokrácia fejlettségétől függ. De végső következtetésben világos, hogy csak szocialista társadalom teremthet teljes mértékben szabad föderációt a valóban egyenrangú népek között. Az önálló nemzeti állam és a soknemzetiségű szabad föderáció tehát ebben a rendszerben nem áll egymással szemben.

A népeknek joguk van az önrendelkezésre. Ezt a jogot sokan elismerik, de magyarázatában eltérnek egymástól. Már előbb szövegtünk a kulturális önkormányzatról, amelyet egykor a szociáldemokraták igyekeztek önrendelkezésként feltüntetni. Mások viszont »széleskörű önkormányzattal és más hasonló csalóka jelszavakkal avatkoznak bele a kérdésbe. A tényleges önrendelkezési jog fogalma pedig csak az lehet, — amint Lenin mondta —, hogy minden népnek joga van megalkotni a maga saját államát és joga van elszakadni egy másik államtól.

Természetesen más kérdés az, hogy a nép tényleg elszakad-e, hogy tényleg megalkotja-e a maga államát. Ma például Jugoszlávia népeire nézve ez az állam a legjobb védelme a külső veszély ellen és az elszakadó törekvések rendkívül károsak ezeknek a népeknek az érdekeire nézve. De ahhoz, hogy egy nép szabadon döntsön, milyen formában fog együttműködni

egy másik néppel, kell, hogy az illető nép először is rendelkezze önmagával és csak azután határozhatja el magát szabadon.

Ezek után a megállapítások után felmerül a kérdés, hogy a szlovének nemzetet képeznek-e?

Ha a nemzet említett marxista meghatározása a mérték, akkor határozottan igent kell mondanunk. A történelem folyamán a gazdasági fejlődés egységbe kapcsolta a szlovéneket, ezek kifejlesztették nemzeti nyelvüket, kiépítették a maguk kultúráját, tehát mint önálló nemzet formálódtak a saját területükön. A nemzeti tudat, amely ritka kitarlással szállott szembe az összes elnemzetlenítő törekvésekkel, bármely oldalról jöttek is azok, szemellátható kifejezése ennek a ténynek. Ez a tudat pedig végül is mégis a legmeggyőzőbb és a leghitelelhetőbb jele a nemzeti létnek. Ismétlem, nemzeteket nem lehet mesterségesen teremteni: a nemzetek léteznek és ebből a tárgyilagos létezésükből ered nemzeti öntudatuk is. Azok, akik nem ismerik el, hogy a szlovén nemzet önmagát teremtette, arra hivatkoznak, hogy a nemzetiségi határok a többi délszláv népek határaitól ellentétben mesterséges határok. De hát van-e egyáltalán nemzet, amelyet nem a történelem teremtett? Minden eddig felsoroltból látjuk, hogy ilyen nemzet nincs. Itt is idézhetjük Cankárt, aki 1913-ban megtartott beszédében a következőket mondotta:

»... Holmi délszláv kérdés kulturális, sőt nyelvi értelemben számomra egyáltalán nem létezik. Lehet, hogy létezett valaha, de már akkor megoldódott, amikor a délszláv törzs négy népre szakadt, négy teljesen önálló kulturálétre. Ezért a történelem volt a hibás, vagy akárki lehetett hibás, de én, aki a tényt állapítom meg, egész biztosan nem vagyok hibás«.

Cankárnak ezek a szavai elméleti tekintetben is, politikailag is teljesen érthetőek és helytállóak. Cankár számára a nemzet tárgyilagos szociális folyamatok és történelmi körülmények eredménye, amelyeket semmiféle politikai ideológia nem teremthet, de el sem törölhet. Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy a politikai ideológia kisebb-nagyobb mértékben nem gyakorolhat hatást a nemzet keletkezésére és fejlődésére. Eppen azért, mivel a nemzet történelmi kategória, világos, hogy a szubjektív tényezők ebben a tekintetben igen nagy szerepet játszhatnak még a nemzeti kultúra építésében is és a nemzeti jellem különleges vonásainak kialakításában is. De mindez mégsem képes egy hajszálnyit sem változtatni azon a tényen, hogy a politikai ideológiák (mint például az úgynevezett »integrális délszlávság«) nem teremtenek nemzeteket. Erre gondolt Ivan Cankár is, amikor — mint előtte hetven esztendővel Franc Presern a Vráz-féle illirizmus elleni küzdelemben — fellépett e század kezdetén a »neoilirizmus« ellen. Ezért természetesen nem véletlen, hogy éppen Cankár jutott el a szlovén nemzeti kérdést illető leghelyesebb elméleti következtetésekhez. Ő a gyakorlati politika terén is a legkövetkezetesebben harcolt a szlovén nép önrendelkezési jogáért, mégpedig nem az osztrák marxista kulturális önkormányzat szellemében, hanem a területi föderáció értelmében. Amíg a szlovén politikusok a »kulturális önkormányzatról« vitatkoztak, Iván Cankár világosan és félreérthetetlenül mondotta:

»... Egy természetes parasztésszel megáldott ember számára, aki semmit sem tud arról, hogy mi a diplomácia, mi a

hogy a nemzeti kérdés mindenekelőtt a XIX. század folyamán fontos változásokon ment át, amelyeket alaposabban kell ismernünk, ha meg akarjuk magyarázni a nemzeti küzdelmek helyi formáit, és ha meg akarjuk ítélni, milyen szerepet játszottak bizonyos adott körülmények között.

Ezek a változások a társadalom belső fejlődésének a kifejezői a hűbérrendszer letörése után. A nemzeti kérdés fejlődésére való tekintettel, abban a keretben, amelyet vitáiratunkban szem előtt tartanunk, a marxista elmélet két időszakot különböztet meg:

1. a növekedő és nagyjában haladó kapitalizmus időszakát;

2. a kapitalizmus hanyatlásának időszakát, a kapitalizmus imperialista fokát.

Az első időszak jellemzője Nyugat-Európában a hűbérrendszer forradalmi letörése és a kapitalizmus teljes győzelme, amely viharos lendülettel, szélességben és mélységben is fejlődött. Ebben a folyamatban a franciák, angolok, olaszok és más népek nemzetekké váltak és saját központosított nemzeti államokat teremtetek.

Kelet-Európában ez a fejlődés másképpen történt. A feudális államok központosításának folyamata — amint már előbb láttuk — gyorsabban haladt, mint a nemzet kialakulásának folyamata. A központosított állam ilymódon az egyes nemzetek fejlődésének fékezőjévé vált. A feudális-abszolútista államgépezettel, például Ausztriában, mesteremtettek a közvetlen folytonosságot a feudális elnyomás és a német burzsoáziának, valamint nemzetiség-elnyomó rendszerének a politikai és gazdasági túlsúlya között. Ez a központosított államgépezet segítette a német burzsoáziát, hogy megszilárdítsa gazdasági és politikai hadállását, viszont fékezte más népek, különösen pedig a szláv népek gazdasági fejlődését, és ezzel együtt nemzetét válságát. Világos tehát, hogy a soknemzetiségű Ausztria ily hosszú fennállása mindenekelőtt azért volt lehetséges, mert az osztrák feudalizmust nem számolták fel forradalmi módon.

Igy tehát Nyugat-Európa nemzeti mindenekelőtt a hűbérrendszer elleni harcban fejlődtek és alakultak ki, míg Kelet-Európa elnyomott népeinek küzdelmük kellett a feudális-abszolútista reakció ellen is és az uralkodó nemzetek burzsoáziájának a hegemónia törekvései ellen is. Az uralom csúcsein lévőknek ilyen körülmények között széles lehetőségük volt arra, hogy az egyik népet a másik ellen kijátsszák, valamint az uralkodó nemzet burzsoáziáját az elnyomott népek mozgalma ellen ezeket a mozgalmakat viszont a burzsoázia ellen. Ez a tény természetesen nemcsak hogy fékezte az elnyomott népek fejlődését, hanem igen gyakran egyenesen a reakció karjai közé taszította őket.

A nemzeti kérdés fejlődésének első szakaszán ezek szerint mindenekelőtt a népek gazdasági, szociális és kulturális rendeződése van túlsúlyban a feudalizmus elleni harcban. Ez közvetlenül és elsősorban a burzsoáziát érdekli, és ezért a burzsoázia, ezen a fokon a nemzeti mozgalmak ideológusa és vezetője is. Ebben az időben a burzsoázia emeli fel a népi szabadság és egyenjogúság zászlaját. Gyakran maga köré tömöríti a parasztokat, sőt a proletárságot is, ha mint politikai tényező jelentkezik. A demokratikus plebejus rétegek néha-néha túlnőnek a burzsoázián, kívánják magukat vezetése alól és radikálisabb eszközöket használnak a feudalizmussal való leszámolásban. Ez azonban csak

átmeneti jelenség. Sem a parasztok, sem a kispolgárok nem tudtak konkrét társadalmi célokat kitűzni azokkal a célokkal szemben, amelyeket a burzsoázia tűzött ki. Abban az időben a burzsoá érdekek voltak a társadalmi haladás mozgatói és ezért annak az időnek a nemzeti eszméje is olyan formában hatol a köztudatba, amilyent a burzsoá ideológia ad neki.

Annak a szerepnek a haladó voltát, amelyet a burzsoázia a nemzet kialakításában játszott, egy cseppet sem kisebbíti az a tény, hogy itt a burzsoázia osztályérdekeiről volt szó. Fordítva — amint már fentebb megállapítottuk — éppen ezek az érdekek voltak abban az időben a társadalmi előrehaladás mozgatói. Ezért a kapitalizmus fejlődésének első szakaszában a forradalmi harcok — mind a politikai gyakorlat terén, mind pedig az irodalomban és a tudományban — a kulturális gazdagságnak, az ember legnemesebb törekvéseinek, a humanizmusnak, az önfeláldozásnak, a hősiességnek és a jövődó céljai iránti odaadásnak a kimeríthetetlen forrásait képezik. Arról talán ne is beszéljünk, hogy a nemzet keletkezésének folyamata már önmagában is a gazdasági és kulturális központosítás, az emberek egymáshoz való közeledése, a látóterő bővülése folyamatát képviselte, ami erőteljesen meggyorsította az emberiség előrehaladását általában is.

A nemzeti mozgalom szabály szerint általános népi harc jellegét öltötte és odahatott, hogy a néptömegek ebben a mozgalomban többé vagy kevésbé széleskörűen, de résztvettek. Szociális céljal tekintetében az ilyen mozgalom természetesen nagyon heterogén volt. Láttuk, hogy a burzsoázia történelmi szerepe a nemzeti mozgalom keletkezésében és fejlődésének első fázisaiban abban van, hogy a burzsoázia volt a szociális-gazdasági feltételek hordozója, amelyek lehetővé tették a nemzeti összpontosulás folyamatát és ezért az akkori körülmények között általános politikai törekvéseinek a demokratikus tömegek társulásának főbényezőjévé kellett válnia abban a harcban, amely az előre haladó nemzetfelszabadító, illetve nemzetegyesítő célokért folyt. Mi több, az is érthető, hogy ebben a mozgalomban a burzsoázia igyekezett megvalósítani a saját külön szociális céljait és ezért már kezdetben is gyakran ellenétbe került demokratikus plebejus szövetségeivel. Amikor a földről volt szó, akkor a nemzeti mozgalomhoz csatlakoztak a paraszttömegek is. Ez volt az eset Írországbán, ahol az egész nemzeti mozgalomnak agrárjellege volt. Ilyen mozgalomhoz megvolt az alap nálunk is, de Szlovéniában nem került sor arra, hogy a burzsoá nemzeti mozgalom összekapcsolódjék azzal a parasztmozgalommal, amely forradalmi úton akarta megoldani a feudális viszonyok alól való felszabadulás kérdését. A vezető opportunisták burzsoá réteg ugyanis nagyon kevés bátorságot és készséget mutatott arra, hogy védje a parasztok földigénylését. Ezért nálunk a nemzeti mozgalom elég sokáig szűkebbkörű követelésekre és ugyanúgy szűkebbkörű tömegekre korlátozódott.

A nemzeti mozgalom ereje szabály szerint abban volt, hogy összekapcsolódott a paraszt- és más plebejus tömegek feudalizmussal szembeni harcával, vagyis a mozgalom forradalmi-demokratikus jellegével. Ahol ez nem volt meg, ott a mozgalom holmi nyelvi követelményekért, az utcanévek nemzeti nyelven való felírásáért és hasonló aprólékoságokért folyó harcra, csökkent. Ilyen opportunisták, megalkuvó törekvések

a nemzeti kérdésben igen gyakran mutatkoztak a burzsoázianál. Különösen pedig a nemzeti kérdés fejlődésének későbbi fázisaiban jutottak kifejezésre, leginkább ott, ahol a kapitalizmus későn fejlődött ki és ahol már többé-kevésbé fejlett munkásosztály létezett mint önálló politikai tényező, amikor a nemzeti kérdés teljes élességében napirendre került. Ilyen körülmények között a burzsoázia kompromisszumokat kötött a feudális állammal és elkerülte a forradalmi akciókat, sőt minden radikálisabb politikai akciót is. Eszerint a paraszt ilyen esetekben nem a burzsoázia kezéből kapta a földet, hanem az akkori monarchiától, — természetesen súlyos föltételek mellett és semmi sem kapcsolta a liberális burzsoáziához. Nálunk Szlovéniában is így volt ez. Így a paraszt a feudális reakció tartálékává vált.

A burzsoázia a múlt század második felében Európában megszűnt haladózsellemű tényező lenni, noha a kapitalizmus bukása még nem volt elkérülhetetlen. Ebben a tekintetben történelmi határhoz — ahogy Lenin mondja — valahogyan az 1871-es Párisi Kommün. Annak az időnek az a jellegzetessége, hogy a társadalmi ellentétek nem nyilvánultak meg viharosan. Bizonyos viszonylagos »szélségek« állott be a tőkésvilág politikai fejlődésében. Ez természetesen a nemzeti kérdésen is megmutatkozott. Ezt a kérdést az európai burzsoázia nem veti fel többé forradalmi módon, mert minden forradalmi akció gyengíti osztály-hadállását. Az osztályérdekek arra készítik az elnyomott nép burzsoáziáját, hogy elárulja a saját népe érdekeit. A nemzeti küzdelem szokásos formájává valahogyan a nemzeti reformizmus vált, a nemzeti jogok egyes részecskéiért, a korlátozott önkormányzatért stb. folyó harc. Ehhez kapcsolódik még a gazdasági mozzanat is. Ezen a fokon az árukivitel jellemzi a kapitalizmust. Értendő, hogy az idegen piacok biztosítására irányuló törekvéssel megváltozott a burzsoázia álláspontja is a nemzeti önrendelkezés elvével szemben. A gyakorlatban már a kezdetben is végiggázolt ezen az elven, amit Napóleon esete bizonyít. Míthelyt azonban a belső piac már nem volt elégséges és a külső piacért folytatott harc mind ádázabbá vált, az uralkodó nemzet burzsoáziája nyíltan áttért a nemzeti elnyomás politikájára. A nacionalizmus lett az új burzsoá nemzeti politika ideológiája. Azt az elismerését, hogy minden népek joga van nemzeti függetlenségére, felváltotta a nemzeti gyűlölet más népekkel szemben.

A szlovén nép helyzetében a XIX. század folyamán világosan tükröződnek a kapitalizmus fejlődésében mindezek a változások. Mazzini és más olasz demokraták például az olasz egyesülési harc első szakaszában azt mondták, hogy Olaszország határa a Szocsnán van és hogy Triest és Isztria a szlovénekhez tartozik. Ekkor írta Mazzini: »Nektek, Itáliában született emberek az isten a legjobban elhatárolt hazát adta egész Európában. Nyissátok ki a körcsöt, egyik végét szúrjátok le Itália közepén, Pármában, a másik végét pedig tegyétek Var torkolatára és rajzoljatok vele az Alpok felé egy félkört. A Szocsa torkolatára eső, félkört bezáró pont mutalja azt a határt, amit az isten adott nektek. Eddig a határig értik és beszélik a nyelveket — ezen túl nincs jogotok«.

Mikor pedig az olasz burzsoázia megszilárdította belső hadállását és amikor a demokráta forradalmi lendület lanygulni kezdett Itáliában, fordulat állott be ennek a burzsoáziának a nemzeti politikájában is. Maga Mazzini, de még inkább azok, akik követőinek nevezték magu-

kat, nemzeti kiáltványaikban kezdték Itália »végső« keleti határait mind keletebbre tolni és Triestet meg Isztriát olaszoknak hirdetni.

Hasonló folyamatok voltak a németeknél is, magában Németországban és Ausztriában.

Ezzel elértünk a nemzeti kérdés fejlődésének a második imperialista korszakához, amelyben ez a kérdés új tartalmat nyert. Kelet-Európa elnyomott népei az uralkodó osztályok nyomása ellenére is a XIX. század második felében külön nemzetekké fejlődtek és erősödtek. Ez természetesen fokozta ellenállásukat a nemzeti elnyomás ellen és jelentős mértékben hozzájárult a két keleteurópai »népek börtönének«, vagyis Ausztria-Magyarországnak és a cári Oroszországnak a megdöntéséhez. A világháborúban széthullott az Osztrák-Magyar Monarchia és egykori területén új nemzeti és soknemzetiségű államok alakultak, a cári Oroszország helyett pedig új, szovjet föderáció keletkezett. Ezzel ellentétben a nyugateurópai államok gyarmatbirodalmaikkal tulajdonképpen soknemzetiségű államokká váltak. A gyarmati kérdés most kivételes fontosságot nyert. A nemzeti elnyomás a kapitalizmus imperialista szakaszának elkérülhetetlen attributumává vált. Értendő, hogy az új körülmények között a nemzetiségi kérdésnek új tartalmat kellett kapnia és a nemzetek mozgató erejének belső szerkezete is jelentős változásokat szenvedett.

Az imperializmus egyik fő jellegzetessége a tőkekivitel. Azelőtt a leigázott országok, különösen pedig a gyarmatok főleg piacok és nyersanyagforrások voltak. Ma a gyarmatokra nagy mennyiségben idegen gyáripari és pénzügyi tőke költözik. Fokozódott és intenzívebbé vált a gyarmatok gazdasági kihasználása és ezzel a politikai nyomás is sokkal kifejezettebbé vált. Értendő, hogy az imperialista államok — a tőkekivitel politikai garanciáikat akarnak elhelyezett tőkéjük biztosítására. Emellett a szilárd gyarmatbirtok természetesen ennek vagy annak az imperialista államnak konkrét hadászati helyzetet is biztosít a többi imperialista versenytárral szemben. Minderre nézve a legjobb szavatosság természetesen az, hogy minél teljesebb hatalmuk legyen a gyarmatok népei fölött, illetve a tőlük függő országok fölött, vagy pedig olyan gazdasági függőségük, amely gyakorlatilag az illető ország minden függetlenségét megszünteti.

Emellett a nemzeti elnyomás politikája mindig szoros kapcsolatban áll a leigázott ország szociális reakciójával, sőt mi több, mesterségesen tartja fenn az idejétmúlt, szocialista intézményeket, mert azok erőteljesebb támaszai az idegen túlsúlynak, mint maga az idegen hadsereg. Ilyen az eset Kínában, Indiában és a gyarmatokon mindenütt, ahol a benszült hűbéres, vagy más reakciós tényezők képezik az imperializmus legszilárdabb támaszát. Sőt nemcsak a gyarmatokon, hanem más függő országokban is vannak ilyen esetek. Gondoljunk csak az írországi, spanyolorzági stb. állapotokra. Röviden szólva a nemzeti kérdés burzsoá fel fogása terén egész más szelek fújnak. Ennek a kérdésnek a forradalmi megoldásáról, amely összekapcsolódott az általános haladózsellemű társadalmi áramlatokkal, a burzsoázia áttért az imperializmusra, a nemzeti elnyomás rendszerére, amely a legreakciósabb társadalmi osztálytényezőkre és intézményekre támaszkodik. A nemzeti elnyomás rendszerébe ilymódon az elmaradt népeknél a reakciós társadalmi formációkat konzerválja. Hogy ez az imperialista rendszer kibírja a leigázott népek nyomását, az

uralkodó nemzetek csúcsai régi fegyvereket is felhasználnak az »oszd meg és uralkodj« elv szerint. Mesterségesen szítják az ellenségeskedést a népek között, terjesztik az antiszemitizmust, üldözéseket és összeütközéseket szerveznek az elnyomott népek között.

Ezzel természetesen nem mondtuk, hogy ez minden országra egyenlő mértékben érvényes. Egyrészt azokban az országokban, ahol a kapitalizmus végső imperialista állomásig jutott el, a pénzoligarchia vagyis a pénztőke burzsoá csúcsai a fasizmus és a legagresszívabb imperialista terjeszkedés felé törekednek. Másrészt például egyes gyarmati és félgyarmati országokban a burzsoázia bizonyos fokig még mindig haladószellemű szerepet játszik népének nemzeti függetlenségéért vívott harcában. De a burzsoázia mindenütt megszűnik kitartónak és következetesnek lenni ebben a harcban, míhelyt a tömegek forradalmi mozgalma kezd túlnőni a burzsoá osztályérdekeken. A kínai forradalom története a legmeggyőzőbb példa arra, hogy a burzsoázia milyen ingadozó szerepet játszik a kínai nép imperializmus-ellenes harcában. Olyan szerepet, amely azzal végződött, hogy az idegen imperializmus szolgálatában teljes mértékben elárulták ezt a harcot.

A nemzeti mozgalom fejlődésének első szakaszán a parasztnak és a burzsoáziának a lényegre nézve közös volt a céljuk: letörni a hűbérrendszert. Ezt csak egy módon teheték meg, a burzsoázia vezetése alatt és a kapitalista fejlődés alapján. A súlypont akkor a burzsoázián volt, a paraszttömegeken pedig csak annyiban, amennyiben a nemzeti felszabadulásért és egyesítésért vívott harc egyben harc volt a földért és a paraszt hűbéri megterhelése ellen. Annyiban tehát, amennyiben a burzsoázia képes volt és mertte támogatni a parasztoikat, akik követelték felszabadításukat a feudális viszonyok alól és amennyiben ebben a kérdésben mozgósíthatta a parasztoikat. Ahol ez nem így volt, a parasztnép a hűbéri reakció tartalékává vált, amely megnyerte vagy legalább is passzívva tette azzal, hogy egy sor fokozatos reformot hozott.

Míhelyt azonban a burzsoázia elvesztette haladó jellegét, a feudalizmus maradványainak felszámolása nem volt neki többé feltétlenül szükséges. A burzsoázia ritkán törte meg a hűbérrendszert forradalmi csapással. A leggyakrabban — és ez a szlovén területekre is érvényes — fokozatosan hatolt be a feudális szerkezetbe. A kapitalista érdekek ezekben az esetekben összeszövődtek a hűbérés érdekekkel; a feudális maradványok minden erőszaks fel-számolása a kapitalizmus ellen is irányult volna.

Az, akít mindez a legkellemetlenebbül érintett volna, a paraszt volt maga. Nemcsak hogy még mindig terheltek a feudális maradványok, hanem ezekhez hozzájárultak a kizsákmányolás kapitalista formái is, amelyeket még súlyosbítottak a nemzeti elnyomás körülményei. A nemzeti kérdés tehát mint parasztkérdés is jelentkezett, mint a burzsoá-demokrata forradalom megoldatlan kérdéseinek alkotórésze, mert ezek a kérdések összehasonlíthatatlanul nagyobb súllyal neheztedek a paraszttömegekre, az értelmiségre, a középrétegekre, és a proletariátusra is, és magára a nemzeti burzsoáziára. Ilyen körülmények között a nemzeti burzsoázia természetesen mindinkább politikai együttműködést keresett az uralkodó burzsoáziával, míg a nemzeti elnyomás mind nehezebben súlyosodott a többi néptömege, fokozta ellenállásukat, kül-

lönösen ott, ahol történelmi alapokon aktív munkásmozgalom jelentkezett. A nemzeti, illetve imperialista-ellenes mozgalom formájába eszerint kezdtek összeömleni az elnyomott tömegek mindenfajta elégedetlenségei is.

A nemzeti mozgalom szerkezete tehát megváltozott. Bomladozni kezdtek azok a kötelékek, amelyek a burzsoáziához fűzték.

A burzsoázia nemcsak hogy többé nem képes ilyen körülmények között elszántabb nemzeti felszabadító politikát folytatni, hanem még fél is a néptömegek minden radikálisabb akciójától. De amíg a burzsoáziát érdekei az uralkodó nemzet csúcsaival való megegyezés politikájához fűzik, addig a paraszttömegek, akik — többi középréteggel, az értelmiséggel és a proletariátussal — a legsúlyosabban érzik a nemzeti elnyomás gazdasági terhét, mind radikálisabbakká válnak. Mint a burzsoá forradalmak idején, a parasztnozgalom az új körülmények között a nemzeti felszabadító mozgalom forradalmi hadseregévé válik. Most azonban a burzsoázia, amikor kerüli a parasztnozgalom vezetését, ezt a mozgalmat azon az úton nemcsak nem kísérheti többé, hanem ellenségévé is válik. Az új társadalmi erő kötelessége, — a munkásosztály és élgárdájáé —, hogy ezzel a hadsereggel kapcsolatot teremtsen, és hogy így a nemzeti felszabadító mozgalom új vezető tényezőjévé váljék.

Hangsúlyoztuk ugyan, milyen rendkívüli jelentősége van a parasztkérdésnek a nemzeti kérdés általános keretében, de ezzel természetesen nem azonosíthatjuk a nemzeti kérdést a parasztkérdéssel. Ellenkezőleg, a nemzeti kérdés a többi között olyan kérdéseket is tartalmaz, amilyenek: a gyorsabb vagy lassúbb gazdasági fejlődés kérdése, az extraprofit kivonása és az ország elszegényedése, a természetes gazdagság kihasználása és kimerítése az uralkodó nemzet burzsoáziájának hasznára, a kulturális elmaradottság, az önálló államiság és sok más hasonló kérdés, amelyek természetesen kisebb vagy nagyobb mértékben az egész nemzetet érdeklik. Ezek a kérdések természetesen érintik az elnyomott nemzet proletariátusát is, mert azokat egyrészt gazdasági nyomásként érzi, másrészt pedig a nemzeti nyelv, a nemzeti iskolák, a nemzeti kultúra, a demokratikus szabadság stb. elnyomása miatt politikai nyomást is érez.

Eppen ezért a korszerű nemzeti felszabadító mozgalmak nagyon különféle formákban jelentkeznek és nagyon különféle osztályösszetételben, attól függően, hogy milyenek a konkrét tárgylagos körülmények, különösen pedig attól, hogy tárgylagosan mennyire érett a munkásosztály élgárdája. Közben azonban jelentős tényező az, hogy az említett új körülmények közepezte megvan a lehetőség arra, hogy a nemzeti felszabadítás mozgalmát a burzsoázia szövetségesétől a proletariátus szövetségesévé tegyék. Ez a szövetség azonban nem adódik önmagától, hanem a proletariátus csak úgy valósíthatja meg, ha a dolgozó paraszttömegeknek és középrétegeknek mindennapi gazdasági és általános demokratikus követeléseire aktív támogatást nyújt.

Ezenkívül a munkásosztály már társadalmi helyzeténél fogva is csak nemzetközi lehet. Ez azt jelenti, hogy a munkásosztály élgárdája útján következetes harcra kell, hogy legyen minden nép önrendelkezési jogának. A tudatos munkásság az elnyomott nemzetek felszabadító mozgalmait a saját maga természetes szövetségeseinek tekinti, amelyekkel együtt küzd. az

ellepsége: az iperializmus rendszere. A nemzeti kérdés fejlődésében itt, érkezünk el a legfontosabb fordulóponthoz, abhoz a harchoz, amely a burzsoázia és a proletárság között folyik a nemzeti mozgalom vezető helyéért; a paraszttömegekért és általában véve az úgynevezett középrétegekért. A burzsoázia, mivel összekapcsolódott a feudalizmus maradványaival — és osztályhelyzete miatt is — nem vezetheti a parasztok akcióját, amelyet az agrár- és egyéb kérdések megoldásáért folytatnak, viszont a munkásság számára ezeknek a kérdéseknek a megoldása a haladás előfeltétele. Ilymódon a proletárság — önálló politikai szerepének növekedésével párhuzamosan — mindinkább a nemzeti felszabadító mozgalom eszmei és politikai vezetőjévé válik, ami a nemzeti kérdés fejlődésének második szakaszán a legfontosabb jellegzetesség.

A kapitalizmus legreakciósabb csúcsai — a pénzoligarchia — ezzel a nemzeti kérdés területén is tökéletes, ellenlábásávalá váltak a proletariátusnak. A pénzoligarchiában sűrűsödtek össze mindazok a törekvések, amelyek ellenzik a népek önrendelkezési jogának elismerését és ez az oligarchia a fasizmus hordozójává vált. Éppen ezért is érthető, hogy ma a proletárság nemzetközi erői mindenütt az elnyomott népek oldalán állnak, a fasiszta reakciós erők pedig általában az elnyomók oldalán. Ez a legjobb bizonyíték arra nézve, hogy a nemzeti kérdés az imperializmus elpusztítása általános kérdésének egyik része lett. Hogy egy nép milyen magatartást tanúsít a mai világ haladó és reakciós erőivel szemben, attól függ végeredményben a jövője is.

Ez a magatartás egyben a legbiztosabb ismérv a nemzeti mozgalmak haladó vagy reakciós voltának a megítéléséhez. Már előbb említettük, hogy az önrendelkezési jog még nem jelent elszakadási kötelezettséget is. A döntés mindig a haladás és a reakció erőviszonyától függ a nemzetközi politika terén. Egyes nemzeti mozgalmak annyira összekapcsolódtak a nemzetközi reakcióval, hogy az ilyen nép elszakadása a nemzeti elnyomás egész rendszerének tényleges támogatását jelentette volna. 1848 előtt és később is a lengyelek küzdelme például az Oroszországtól való elszakadásért és saját államuk megalakításáért haladószellemű volt, tekintet nélkül arra, hogy a mozgalom élén a nemesség állott. A lengyelek ezzel a küzdelmükkel gyengítették az orosz cárizmust, amely az európai reakció oszlopa volt.

Hasonló volt az eset Írországban is. Az angol reakció magában Angliában »az írek elnyomásán alapult«, amint Marx mondotta. Gyakorlatilag itt is megmutatkozott Marx jelmondatának helyessége, hogy az a nép, amely más népeket elnyom, maga sem lehet szabad. A harc Írország függetlenségéért és az agrárforradalom győzelme Írországban eszerint csak gyengítette volna a reakció nyomását Angliában. Írország elszakadása progresszív következménnyé vált.

Negatív példaként a délszlávok és a csehek 1848-as nemzeti mozgalma szolgál. Nemzeti küzdelmük — olyan formában és szerkezetben, amelyben, akkor kifejlődött — abban az időben a feudális abszolutista reakció erősítését jelentette és ezért a haladás erőteljes akadályává vált, de maga is szörnyű és sorsdöntő vereséget szenvedett, amely vereség több mint egy fél évszázadra rányomta bélyegét ezeknek a népeknek a fejlődésére.

Nézzük a jelent. A kínaiak, abesszínek, stb. küzdelme kétségen kívül haladószellemű, mert erősíti a haladás erőt. Ennek az ellentéte áll a Szudéta-esetre, vagy ma Szlovákia esetére. Nem lehet ezektől a népektől megtagadni az önrendelkezés jogát, de mégis meg kell állapítanunk, hogy mai elszakadásuk valóban nem önrendelkezés, hanem még sokkal rosszabb, leigázás.¹⁾

Különbö példaként nem kell külföldre mennünk. A mi jugoszláv példánk a Frank-pártiak Horvátországban. El kell ugyan ismerni a horvátok és a szlovének önrendelkezési jogát, de mégis minden olyan szeparatista akció, amely a jelen pillanatban felakarja oszlatni Jugoszláviát, tulajdonképpen előkészület egy új leigázásra, nem pedig az önrendelkezésre. Jugoszlávia különválasztott népei egyrészt elkerülhetetlenül a külső imperialista nyomás zsákmányává válnak másrészt pedig megszilárdítanak a német fasizmus helyzetét, amely a népek önrendelkezésének a legdühöttebb ellensége és egész sor új nemzet (cseh, szlovák, ukránok, balti népek stb.) leigázására törekszik.

Ebből az következik, hogy nem lehet ugyanolyan álláspontot elfoglalni minden nemzeti mozgalommal szemben Állásfoglalásunkat az illető mozgalom szerepe, a mindenkori reakció központja iránti magatartása, illetve a legveszedelmesebb reakciós agresszív erővel szemben elfoglalt álláspontja határozza meg.

A nemzeti küzdelmek mind az első, mind pedig a második időszakára nézve jellemző, hogy a nemzeti kérdést teljes egészében nem oldották meg és nem is oldhatták meg, noha az egyes népekre nézve megoldást nyert. Ezért ez a kérdés ma is, mint azelőtt is, a korszerű társadalom egyik leg súlyosabb ellentétét képviseli és szerepe a mai világ ellentéteinek általános szövevényében erősen megnövekedett. Amíg a nemzeti kérdés az első időszakban főleg az egyes államok belső kérdése volt, addig a második időszakban, amint láttuk, a korszerű társadalom válságának, az imperializmus válságának egy részévé vált, amelyet többé nem lehet lokális kérdésként megoldani. Mind világosabbá válik, hogy ez a kérdés magának az imperialista rendszernek a létével vagy nemlétével kapcsolódott össze. Minden olyan kísérlet, amely ezt a kérdést az imperializmus alapján igyekszik megoldani, az ellentétek még szövevényesebbé tételéhez vezet. Ezt a legdrasztikusabb módon a cseh-szudéta probléma mutatta meg.

Röviden: ma az elnyomott népek felszabadulásáért küzdők a következő választ előtt állanak: vagy az anti-imperialista demokratikus erők frontjába állnak, népük függetlenségéért, vagy a demokrácia-ellenes erőkkel egyesülnek saját népük ellen. Így váltak szükség-szerűen a nemzeti felszabadító mozgalmak a korszerű világ általános demokratikus törekvéseinek a természetes szövetségeseivé.

(Fordította: h-k j.)

¹⁾ A szlovák klerikális szeparatizmusra gondolunk, amely Hitler márkára hajította a vizet és ezzel ő maga is függővé vált tőle. E sorok megírása után alig néhány hónappal az események beigazolták e sorok helyességét.

Szirmai Károly

Hozzászólás dr Czimmer Anna »Hid«-cikkéhez

Dr. Czimmer Anna a »Dolgozók« január 19-i számában, műfajról-műfajra haladva, a »Hid«-at bírálja. Cikkének lényege az, hogy a »Hid«-at azért nem tudta megszeretni, mert a néprajzi anyag kivételével, nem tartalmaz semmi igazán szépet, megragadót. Pl. a szépirodalmi részben tallózva, nem emlékszik egyetlen olyan írásra sem, mely maradandó élményt, szellemi felüdülést jelentett volna. Ennek oka szerint, hogy a szerkesztőség nem alkalmaz íróival szigorúbb esztétikai mértéket. Megtűri, hogy az irodalom elgazosodjék, polgárjogot nyerjen a trágárság és ocsmányság véleménye szerint az írónak nem az a feladata, hogy a valósághoz való ragaszkodásban teletömje stílusát útszéli kifejezésekkel, hanem, hogy kimosdassa, rútító pörsenéseitől, pattanásaitól megtisztítsa. A cikkíró mértékkel tartott, választékos stílust követel, hogy az író nyelve példamutató legyen a szocialista államban élő emberek egymásközi érintkezésében.

Amidőn igazat adok a cikkírónak, hogy Csépe Imre és Németh István itt-ott kellesténél jobban paprikázza stílusát, nem egyezhetem vele abban, mikor azt kívánja, hogy írónk a valóságábrázolásban számúzzék nyelvükből a falusi ember mindennapi életére annyira jellemző, erőteljesebb szavak, kifejezések, kiszólások használatát. A világirodalomban, de nálunk is semmivel sem csökkent azoknak az írónak értéke, akik vaskosabb nyelven fejezték ki magukat. (Lásd Pázmány Péter, Szabó Dezso, Móricz Zsigmond írásait). Sőt többek írásának ez adja meg zamatját, eredetiségét. Ez a véleményem Csépe és Németh nyelvéről is. Eppen paraszt- és földszagú erejük az, mely őket az egyéniség elvitathatatlan bélyegével, írói titulusra jogosítja; s minden más írótól megkülönbözteti. Nem hánytorgatnunk, hanem örülnünk kellene, hogy akadt végre a bácskai magyar falunak elbeszélője, mert ha tárgyválasztásuk többször nem is szerencsés, a nyelvi képelet gazdagsága (Csépe), a sajátos gondolatfűzése, az anyag megmunkálásának művésziessége s a nyelv izes magyarsága kárpótol bennünket fogyatékoságaikért.

Nincs jobb véleménye a cikkírónak költőinkről sem. Kétségtelenül igaza van abban, hogy a szövevényes bordázatú, gondolati költemények jóval nehezebben férkőznek rokonszenvedésünkbe, mint az üdén, érthetően, dallamosan csengők, hangjukkal is elvarázsolók. Az ilyen — többször bölcselati tájat érintő — költeményekben az érzés elsikkad, beburkolózik, betokozza magát, holott a legtöbb versolvasó az örök emberi érzések új hangszerelésű változataira kíváncsi. Érthető tehát, ha a cikkíró — bár nevet nem említ — idegenkedve olvassa, vagy végig sem olvassa az urbánus Ács Károlynak gondolati erezetű vagy hájszálfinom érzéseit, sajátos hangulatú benyomásait formába öntő költeményeit. Mert Ács Károly, értelmén keresztül lehűtött vagy szemérmesen pályázott érze-

seivel a kevesek, elsősorban a céhbellek költője. És mégis milyen hozzánkzóló pl. a »Búcsú a barna szobától« c. költeménye!

*Amit itt tettem, semmi, semmi sincs meg,
amit itt tettem, minden elveszett.
Megyek. Mi van még, amit elveszítsek?*

*A barna bu, a barna butorok
itt állnak néma tanutételt,
s a négy sarokban barnán viczorog
elherdált multam. Gubbaszt, itt maradt...*

Annál meglepőbb, miért nem szereti a cikkíró Fehér Ferencet, aki mindenki számára érthető és hozzáférhető, s aki megütött hangjával azonnal elárulja, hogy költő! Vagy valóban azért nem olvassa szívesen, mert versei egy szinte gyógyíthatatlan bánat és melabú uszályát vonszolják, amiről Fehér Ferenc, lelki alkatánál fogva végreis nem tehet. Ez ő, s egyelőre semmi jele sincs annak, hogy más hangot is meg tudna ütni, vagy hogy égboltjának lecsüngő súlyos felhőkárpitjait ragyogó napfény tudná keresztülverni. Hazudnék, ha más akarna lenni, s versei elvesztenék éltető elemüket, a szomorúság mindent átítató hangulatát. Ha Komjáthy Jenő »A hományban« c. költeményeiről azt olvastuk, hogy olyanok, mint egy zengő, ragyogó, himnuszos áradás, Fehér Ferenc költeményeiről azt mondanám, hogy a busongó bánat szakadatlan áradásához hasonlóak. Csak partjait látjuk, minden egyéb összefolyik, mint ahogy hangot is csak egyet hallunk, s nem különféle hangok zenekarát. Mégis mágia az, amit Fehér Ferenc ezen az egyetlen hangon művel, — varázslás, ahogy ebből az egyetlen hangból változatokat csal ki. S mégis félttem őt, félttem, hogy feléli önmagát, feléli teremtő, alkotó szellemét, mert senki se lehet büntetlenül hosszú ideig egy mágának áldozó napja. Igen, ebből a távlatból helyénvalónak tartom a cikkíró kifogását.

Ami Csépe Imre verseit illeti, nem tudom, milyen verseire gondol a cikkíró, a régebbiekre-e vagy a legújabbakra. Én ugyanis csak verstehnikadlag találnék kifogásolnivalót, és semmiképpen sem több költeménye szomorú alaphangulatában. Am mennyire más szomorúság ez, mint Fehér Ferencé! Mennyivel egészségesebb, hányavetibb, félvállrólvettebb! Csak egy magyar parasztlégy tudja így elfricskázni búbanatát. Még kevésbé lehet sokallni legújabb ciklusverseinek »világfájdalmasságát«. A visszaemlékezésen megszürt bánat halkabbá, férfiasabbá vált. Felidézett hangulatában van valami ódon, nemesrozsás — elcsendült, szétporladt verssorokra emlékeztető. Hogy kiére, bürtelen nem tudpám megmondani. Téveteget kezem Villoné után nyúl, de Juhász Gyuláéba simul. Egyik pályaeleji költeménye jutott eszembe. Utánérzéses korszakából. A megírásra Rippl-Rónai képe ihlette.

*Öreg szemek magyar tájra néznek,
Melyen némán szállanak az évek,
Kendet is jól ismerem vén szibtyám,
Szomorú Kis István...*

Ennek a néhány sornak emléke zengett bennem, mikor Csépe egyszer versciklusából felolvasott. Legalábbis a hangulati rokonság Juhász Gyula idetartozó verseiig ívelt. De Csépe mélabúja nem oly mélyről vérző.

Csépe — miként mondtam — csak verstepnikailag kifogásolható. Kivált korábbi költeményeiben. Elkövekkel kirakott gyönyörű verssorai bosszantóan kicsaklanak meg egy-egy váratlanul közbecsúzó prózai mondaton, szálamon, kifejezésen. Néhol ritmusa is kihagy. Csépe ösztönös költő. De ösztöne nem oly biztos, hogy rábízhatná magát, vagy hogy a próza alattomos hepe-hupát kikerülhetné. A tudatoság csak újabban szegődött hozzá útmutató kaulaznak.

A cikkíró a továbbiakban azt állítja, hogy a »Híd« szerkesztősége irányatosan közöl íróitól oly regényrészleteket vagy elbeszéléseket, melyeknek szereplői többnyire szerbek. Bár nem tudom, honnan veszi értesülését. De ha így volna is, nem lenne szabad rajta megütköznie. A magyarság elvégre nem él mindenhol zárt tömbökben, hanem többnyire szétszórva, más népek közé élve — különösen városokban, gyártelepeken. Mi sem természetesebb tehát, mint-hogy az ilyen tarka népszigetre szorult író nem meríti tárgyát pusztán a magyarság életéből, hanem belekever egy-egy színfoltot a vele sorsközösségben levő népek életéből is. Vagy Szenteleky Kornél és köre, az utóbbi esztendőkből pedig Herceg János hiába beszélt, írt, cikkezett annyit a vajdasági népek sorsközösségéről? Ahogy örök érvényű a latin közmondás, hogy semmi emberi sem idegen tőlünk, ugyanolyan érvényes, hogy mindenki egyformán ember, legyen magyar, szerb, német, szlovák, ruszin vagy más egyéb. Egyébként sok szó esett már arról, hogy a Vajdaság a Balkán Balbükuma; vegye hát tudomásul a cikkíró is, s ne tekintse »fonák jelenségnek«, még kevésbé hízelgő dörgölődésnek, ha a vajdasági magyar író szerbekről is történetet kanyarint. Különösen pedig ne akadjon fenn ma, amikor szocialista államban élünk. Vagy a cikkíró szintén szaporítani kívánja az író elé meredő sok tilalomfát? — Emlékeztetem különben a cikkírót arra, hogy a magyar s világirodalom nem egy írója nyúlt témáért más népek életébe, többször remekművet alkotván.

»A férfit énekelem...« — (Andra mot ennepe: ógörögben) — idézik rosszhangzóan többször, amit mai világunkra alkalmazva így mondanék: »Az emberről dalolok...« Képességeinek megfelelően a vajdasági magyar író is ezt műveli, mintahogy ezt teszi e sorok írója is,

a nélkül, hogy »utánézés«-re kényszerülne, vagy régebben írt történetei megfélemlésére, megtalálására, átkeresztelésére. Agya még nem szikkadt ki annyira, keze még nem annyira gémberedett, hogy szerbekről mesélve, azok szellemi parazsánál kellene ujját írásra melengetnie. Még nem tart ott, ahol Ibsen »Rosmersholm«-jában Brendel, még nem szorult rá mások ajándék-gönceire. Azok az emberek, akikről kifogásolt elbeszélései szólnak, még élnek, még megtalálhatók, tanúként állíthatók. A Csacsi Gyókö-jára, a vonatok agyonbarázdált, tüskeborostás »fekete pásztor«-ára bizonyára még Herceg János is emlékszik, hiszen Zomborból jövet-menet többször láthatta a kis cukorgyári megálló előtt sötétkék, zászlótartó, földbeszúrt alakját, s a »Szomszédok« szereplőinek emléke is itt leng a cukorgyár táján, elaggott fák ágaira, gondozatlan mirtusz-bokrokra akadva. Nem régi történetek ezek — ha írójuknak azokká is váltak —, csak tavaszra lesz első évfordulójuk.

Röviden hozzá szeretnék még szólni a cikkíró néprajz-műfaji aggodalmaihoz. Azt hiszem, nincs itt semmi baj, s ha nem is folyik rendszeres munka, a kutatás, gyűjtés nem állt meg. Örömmel olvastam pl. a zentai magyar ifjúság hasonló megmozdulásáról, s valamelyik újság hirdetésében arról, hogy kiadásra kerül 100 vajdasági magyar népdal. Bóna Julia és mások adatgyűjtésével együtt gyöngyszemválogató munka ez, de megéri a fáradságot, mert alapja lehet; előbb-utóbb egy nagyobb összefoglaló műnek, csak ki kellene ásni azt a gazdag anyagot a könyvtetemből, amelyet bomlott esztendőök viharai hordtak be hamuval, pl. a Kalangyában és máshol. Mert folyt itt azelőtt is kutatómunka — hozzáértő, színvonalas is — mint pl. a Kodály-tanítvány dr. Kiss Lajos nagy tanulmánya a Kalangya 1941. évfolyamának januári számában a szlavóniai sziget-magyarság ősi népdalköltészetéről, kb. 35 magyar népdal szövegével és kottájával. Ugyancsak a Kalangyában jelentek meg az ormánságira emlékeztető szlavóniai magyar népsziget életéről, szokásairól és babonáiról szóló, magasszínvonalú tanulmányai dr. Bartba Katalin tanárnőnek. De érdemes elővenni a folyóirat régebbi számait, pl. az 1934. decemberit, mely a rokkáról s régmúlt magyar viseletről hoz írást. Kende Ferenc viszont azt fejtegette egyik cikkében, hogy pl. a doroszlóvi népviselet nem magyar, hanem szlovák jellegű, színeiben s motívumaiban silány, gyári hamisítvány. Ha jól emlékszem, szerinte csupán a szilágyi magyarság népviselete eredeti. Ilyen és hasonló dolgok miatt — ha valakit érdekel — érdemes elővenni a régi folyóirat-számokat s azokat végigböngészni. De emellett feltétlenül figyelemmel kell kísérni az újdéki rádió magyar népdalanyagát, mely válogatottságával és éneksszínvonalával az igényesebb hallgatót is kielégíti.

K i l á t ó

Bori Imre

„A kísértetek nem halnak éhen, mi azonban meghalunk“

(Franz Kafka: A pőr)

Nem hiszem, hogy van még csodálatosabb képződmény a XX. század irodalmánál. Az emberi érzések olyan váltóáramát bocsátják át az emberen, amit gyanútlanágában alig vesz észre. Ezerarcú ez az irodalom, és mélyebb, mérhetetlenebbül mélyebb, mint polgári filozófiája. Elvontabb és áttörtebb, mint tehnikájának minden új vívmánya. Ha csak a legnagyobbakat számlálom Prousttól a mai Camus-ig! Mi mindent rejteget ez az irodalom könyveiben, mi minden tűnt el a végső feledésben az írókkal együtt! Milyen banálisnak tűnnek a volt korok legszebb alkotásai is századunk nagy regényei mellett! Mennyi bennük a külsőség, a hamis pátoasz, a fals hang, az elnagyolt ábrázolás vagy az aprólékos részletezés; milyen furcsák a romantika hősei vagy a realizmus emberei a ma embereihez viszonyítva! Mennyire eltávolodtunk érzésben már attól is, amit Proust neve rejt. Az eltűnt idők nyomában vastag kötetekkel? Mérhetetlen a modern idők irodalmának óceánja, és soha sem biztos, hogy a kimerített pár csepp ebből a mérhetetlenségből tartalmazza az egész lényegét is. Nemcsak más-más Európa, mondjuk Gide-t vagy Palazzeshit olvasva, hanem mások az érzések is, amelyet ez a kor íróiban kivált kontinensünkön. Mint valami varázsos Meduzafej olyannak tűnik, és elmerülve a kortárs-Európa szellemében ez az érzés és látomás állandóan kristályosodik, és mindig jobban kidomborodik a maga teljességében. Mert nem hiszem, hogy ültek még írók nagyobb felelősséggel vállukon magános szobáikban valamikor is, mint az utolsó harminc évben tették. Nyugat-Európa mintha csak cserbenhagyta volna fiait, és míg azok kutatva töprengenek önmaguk rendeltetésén és sorsán, az kicsúszik a lábuk alól, és mindaz, ami eddig szent bizonyosság volt, álladó biztonság és nyugalom: egyszerre ezer kérdőjellel mered a vizsgáló szemének. Az emberi értékekbe vetett hit foszlik szét a szemünk előtt, az író kétségbeesetten kapaszkodik önmaga egyéniségébe, markol bele kora hamispénzt-csörtető tenyerébe, hunyt szemmel tapogatózik a felébredt kapitalista világerők között, amely-

ből az ébredés, lehet-e más, mint ahogy Gide írta meg a Pasztorális szimfónia vékonyka füzetében? Kétségbeesett harcnak vagyunk tanúi, amelyet Nyugat írói folytatnak már pár évtizede a Sorssal, amely századunkban ismét a nagybetűs fogalom, mint volt valamikor Aischylos idejében; a Sorssal, amelytől vissza kell pörölni mindazt, ami biztonság, nyugalom, lelki béke, emberi hit, emberi méltóság, és igazság. A Mult nagy látomásai újra megelevenednek, az Apokalipszis lovasai dühörognak szerte a világban, és nő a félelem, a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség érzése, elannyira, hogy ma már mítikus arányaiban árnyékolja be az egész nyugati világot. És ennek az árnyékában Európának a Meduza feje, mintha érthetővé tenné korunk szeretetét a görög hagyományok iránt. Azok élhették így az életet, azok érezhették így, hamar legendáik és irodalmi alkotásaik java ezzel perel. Azért érthetőek ma annyira a görög szövegek, mert azok már nemcsak a görög filológia, hanem az aprópénzre váltott, hétköznapi élet Európa téerein. Mert céltalan Nyugatnak az a pöre önmagáva! írói nagyon is jól tudják. Valamikor az írástudók árulásáról beszéltek, ma már bizonyosság, hogy a kor árulta el gyermekeit, és jellemzően, a legigazabb vádbeszédek ez ellen a megfoghatatlan kor ellen mind alig százoldalas szövegek vagy töredékekben maradt művek, mintha az irodalom a maga formális eszközeivel is hangsúlyozni akarná, hogy a multszázad biztonságának mamut-termékeit, ma a kis könyvekbe lopott bizonytalanság végleg leváltotta, a ma történéseiről nem érdemes ezer oldalakon értekezni: a lényegét el lehet mondani pár mondatban is. A lényeg pedig a Nyugat racionalizmusából kinőtt bizonytalanságban, félelemben, nyugtalanságban és céljavesztettségben van. Azt amit 1952-ben Hamingway olyan nagyszerűen ábrázolt az *Öregember és a tenger* című művében, már harminc évvel ezelőtt is fogalmazta egy másik író is, teljes felelőssége tudatában (talán ettől menekülve szeretne volna megsemmisíteni önmagát, írósgát, éppen azokban az években, amikor Julien Benda először gondolt rá, hogy Euró-

pát cserbenhagyták írói. Ez az író Franz Kafka, és tanulságtétele: regénye: A pör (Der Prozess.)

Kétségtelenül van valami tragikus abban, hogy a XX. század egyik legalapvetőbb szellemi kifejezője, a huszadik századi szellemiség egyik legrepresentánsabb alkotása töredékben maradt. Van valami tragikus benne, mert a befejezett mű a maga zártságában közlőre sem hagy maga után akkora hullámzást, mint a befejezetlen, amelyet az olvasó a maga csendes óráiban tovább szöhet. A mű szellemisége tovább dolgozhat benne az emberi élet végtelenségéig. A tökéletesen kidolgozott fejezetek mellett az elnagyolt részek vagy egy-egy hősi hirtelen eltűnése a cselekvésből különösen furcsa érzéseket vált ki az olvasóból, szinte úgy hatnak a még ki nem dolgozott részek ebben a műben, mintha azok is komponált részek lennének a regény hatóelemeinek. Pedig itt nem az író tréfál velünk, nem az hegyezi ilyen csattanóra az eseményeket, hanem a század, a nyugati kapitalizmus belső erői. Az arányosság sohasem borzalmas, az aránytalanság félelemmel tölti el. A torz mű is. Már megjelenési formájában is tovább kényszeríti a gondolkodásban, az író nem menti meg az olvasót, kezében adva a kész művet; itt önmagára vagyok hagyatva, nekem kell továbbfolytatnom a regényt, nekem kell továbbélnem azokat az életdarabokat amelyeket az író nem érintett, vagy nem sikerült befejeznie. Kafka torzó-regénye különösen ilyen, már témájánál, végső következtetésénél fogva is. És mert éppen ez a mű maradt így félben, ennek talán nemcsak objektív okai vannak, hanem szubjektívek is. Nemcsak az író halála akasztotta meg a munkát, ezen a regényen, a kor is. Nem lehet erről a témáról kész művel állni a világ elé; a legkerekesebb, legtökéletesebben megkomponált és kidolgozott regény is hagy maga után nyitott sorompókat, és a XX. század életérzésével foglalkozva egyáltalán szükséges-e befejezettség? Nem tart-e tovább még a mű időbeli végén túl is a félelem, a kiszolgáltatottság, nem járnak-e még ma is a nyugati emberben ugyanazok a kísértetek, amelyek ott bujkálnak láthatatlan fantómokként a regény józan, polgárian kényelmes és egyszerű világában? Nem borítanak-e föl ma is szellemiséget, egyéniséget Nyugat józanabb gondolkodású embereinek lelki egyensúlyát ezek a vissza-visszatérő problémák, a társadalmi erők hatásai? Minek befejezni egy művet, amelyet az olvasó úgyis kénytelen tovább olvasni lelke és agya szürke kérgében? A végtelen a maga bizonytalan és csapongó röptében így játszotta meg a sorszerűséget, így kaphatott egy mű nemcsak tartalmában a szokottnál

erősebb akcentusokat szívünkben, hanem már külső formájában is, töredék voltában hangsúlyozva, a lényegig aláhúzva Kafka életérzésének alapmotívumát: az élet abszurdum, nem vagy ura önmagadnak, ki vagy szolgáltatva, prédaként élsz egy társadalomban, amelyben üldözött és üldöző vagy egy személyben, kísértő és kísértett, fantóm és polgári realitás, és végső fokon az önlelkedbe bújt tehetetlenség.

Franz Kafka írósa szép példája annak az útnak, amit a nyugati irodalmak lényegükben megtettek a romantikus Andersen és E. T. A. Hoffmantól századunk huszas éveig. A Diótörő és az Ördög bájitala fantasztikumából és irrealizmusából alig száz év alatt a legvaskosabb realitás alakult ki, megtartva annak majdnem minden eredeti jegyét, bizarrságát. És míg Andersenből a gyermekeknek olvasmányt csinált a sors, Kafka főhősöknek lesz lelki táplálék, szellemi nyugtalanság, a lelkükben leledzettek művészi megfogalmazása. A sors ironiája lenne, ha száz év múlva ükunokáink első olvasmányaként jelentkezne ez a Kafka-írás. Mert nem egy halálosan komoly mű sorsa volt már ez, gondoljunk csak a Gulliverre! Az Andersenféle irrealitás komoly társadalmi tartalommal töltődött meg századunkban, ami Andersennél még a képzelet tobzódása és szivárványszíne volt, addig Franz Kafkánál ebbe a képzeletbe belecsap a valóság a maga komolyabb és mélyebb irrealitásával. Andersen meséiben a polgári világ intim, meleg otthoni világát rajzolgatta aprólékosan a fantázia ecsetével, Kafka a polgárvilág bomlásával felszabadult rémségeket látja meg az ő különös látásmódjával. Részleteiben persze ő sem marad el realizmusában nemcsak Andersen, hanem még Balzac mögött sem. Azt mondják Andersen a modern, realiztikus kor meseírója, száz évre rá a meseírónak született képzelet tragédiát ír Andersen tollával és szemével szophokleszi témát. Azonban nem maradhatunk meg az anderseni hasonlónál, Kafka végeredményben mégiscsak több ennél. Azonban maga a képzeletének hasonlósága, az a mód, ahogyan megjeleníti alakjait távoli rokonságra figyelmeztet. Azonban a XX. század irrealizmusa, amely a század realizmusává erősödik már a negyvenes években Kafkában dobja föl első nagy alkotásainak egyikét. Az idilli polgáriság után betör a fantázia köpönyegében egy tragikusabb polgáriság, tudatosabb szellemiség, amelynek tragikumához a kísérő zenét bomló világok, rombadőlő monarhiák moraja szolgáltatja. És érdekes hogy egy viszonylagosan nyugodt kor polgári fejlődése a múltban, és egy tökéletesen zavaros és káoszban álló bomlás veti fel az irreálissal kifejezhető

valóságot, pontosabban, csak az irrealitással kifejezhető valóságot. Ennek a valóságnak tökéletes megjelenési formája a kafkai életmű, és Kafka élete. Titokzatosságban, fantasztikus megkomponáltságban alig marad el az első a másik mögött. Kafka létezésében legalább annyi a fantasztikum, mint az életművében.

A XX. század írói között neki van talán a legtitokzatosabb élete. Alig tudunk róla valamit. Mindig árnyékban élt, neve barátai előtt volt csak ismert. Hivatalosan nem is tartotta magát írónak, a leírt szavakat, mondatokat, a kész könyveket nem úgy kezelte mint az írók szokták. Volt benne valami hanyagság írásaival szemben. Végrendeletében pedig egyenesen az a kívánsága hogy kéziratait, naplóit, följegyzéseit, már nyomtatásban megjelent műveit lehetőleg semmisítsék meg, ne maradjon utána semmi írásos bizonyíték, majd ha a kor pörölni akarja Névtelenül akart meghalni. Híre is csak halála után nőtt naggyá, a második világháborúból ocsúdó Nyugat éheesen csapott rá is, akárcsak az egzisztencializmusra, Hemingway-re vagy Camus-re. Egyszerre ragyogni kezdett, és a Mának alig van nála olvasottabb írója. 1883-ban született Prágában és 1924-ben halt meg. Ez életének a külső kerete, talán még hozzátehetjük, hogy banktisztviselő volt, hogy az élet és az írói képzeletalkotásnak erre a módjára is felhívjuk a figyelmet. Ebbe az ismeretlenségbe nehéz lenne betörni csak művel alapján, nehéz lenne főleg a Pör segítségével. Gyermekkora egybeesik a szimbolizmus korával, amikor az irodalom először merül meg az érzések viharai helyett a zene látomásaiban, amikor elködösül a látóhatár és sötét árnyak, riasztó rémek jelennek meg: és egy-egy költői látomás Proszpero szöglete lesz ezeknek a modern kísérteteknek, amelyek a kapitalista társadalom bomlásakor, atomizálódásakor szabadultak fel, kilépve a kapitalista termelőerők valamikori egyensúlyából. És jellemzően, a lelkek is megbillenek ebben a korban. Az író tárgyválasztásától kezdve a stílus új formáig mind nyomát viseli ennek. Ami azonban akkor még az írók rossz előérzete volt talán, Kafka korában már komoly realitás, elannyira, hogy ezt ábrázolni a maga csupasz valóságában, elég volt egy egészen új formájú irodalmat létrehozni. A gyökere és kezdete itt van minden írásnak, amit mi teljes joggal modernnek, aktuálisnak, mainak érzünk a nyugati irodalmakban. Kafka életének ezek a változások a determinálói. Látásmódját ezek határozzák meg, ezek nyomják rá bélyegüket, ezek szorítják össze a nagy lélekzetű író, ezeket félemlítik meg, semmisítik meg nemcsak írásába vetett hitét, hanem emberségét is. Ők

ültetik szívébe a félelmet, a kiszolgáltatottság érzését, ők lesznek urai ennek az amúgy is félsős, kisebbségi érzésekkel küszködő, gettóban nőtt embernek. Kafka beteg lélek volt. Hemingway-ben például nemcsak sivárságot és késébeesést ébresztett: ez a kor, hanem vitalizmusát is növelte, Proust-ban újrendezte a társadalmi földrengésekkel alulkerült és színpompás hajtásba szökkent a megkövült középkori Fabourg Saint Germaine. Kafka nem racionanlizmussal közeledett korához, hanem szívével. Innen az a túlságos érzékenység, innen az a görcsös reagálás mindenre, ami visszás és elrettentő az emberi életben. Így alakul ki világa, egy soha el nem érhető, soha álommal nem szelídíthető valósága, amelyben úgy járt-kelt maga az író is, mint akit már eleve halálra ítélték. Ilyenek a művei is, így élnek a hősei, titkos erőktől, láthatatlan fantómoktól övezetten. Az emberek behatoltak a természet titkaiba, szembe mertek nézni legrejtettebb erőivel is, ugyanakkor képtelenek védekezni a korrall együtt rájukszakadt kísértetjárás ellen. Kafka sem tudott védekezni ellene, hacsak nem tekintette az írást, a művészetet a védekezés egyik fajtájának, akárcsak barlanglakó őseink hiedelmeikben. Mert nem valószínűtlen ez a feltevés. Az írás minden korban a védekezés eszköze is volt. Ha megragadom lényegében ellenségemet, már ismerem is. Tehát védekezni is tudok ellene. Kafka azonban nem látta meg ezt. Ő csak embereket látott, akiket üldöztek ezek a láthatatlan erők; embereket, akik kiszolgáltatottan élték a maguk életét, letartóztatva, gúzsbakötve anélkül, hogy maguk is tudatosan észrevehetnék. Csak a puszta tényeket látta meg, a kísértetekkel nem volt bátorsága szembeszállni, nem voltak szemei, hogy meglássák a fantómokat is. Így halt meg, vakon. A társadalom pedig, amely együttdobbanó szívvel olvassa a kafkai szövegeket a sorstársat ünnepli benne olyan embert, aki kifejezett valamit, ami az ő életük egy része is. Kafka hatalmas emberi értéke éppen abban van, hogy húsz évvel ezelőtt élte meg az eljövendő Nyugat emberének életét. Egyedülisége, számkivetettsége innen ered. Beteg tüdejével, a jövőben zihált, amely sajnós, elégtételt szolgáltatott ennek a beteg, osztrák-cseh látnoknak.

Egyik nemrégiben közzétett levelében a következőket írja: Gyűlölöm a levelezést. Életem minden szerencsétlensége — nem kesergék fölötte, csak általános konstatacióként szögezem le — a levelezés következménye, a levélírás lehetőségének a következménye. Az emberek talán sohasem csaptak be, de a levelek mindig csaltak, nem mások levelei, hanem önmagaméi. Kontaktus ez a kísértetekkel, nemcsak azéval, aki a levelet kapja, ha-

nem önmagamával, amely azonosul az írókézzel... Hogyan születhetett meg a gondolat, hogy az emberek az írás segítségével kapcsolatba lépjenek egymással! A távollévő személyekről gondolkozhatunk, a közelünkben lévőket megölelhetjük; minden más meghaladja az ember erejét. Levelet írni lemezreledést jelent a kísértetek előtt, amelyek görcsösen kísérnek Az újtára bocsátott levél sohasem ér a címzetthez, útközben a kísértetek kiszivnak és kihörpintenek belőle mindent. És ilyen bőséges eledellel fantasztikus arányokban szaporodnak. Az emberiség érzi ezt és minden erejével küzd ellene; meg akarja akadályozni, hogy kísértetek avatkozzanak bele az emberek életébe, azt akarják, hogy helyreálljon az emberek között a természetes érintkezési mód, nyugalmat leljen a lélek. Az emberek kitalálták a vasutat, az autót, a repülőgépet; ezek azonban már nem segíthetnek, mert egy bizonytalan, rengésekkel teli korban születtek, az ellenfél pedig rendezettebb és erősebb. A posta után felfalták a távirót, a telefont, a drótnélküli távirót. „A kísérletek nem halnak éhen, mi azonban meghalunk.” Az idézett Kafka-levél nemcsak az író egyéniségére vet éles fényt, amelyben a szellemjárás mánikus valósággá nőtt, hanem az egész karkai alkotásmód lényegére is, arra a hajlamára, amellyel a valóság egyszerű, hétköznapi és apró jelenségeit mágikus képekké éli és erős szubjektivitással művészi irrealitás távlatába helyezi. Ez a látásmód nemcsak áldozat volt kora expresszivitásának oltárán. Nemcsak irodalmi sznobizmus. A társadalmi erők fantómiai és egy végletekig érzékeny és szenzibilis író násságának gyümölcsei a maguk valóságában többek és nagyobbak, mint a hétköznapi megszokottság. Éppen azért nem helyhez kötöttek írásai sem, ami valóságos adat az csak a fikcióak támaszték, így adhatott csak reális valóságot, így kölcsönözhetett az írásnak megfogható, materiális alapot, szuggesztív erőt, társadalmi kategóriákkal körülhatárolt emberi lényegét. Mert semmi sincs messzebb tőle, mint a romantika. Nem az égből a földre képzeletének az iránya, hanem a mai mindennapi élet átszellemesítése, fantomizálása. Csak a mű végső hatása ilyen, részleteiben kísértetiesen reális, balzacion pontos, tökéletesen polgári, amilyent előtte is és utána is olyan sokan ábrázoltak már. A mű többlete pedig, amely átjárja ezeket a reális részeket és valami lenyűgözően nagyszerű és kísértetiesen megragadó az íróé, egyéniségéé, lelki alakaté. Mert nem véletlenül lát magánéletében is kísérteteket, regényinek hőse önmaga, félelemérzetük egy, kétségbeesésük egy anyának gyermeke. Írásaiból hámozhatjuk csak ki Kafka határ-

talan szorongatottságát, kiszolgáltatottságát a társadalmi erővel szemben. Mintha csak Freud tanár hatalmas műveiből lépne ki, igazán emberként. Nem irodalmi álaré a magatartása. A századra szabadult démonokat sejtette meg gyenge, beteg idegrendszeré és nyugtalanságának, gúzsbakötöttségének halk, elfojtott sikolyai a ránkmaradt Kafka-írások. És mert nála is, akárcsak nagy kortársánál Proust-nál is, az élet és az irodalom egy egységes, nagy harmóniába egyesül, amelyben az író Kafka tökéletesen egyesül az ember Kafkával, az alkotó önarcképet készíti, az írás főhőse egy az írás hőseivel, és sohasem tudni, hol végződik Kafka élete, és hol kezdődnek imaginárius hőseié. Éppen ez a bizonyíték Kafka élete igazságának, Balzac elhibázhatta életét, Kafka nem. Mert az elhibázott élet, hibás művet teremt, Kafka művei pedig a maguk valóságában remekművek, századunk érzésvilágának talán legjellemzőbb dokumentumai.

Kedvenc reménytéma volt mindig, főleg az utolsó száz évben, a biztos egzisztenciák megingásából következő lélektani érdekesség. Ezeket a közönség mindig részvétbehajló szentimentalizmussal olvasta, hiszen az élet egész területén mást sem tapasztalt, mint a billenést. Azonban Kafka előtt ennek a kérdésnek materiális alapjait ragadta meg az író. Kafka volt az első, aki a démoni oldalát is megérezte, önmagába oldotta és mint világérzést vetítette bele a XX. század nyugtalan szellemébe. Nem is kapitalista egzisztenciákról vagy proletár életekről van szó, hanem egész Európát, az egész világot nyugtalanító kényszerről, amely az embereket megbénítja, szellemüket leköti és egy dehumanizált világ alázatós alattvalóivá teszi. E tény felfedezésével kezdődik a regény. Joseph K. egy városi bank szorgalmas és fiatal tisztviselője egy reggel arra ébred, hogy a megszokottságot valami felborította, kávéját még most se hozzák, csengetésére ahelyett, hogy háziasszonya dugná be a fejét, két idegen ember jelentkezik, akik tudatják vele, hogy nem szabad többé és ezenel letartóztatják, mert igen súlyos bűnökkel terhelik. Azután elmennek. Joseph K. tovább is jár a hivatalába, végzi munkáját de szorongása mind jobban nő, nem találja helyét érzi, hogy menekülnie kellene, de nem tud, tennie kellene valamit, védekeznie, de nem tudja mivel vádolják, és bárhova is megy, mindenütt, minden házban fenn a padlásszobákban bírósági szobák vannak, ahol végnélküli perek folytak emberek ellen. És arra döbben rá, hogy védtelen. Hiába menekül a nőkhöz, nem tudnak segíteni rajta, ügyvédjét elbocsátja, önmagának akar védője lenni, és mikor belátja, hogy nem

tehet semmit, nem védekezhet, egyszerűen azért, mert nincs módja erre, nem tudja mi ellen is kellene védekeznie, azzal az elégtellessel hal meg, hogy legalább azt sikerült kikényszerítenie ismeretlen vádlótól, hogy azok öljék meg és ne neki magának kelljen még saját halálos ítéletét is végrehajtania. Talán nem is mint ember halt meg, hanem mint közönséges kutya melynek ez a sorsa, és nyugodtan tette nyakát a kés alá és még látta is a megvillanó kést. És ekkor dőbberá, hogy már akkor halott volt, mikor megszűnt szabad emberként élni, mikor az ismeretlen hatalmak birtokukba vették. Szelleme halt meg, az Ember alkotó, mindig tevékenykedő szelleme, azután csak vegetált és gyűjtötte az erőt a kísértetekkel folytatott harchoz. És hogy mindez nem csupán ügyes allegória, írói misztifikáció, hanem az élet maga, a mű részletei a bizonyosság. Első fejezete például tökéletes polgári élet polgári környezetben, az ügyvéd munkája vagy a hős tisztviselőse az író szolid ábrázolásában kis miniatűr remeke a realizmusnak. És ezeket a mozaik-darabokat, amelyek külön-külön a való élet, a polgárság konkrét életének tökéletes megfogalmazásai, egybeillesztve egy kísértetiesen más, legkevésbé idillikus, szellemiséget kapunk, amely így, egészben az, aminek látjuk ezt a jelentős Kafka-regényt. A részletek pontosságával, az élet jellemző pillanatainak bemutatásával az író olyan szuggesztív elhíthető erőt kölcsönzött ennek a kétségbeejtő életlátás-

nak, hogy Dante víziói semmisnek tűnnek e mellett, annál is inkább, mert ott már eleve a fikció tényével állunk szemben, míg Kafkánál az életből cseng is az emberi tehetetlenség, szellemi kiszolgáltatottság jajszava.

Kafka világa megrendítő és igaz. Századunk a maga irodalmi és művészi eszközeivel újra ügyvédként lépett fel az emberiség nagy pörében. Szerinte a világon folyik ez a per, mióta a polgárság eldobta az ügyvédi talárt, és vádlóként jelent meg e láthatatlan bíróság láthatatlan épületében. A múlt századvég nagy magános ügyvédjei mellett, a XX. század a maga új hummaizmusával nemcsak friss erőt vitt e gigantikus mérkőzésbe, hanem friss szempontokat is, új célokat is, új feladatokat is.

Az emberiség pöre nem vészett el. Kafka védőbeszéde egy volt a lehetségesek közül, adott pillanatában talán az egyetlen lehetséges is. Azonban nagyon szomorú lenne a világ, ha ma is a kafkai műből kicsengő igazság lenne az egyetlen lehetséges. Mert ő belehalt a kiéheztetésbe, a kísérteteket nem sikerült legyőznie. Az emberi igazság azonban sárkányfog-vetemény, süllyedő Atlantiszok után is marad még sziget, amely megőrzi ezt a hitet és továbbítja Európa kései unokáinak. Ez az a hit, amelyben Kafka nem tudott hinni, amelyet nem talált. hogy imádsága lett volna a fin de capitalisme Valpurgis éjszakáján.

NAGY A. ANDRÁS

VILÁG (Kafka)

Vélemények, tények

A fiatalokról

Őszintén bevallom, hogy az ifjúság, a gyerekek problémáit eddig idillikus derűvel figyeltem csak, s inkább az érzések oldaláról közeledtem feléjük. Olvasva azonban ifjúsági sajtónkat, rádöbbenem arra, hogy vcltaképpen — korszerűtlen voltam. Visszahúzódó derű helyett inkább arra kell törekednünk, hogy megértsük a következő nemzedéket.

A gyerek s még inkább az ifjú meg a lány közléte és közösségi élete elsősorban: a tanintézete, az iskolája. A gyerek szeret fokozatosan mindinkább emberszámba menni. Ha kicsit játék is még az egész az alsóbb osztályokban, lassan bele is nő az új szerepébe. Jelentkeznek a problémái, kialakul az életszemlélete s ez egyáltalában nem közömbös a körülötte fejlődő világ felé, sőt annak erősen visszaható következménye.

S itt egyszerre kellős közepébe kerülünk a dolgoknak. Az a demokratikus erő, amely társadalmi életünk minden pórását áthatja, most olyan ponton jelentkezik, ahol talán nem is voltunk felkészülve rá: az ifjúság körében, az iskolában. Hevesen és fiatalos lendülettel. Hogy mindig igazságosan-e, elég célravezetően-e, az most más kérdés. Elvégre pedagógia is van a világon — nem mint avult jeiszó, hanem élő valósága az ifjúság nevelésének. S van abban egy tétel, hogy: öntudatra fegyelmezni. Öntudatot ébreszteni, amely magában hordja az önfejlítést is.

Lobognak a fiatal szívek — olvasom az Ifjúság című lapban. Gyűléseznek, deputációznak, követelnek. Jelenségek ellen, emberek mellett és emberek ellen — szavukat leteszik a demokrácia mérlegén s a szavaknak szük van, lendületük van, hangsúlyuk van és élük van. Meg kell mégis érezned minden elnagyoltságon, a dolgok túlságos felduzzasztásán túl érezned kell, hogy valami szelep nyílt meg, amelyet talán szabályozni kell, de elnyomni hiba lenne.

A szocialista demokrácia nálunk — éppen az ifjúság a legjobb bizonyíték erre — nem a jeiszó igényével lép fel, hanem társadalmi életünk minden sejtjében jelentkező valóság. S mint látjuk, nemcsak horizontálisan terjed, hanem vertikálisan is. A feltörő újabb nemzedék életszemléletébe is bevo-nult.

Mi öregebbek szeretünk mosolyogni az iskolai jelenségeken, esetleg bosszankodni, ki-ki a vérmérséklete szerint. Kicsit mindig

idillizáljuk a dolgokat, hiszen számunkra csodálatosok az élet fejlődésének doigai: a gyerek megszületik, járni tanul, beszélni tud... Aztán egyszerre olvasni is tud, sőt felfogása van, életszemlélete alakul. Kicsit mindig a Bandi gyereket vagy a kis Juliskát látjuk magunk előtt — holott itt növekvő évfolyamok előtörő falanxáról van szó, s arról hogy új generáció alakítja ki most életét. S ebben az életkialakításban az iskolának primáris szerepe van. Ő készíti elő a társadalmi embert. S az új társadalmi ember a demokratikus elemeket saját évfolyamainak mélységéből hozza, az egyik tizenkétéves, a másik tizennyolcéves korából. Ezzel számolnunk kell.

Most persze lobognak a fiatal szívek és azt hiszik, hogy ez minden, amit most tesznek. S ez a legfontosabb. Pedig ez távolról sem minden: saját öntudatosodásuk fogja őket rávezetni, hogy az új társadalmi emberé a munka is és a felelősség is, sőt elsősorban az. Azt nem lehet semmivel megkerülni — s a két alapvető tényezőnek csak kiegészítő eleme a demokratikus forma.

MAJTÉNYI Mihály

Beszögeztet ablakok

(Jegyzetek egy ülésről)

— Az az égetőbb kérdés, hogy milyen a kultúrélet a falun?

Ezt a pár szót egy jelentésből idéztem. Az első pillanatra úgy tűnik, hogy szürke és semmitmondó, konferencia-szólam, mint amilyenhez a fülünk már hozzászokott s unottan nyúlunk az újabb cikarevta után, hogy teljék az idő, peregen a beszámoló, mert a dolgok rendje szerint még másnak is szóhoz kell jutnia.

De... még néhány szó — mondjuk ismert szólam — s valami megragadott. Megállított vagy inkább meghökkenített a tünődésemberi. Egy könyvtárban az évi forgalom 48 könyv és 62 olvasó... Ludason, egy olyan tanyafalusi könyvtárban, amely egészen a közelmúltig 1.000 művet számlált s talán sehol a környéken — ezen a földcsácskai homokos vidéken, talán még soha nem volt annyi parasztolvasó, mint itt... És most?... Nekem ez úgy tűnt, hogy couleur locale hasonlattal éljek, mintha a kis tanyai kultúrház udvarát fölverte volna a gaz és a könyvtár küszöbét benőtte volna a fű...

Utána a másik jelentés, amelyről aztán lassan kirajzolódott az egész járás képe...

... Nincsen termünk. Úgy kell külön eszedznünk, hogy a szövetezett otthonba beengedjenek. Azt mondják, a terem, az irodák, az épület az övéké, ők építették és nekik van hozzá jussuk. Ez azt is jelentheti, hogy senki másnak... Hát kérdem, hová menjen akkor az ifjúság, ha nem a kocsmába?!... Kénytelen!... Behúzódik a kocsmasztal mellé, a biliárd-

asztal mellé vagy rátámaszkodik a söntés asztalára és fújja a füstöt. A füsttel együtt a levegőbe röppen és eloszlik az idő, anélkül, hogy valami is történe körülötte. Utána a zsebébe nyúl, s amikor már az utolsó huszas is elmegy a förcsre, tovább áll, káromkodva vagy fütörészve...

Ocsúdok, lassan ocsúdok az unalomba süppedt konferencián. A szavak nyomán sokkal valóságosabb és hitelesebb arcot ölt az élet, mint amilyennek az ember hírből ismeri. A korosabbak hümmögése vagy legyintése ilyenkor semmit sem ér, még a jóakarató ígéretése, bólogatása sem, mert az ifjúságnak nincs helye. A tavaszon és a nyáron, no még a koraősön is, kint ógyelegnek a mezőn, sétál a lánnyal a nyárfás alatt, leülnek a holdfényben és filiszpapírba tekert fésűvel muzsikálnak a kedves előtt. Van még virág a mezőn, pár szál pipacs, árvalányhaj, és a mező, melyen dalolni, futkosni lehet. De hová menjen most, ha az otthonba nincs bejárása, ha az egyetlen nem fűtenek, és a kocsmában se veszik szívesen, ment a zsebéből már rég kifogyott a pénz?...

Egy fiatal leány, talán valamelyik tanya-falusi egylet kiküldötte, mellettem bunyorgó szemmel nézi a szónokot, s amikor az arról beszél a mikrofonba, hogy az ifjúság »csak táncol és bort iszik«, — ő a szájába harap. Nem tudom: lehet, hogy ő is szokott táncolni és bort inni, nem csak lehet, hanem valószínű is, hiszen a fiatalság szereti a táncot és néha a mámort is, de miért róják föl ezt neki, amikor másra nem is igen nyílik alkalom. A faluban se énekar, se táncosport, a műkedvelőknél is leginkább az »öregek« játszanak, hát akkor mit csináljon ő, télvíz idején?...

Ezt olvastam le a leány arcáról, s mindjárt teljes szívvel az ifjúság mellé álltam. Eszembe jutott, hogy húsz évvel ezelőtt is mindig mi voltunk a rosszak. Ha betették a lábunkat az egyletbe, mást se hallottunk: »Na, itt vannak!« »Nem elég, hogy a múlt héten beverték az ablakot, meg eltörték a szék lábát és örökké csak égetik a drága villanyt, most még a kilincset is leverték az ajtóról, mert bezártuk az alsó szobát, hogy ne lógjanak ott furt meg kuncogjanak«. Nem tudunk anélkül végigmenni a társalgón, hogy ránk ne szóljanak, ne szidjanak; ha kellett, ha nem, mindig akadt valaki a vas-kauposok közül, aki feddően elkiáltotta magát: »Már megint itt gyülekeznek a süvölvények!« Mí voltunk azok a süvölvények, pedig isten látja lelkünket, tiszta szívvel mi vittünk lelket abba a pókhálós egyletbe; fölvertük benne a csönDET, meghonosítottuk a népdalt, az új táncokat, játékos jókedvvel fölvidítottunk minden gondterhelt arcot s néha, amikor — úgy, fiatalosan — elragadott bennünket a hév, verseket szavaltunk mindnyájunk örömére.

Egy kis csönd. Utána egy fiatal főlszóelő azt mondta, hogy »Kisboszniában« (Szabadka

külvárosa, de inkább afféle kietlen tanya-falu) az ifjúság esténként terem híján az iskolába húzódik be, hogy összemelegedjenek, táncoljanak vagy énekeljenek. Kitétték őket, mert reggel nem győzi az iskolaszolga takarítani a termet, szellőztetni, fűteni, hisz ott elvégre a gyerekeknek van helyük, nem az ifjúságnak...

De lapozunk tovább a jegyzetfüzetben.

Nem elég népesek az egyesületek. Ha munkáról van szó, akkor nincs, aki csinálja. Egy-két vezető ember és a tanító, rajtuk áll vagy bukik minden. Ha ők nem nyűszítik a népet, ha a tanító nem küldözgeti házról-házra a gyerekeket s nem hívja a szülőket, akkor nem mozdulna senki, egy világért sem. Még a műkedvelés se mozdítaná ki másként őket, hát még az irodalom. Mert van úgy, hogy az irodalom is a mostohagyermek közé tartozik, — mint Bajmokon. A meghívott nyolc író egyetlen lélek se várta; nemcsak, hogy a faluban, de még a kultúrház előtt sem. Zárt ajtókra és sötét ablakokra találtak egy órával a meghirdetett előadás előtt, — nem is várta senki, de senki őket.

Sötét ablakok és beszögezett ablakok...

A bántó bajmoki eset idézte föl bennem a pancsovai emléket.

Nemrég Belgrádban jártam és átmentem Pancsovára, hogy benézzek a magyar kultúrházba is. Amikor rátaláltam arra a kis hámló vakolatú fordított házra, egy régi plakát állított meg, amelyet ki tudja mikor ragasztottak ki egy megtartott vagy egy meg nem tartott előadásról. Vasárnap volt. Verőfényes délelőtt, amikor, ha nem is sokan, de páran mindig be szoktak nézni a kultúrotthonba. Ha csak egy órácskára is. Úgy gondoltam, jókor jöttem s itt majd a pancsovajakkal találkozom. Megnyitottam az ajtót: zárva volt. Odamentem az ablakhoz, betekintettem a parányi helyiségbe, legalább kívülről lássam, hogy élnek. Egy szék, meg egy íróasztal papírral lefödve; rajta egy öreg tintatartó, mellette a tollszár hevert. A háttérben valamilyen szekrény körvonalait láttam. Semmi a falon. Olyan elhagyatottnak tűnt ez az egész, mint hogyha egy beszögezett ablakon néztem volna be egy ismeretlen házba.

— Hát van itt élet? — kérdeztem szerb barátomat, akivel együtt akartunk benyitni a magyar kultúrházba.

Ő azt mondta:

— Ügylátszik nem dolgoznak?

Miért?

Erre a kérdésre nem kaptam választ akkor, hanem most, ezen a járási konferencián, ahol hallottam, hogy az ifjúság dobog az ajtó előtt.

Csak ki kell tárnj az ajtót, a »beszögezett ablakot«, — nem tudtam már tovább magam visszatartani, fölkeltem és teljesen feljűk fordulva azt mondtam nekik:

— ... és akkor, ... akkor majd meglátjátok, hogy az élet mégis előre mozdul!

Lévay Endre

Lévai Endre

Krlezsa drámája magyarul

RITKÁN adódik az nálunk, hogy a színházi bemutató már egymagában irodalmi esemény is. Ilyesmire — valljuk meg — sűrűn nem is igen vállalkozhatunk, inkább a másokra, ami színészek, rendezők, nézők egyaránt hamarabb a keze ügyébe esik. A színműirodalom, ha e megjelölés alatt a témérdek darabra gondolunk, amit a „színházi ipar” és a „színházi kereskedelem” termelt, tele van olyan termékkel, amelyeket a legjobb esetben sem lehet irodalomnak nevezni. Távolról sem az Legnagyobb része semmi más mint pusztán szöveg, vagy „holt” szöveg, amely játék nélkül mit sem ér, s ha annakidején mégis — a divat sodrása folytán — színpadra kerül, csak a játék él helyett és a valahonnan a régi talonból előkapart fabula —, a többi igazán akár rögtönzés is lehet, mert a szövegnek, úgy ahogy megírták, semmi külön művészi egysége, harmóniája, hangszerelése, sem közvetlen, sem közvetett mondanivalója nincsen.

Kétféle színpadi mű él: a kettő között a különbség majdnem egy egész világ. A régi és az új világ? ... Nem mindig, és nem lehetne ezt ilyen egykönnyen kimondani. Gavella Brankó, az egyik legnagyobb művész-rendező — épp amikor nálunk nézte a Krlezsa bemutatót — ezt a különbséget így fogalmazta meg:

„Az egyik az alkotó művész munkája; azaz, amit adott művészi igénye van, eljátszása elmélyülést, beletemetkezést, igazi átélést kíván, mert minden külsőségen túl emberi, társadalmi, ideológiai jelentése van... A másik, az csak játék a játékért; nevettet, szórakoztat, s ha ennél tán többet ad, akkor közvetve a maga eszközeivel így tanít.” „Jó példa erre és elég szemléltető a Glembay-bemutató.”

Gavella Brankó — mondani se kell — az előbbinek a híve. A művész-matinén is erről beszélt, és úgy mondta: „megelégedéssel fogadtam azt a teljesítményt, amit a magyar színpadon láttam. Komoly, művészi munka volt. Modern játéktípus ez, nemcsak a felületi eszközökben, hanem belül is, az alakításokban él. Gesztusokban gazdagok és élnek, amikor játszanak... Számomra ez megelégedés volt itt...”

A Krlezsa-bemutatóról volt szó, arról a színházi estéről, amely után a színházi és művészkörökben olyan vélemény is hangzott el, hogy a „nagy drámának még ma sincs nálunk igazi közönsége”. Élénkül ugyan a színházi élet, több a néző, mint pár esztendővel ezelőtt, de hiányzik belőle a megismerésvágy és a művészi igény.”

Az első pillanatra úgy tűnik — legalábbis számunkra, akik otthonosabbak vagyunk a hazai berkekben, mint Gavella s a vendégtől olykor elvárt udvarias elnézés sem kötelező —, hogy csak a premier-közönség „viseli el” a nehéz darabot, azután a fogyó holddal együtt elfogy, eltűnik és a harmadik vagy a negyedik előadást le kell mondani a drága téli időnyben éppen a közönség részvétlensége miatt.

Hát mégis „vidék” vagyunk, ahol a provincializmus szelleme megfojtja a nagy kezdeményezést, eltemeti azokat, akik szépet akarnak?

Ügy látszik eddig az volt a baj, hogy erre a kérdésre vagy igennel vagy nemmel válaszoltak, ügyet sem vetve arra, hogy ilyen kurta szóval kultúréletünk egyik legfontosabb kérdését korántsem lehet elintézni. Igaz, hogy a népszerű vagy a „népies” könnyű darab jobban megy és a komomlyigényű darabok egyrésze egymásután kerül le a színpadról (egyik-másikra azt is mondhatjuk: megbukott); mégsem lehet ez a megállapítás helytálló, mert az egészet egy pillanatnyi helyzetképből ítéltük meg. Ha egy Heyer-mans, egy Dickens, egy Bródy Sándor vagy egy Móricz-darab elmehetett több mint negyvenszer, (persze vidéki vendégszereplésekkel) akkor egy Krlezsa-darab sem mehet csupán háromszor, hiszen ezzel a legnagyobb károsodás magát a közönséget érte így.

A „Glembay urak” még nem került le végleg a műsorról, csak arrafelé tart. Nem sok kell már, hogy lekerüljön, ha ezt az egész színház és a kultúrember csakugyan szemrebbenés nélkül nézi

Ez a dráma ürügy is lehetne arra, hogy próbát álljon a közönség, a színház is azzal, hogy tunya vállvonogatás és közöny helyett kilép az irodalomért, mert ilyen nagy életményben valóban ritkán lehet része s abban

is, hogy egy műfordításon át a modern horvát drámairodalmat magyarul a magáénak vallja.

Szóljunk Krlezsáról.

Az ELŐ alkotóművészek között a legnagyobb jugoszláv drámaíró, aki mögött ma már négyévtizedes teremtőmunka áll. Krlezsa Miroszláv hatvan éves. Nem nagy idő ez még, de diadalmas rá visszatekinteni, amikor az ember mögött állnak a művek, akár Horátius „Exegi monumentuma”. Mert Krlezsa csakugyan emléket állított az időnek, az írásművészet csaknem minden műfajában.

Forradalmi költő és forradalmi drámaíró, lánggal lobogó akár Ady. A nagy kornak éppen azon a lépcsőjén jelentkezett, amikor a dekadens polgári irodalom nagy hangzavarában — erre, a mi vidékünkön — először csendült föl a haladó művész szava. Fiatal költő, akit már a forradalom szele magával kapott és aki lázongó lélekkel fordult szembe az őt környező, hanyatló világgal, verssel, drámával, regénnyel jelentkezett. Nagy események idején igazi tehetség szerencsés szemtanú az utókor számára. Az idő a művéhez művészi alkotót is adott: a roskadozó császárság romjai fölött Krlezsát, Szemelátára omlott össze a monarchia s vele együtt megrendült, megtört, oszlásnak indult a feudo-kapitalista társadalom, amelynek „lés Fleurs du Mal”-ja éppen a Horthy-fasizmus kivirágzása volt. Rengeteg drámai mondánivalót hordott magában ez a kor, különösen azért, mert egybeesett a nagy népi forradalmak vajúdásaival. Ahogy Ady a költészetében, úgy Krlezsa drámáiban és regényeiben a „halál rokonait” írta meg. Latinovics Fülöp visszatérésében remek regénybe sűrűsödik a horvát nagypolgári élet; tanulmányai-ban, naplójegyzeteiben a művész forradalmár az új esztétika híveként kelt harcra a l'art pour l'art képviselőivel és azok között az elsők között volt, akik megteremtői és úttörői voltak a jugoszláv szocialista irodalomnak.

Krlezsát nem lehet előfutárnak nevezni, mert mindjárt egy egész életművet hozott magával és kortársaival benépesített ő maga is egy forradalmi nemzedéket. Ezen a közös fejlődési úton jelentkezett először Krlezsa, a drámaíró. Az ő igazi nagysága — a színház felől nézve — voltaképpen ebben rejlik. A realista forradalmi művész témájában, művészi formájában és hangjában is új jelenség volt a színpadon. Így pillanatig sem volt híve a játékos fabuláknak; a társadalom mély gyökereiben kereste a drámai magot s alapos kielemezéssel a belső ellentétet, a polgári társadalom halálos ellentmondásait vitte színre. Már első drámáiban (Táborban,

Farkaskölyök, Golgota) ezek az erők jutnak kifejlődésre. A kapitalista, polgári társadalomra épített jugoszláv királyságban ezek a darabok — akár mint kísérletek, akár mint befejezett művek — persze érthető, visszhangtalanok maradtak, mind addig, amíg meg nem jelent életének főműve: a „Glembay-trilógia”. Három drámai mű egy korról, egy társadalomról, amelynek nemcsak Közép-Kellet Európa, de a világ történetében is jelentős szerepe volt. Kétségtelen, hogy épp ennek a kornak, ennek a zuhanó társadalomnak ő az egyik legnagyobb festője, aki benne élt és mélyen lelátott, egészen a gyökerekig. Drámában ezt Krlezsán kívül még senki sem hozta, s innen is fölmérhető, milyen érték, hogy végre ez a mű is, amely élte főművének egyik legdrágább darabja, — megszólalt magyar nyelven.

Krlezsa hatvan éves. Művészete ma már teljes mivoltában kibontakozott előttünk, de még mindig kevesek előtt ahhoz, hogy a megalkotott mű, amely nagy dolgokra hivatott, dolgát és hivatását teljesítse. A horvát és szerb népben — a nyitott szemmel élőkre és az irodalmi érdeklődésűekre gondolok — már él és hat a műve, — de vajmi kevéssé a magyarok között. (Az egy nyelven olvasók még ma sem ismerik). Az irodalom azért egyengeti a maga útját. Az „Agónia” pár esztendővel ezelőtti fordítása után most indul el a „Glembay-trilógia” legnagyobb drámája a magyarok között, Sinkó Irma érdemes fordításában. Ha a műfordítás teljességében nem is adja, hisz nem is adhatta, a krlezsai művet, mégis közelebb került hozzánk. Magyar nyelven szól arról a társadalmi romlásról, amely a magyar nép történetében épp annyira ismert, mint a horvátokéban is. Hogy tud alakot rajzolni mesteri tollal, hogy tud dialógusokat beállítani, hogy zúgnak, hömpölyögnek, sodródnak szavai, mint a láva?! Szavak, szavak, szavak. Hosszú mondatok, végtelenül hosszúak, akár az ostor, és csattognak, mint a vihar. Ha az ember a drámában, irodalomban, a zenében keresi a rokonhangokat, akkor — akkor az ő szövegében a legnagyobbak zengenek.

Krlezsa művészete nemcsak nekünk, hanem időt és teret átlépve a világnak szól, erről a helyről, Jugoszláviából, ahol a történelmet figyelők számára nagyon sok a mondánivaló. Ha angol, francia és német nyelven elmondhatná mindazt, amit mi már magyarul is hallunk, olvasunk, akkor már ma is másképp nézne felénk Stratfordból, Párizsból és Salzburgból a színházi világ.

A szellem útja áthajlik az időkön és — mint fennebb mondtam — a téren is. Szárnyra kel mint a viharmadár és átível a

távolságokon. Most megy tovább bennem is, benned is, sorakoznak a művek, a drámák és regények után Kerempuh balladáit, az „Ezeregy halál” novelláit, a „Horvát Mars isten”, a naplók és örökbecsű tanulmányai Adyról, Rilkéről, Georg Grossról, Bernhard Shawról, Wassermannról; kitágul a látóhatár mint egy hatalmas ablak, amelyen át az ember megpillanthat, megismerhet eddig még soha nem látott dolgokat. Forradalmi művész, aki meg tudja láttatni velünk az életet és a világot olyannak, amilyen, ám nemcsak a felületén, hanem a maga teljes valóságában.

Élményt, szellemi gazdagodást jelent őt hallani, eszmei és esztétikai fölismerést jelent őt olvasni, olyan mozzanatokban és mű-

vészi megfogalmazásokban, amelyek a szép új ismereteinek tájaira visznek. És ez a gazdagodás öröm, buzdító és biztató érzés, hogy szemünkben és tudatunkba őrajta át, az ő művén keresztül ilyen csodálatos erővel hatol be az élet.

ERRŐL a drámai bemutatóról és ennek kapcsán még sok mindent el lehetne mondani hasonló áradozással, csak azt nem, hogy visszhangra talált, mert ezeket a színeket és hangokat még nem fogják föl a szemek és a fülek. Olyan távol esnek innen, mint a nagyvárosi fények, ezeket a távolságokat a kullógás pedig egyhamar nem fogja áthidalni. Még akkor sem, ha fáj Szabadkának, hogy érdemdús homlokzatáról mégis csak leri, hogy „vidék”...

HANGYA ANDRÁS

VÁZLAT (páca)

Bálint István

Debreczeni József: Az első félidő

(Testvériség-Egység, Újvidék, 1953)

A regény az örök és mégis új, szép és mégis szorongással, izgalommal teli, apró örömkben, de fájó tragédiákban gazdag diákelet ecsetelésével kezdődik. Ott látjuk Hornyák tanár urat, aki talán írónak készült, vidám regényeket és bohózatokat akart írni. De aztán minden más-képp lett. Beletörődött, hogy nem lehet más-képp, kiegyezett az étellel. És most a diákok réme, mert mindent el akar fojtani ami más, mint az önmagára és a világra kényszerített, az álmok feladásából kialakult Fegyelem; mert saját elrontott örömtelen életéért a kis örömknek még örülni tudó diákokon áll bosszút. Ott látjuk a IV. b diákjait, akik kicsit terhesnek érzik az iskolát, várják az óra végét, és komoly gondjuk, hogy zöld ruhában van-e a tanár. Az igazi öröm a tízpercek vagy a délutánok futballozása. De hogyis ne lenne így, amikor az iskola szörnyű valami: nem vesz tudomást a tavaszról, arról, hogy az ember 14 éves, hogy kelle-mesebb dolgot is tud, mint latint magolni; mert első izellítő az életből, hogy az ember idejekorán megszokja a korlátokat, beletörődjön a fegy-elembe, természetesen találja, hogy kint az élet-ben van Munka, amely minden, csak nem hiva-tás és az ember valahol másutt keresi, lopkoda össze a gondokat feledtető apró örömket.

Azért mégis szép ez az élet, mert mégiscsak védett sziget. Az élet tengerének igazi nagy vi-harai nem tudnak idáig törni és a kisdíák csak néha — legtöbbször fájdalmasan — döbben rá arra, hogy a védett szigeten túl is van valami: titokzatos, megmagyarázhatatlan, feltartóztatha-tatlanul saját útján haladva, emberi vágyakat tipró, még Hornyák tanár úrnál is szörnyűbb valami — az Élet. Erre döbben rá Tomi is. Először az iskolából kimaradt, most kifutóskodó barátjával találkozik, odahaza pedig megtudja, hogy szülei eladósodtak. Ekkor születik meg benne az elhatározás — otthagyja szüleit, hogy ne legyen terhükre, hanem még segítse is őket. Hősi elhatározás ez? Nem, csak fiatalos! A ba-ráti találkozás szülte kíváncsiság eredménye. A szülők helyzete csak érv, mellyel elsősorban ön-magát győzi meg. Fontosabb a kíváncsiság, hogy megismerje azt a titokzatos Életet; a lázadás, hogy kipróbálja erejét, amikor összecsap az étellel, megpróbálja legyőzni, az ember igájába kényszeríteni ezt a titokzatos hatalmat; kitő-rés, amit talán más formában, de életében egy-szer-kétszer mindenki megpróbál. És Tomi a IV. b. kedvence elindul az életbe.

Mit is talál ott? Sok mindent. Sok szenvedést, de sok örömet is. Mindennapi kenyérgon-dokkal küzdő embereket, nehéz életet, lelket-len munkaadókat, lopó és pofozkodó segédeket, részeges öröket, pár fillérért verekedő rikkancsokat és az egészet irányító, az életet igában tartó testetlen titokzatos hatalmat — a Kiszák-mányolókat. De azért mégis szép ez az élet, ta-

lán éppen azért mert nehéz. Mert a nehézsé-geket, a kérlelhetetlenül vágyakat tipró életet megszépítik az emberek, akik ott küszködnek. Emberek, akik ott alakulnak a nehézségekben. Mert ott van egy édes kislány, az egészet át-melegítő első szerelem. És ott van amit barát-ságnak, vagy komoly könyvekben osztályöntu-datnak neveznek: a küszködő, egymással bajt, örömet megosztó emberek testvéri közössége. Mert az étellel vívott küzdelemben ott születik egy gyönyörű, nagyszerű emberi vonás, amely-nek csak kulminációja, végső megnyilvánulása a sztrájk, a sokezeres tömeg felvonulása, amely ott alakul az Angyalréti FC-ben. Ezért van az, hogy amikor Tomi otthagyja a megismert új életet — mert otthagyja: mégiscsak szebb, vagy ha nem is szebb, de nyugodtabb, kényelmesebb visszatérni a kiegyensúlyozottabb polgári életbe — fájó nosztalgiát érez. Tudja, hogy most le-mondott valamiről. Eddig volt a lázadás, most gyérünk vissza, vegyünk ismét nyakunkba min-den igát és legyünk békés polgárok, mint a töb-biek. Eddig volt a fiatalosság, az összecsapás az étellel, most jön a kiegyezés, a belenyugvás.

Eddig a regény. Debreczeni hiányt pótolta ez-zel a könyvvel. Ebben a könnyed, megkapó for-mában komoly emberi problémákat villantott fel. Nem hallgathatjuk el azonban a regény fo-gyatékosságait sem.

Mi az hogy »ifjúsági regény«? — vetődött fel bennem legelőször a kérdés. Akkor jöttem rá, hogy az ifjúsági regény gyűjtőnév alatt sok-mindent foglalnak össze, ami egyáltalán nem készült ifjúsági regénynek. Nem készültek ifjú-sági regénynek Walter Scott, Dumas, vagy Jókai regényei. Hogy később mégis ifjúsági olvasma-nyok lettek, a romantika tartalmi és formai sa-játosságainak eredménye. Dickens regényei sem ifjúsági regények. Az angol realizmus sajátos vonása, hogy ifjúsági olvasmány lesz. De nem készült ifjúsági regénynek Kipling Dzsungel könyve sem. Hanem legmegfelelőbb formának bizonyult a sajátos kiplingi mondanivaló, élet-szemlélet, filozófia és problematika számára. Te-hát annak többsége, amit ma ifjúsági regény-nek tekintünk, mint meghatározott társadalmi történelmi mondanivaló, konkrét emberi prob-lematika és e társadalmi emberi tartalom leg-megfelelőbb sajátos művészi megformálása, mint irodalmi irányok tipikus megnyilatkozása jött létre. Az ifjúsági regény mint műfaj, mint tu-datosan, kihangsúlyozottan, cím alatt feltűnte-tetten »ifjúsági regény« egészen új dolog. Ak-kor keletkezett, amikor a regényirodalom végér-vényesen kettészakadt, amikor a művészi és az érdekesség különvált. Az »érdekes« regény ponyva lett, a »művészi« regény pedig a filo-zófia, a lélektan felé kanyarodott; az esemé-nyekről a problémákra, a gondolatokra tette át a hangsúlyt; az eseményekben gazdag külső vi-lágból inkább a jóval mozdulatlanabb belső vi-

lágba húzódott. Az ifjúsági regény mint kompromisszum jelentkezik: kísérlet arra, hogy egy sajátos világ, sajátos mondanivaló; az élet egy különálló részének feldolgozásával érdekességét megmentsük, de megőrizzük a művésziességet is. (Ezért van az, hogy a köztudatban ifjúsági regénynek elkönnyvelt alkotások közül egyedül Molnár »Pál-utcai fiúk«-ja tekinthető szűkebb értelemben ifjúsági regénynek és tényleg az ifjúsági regény klasszikus és tipikus példája). Ez a kompromisszum jelleg viszi az ifjúsági regényt Scylla és Charybdis közé. A látszólagos könnyedség mögött a művészileg legnehezebben megformálható anyag rejlik. Tényleg meg kell őrizni az érdekességet és — ami jóval nehezebb — megőrizni a művészi színvonalat, ellentétlenni a sajátos problematika felszínén elsikkadásra csábító varázsának, sodró örvényének. Debreczeni nem tudja mindig elkerülni ezeket a veszélyeket. Néha — talán sokszor is — kénytelen engedményeket tenni. Az engedmények természetüknél fogva két csoportra oszthatók: első csoportba tartozó engedmények szubjektívek — az ifjúsági regény sajátos értelmezéséből erednek. A másik csoport már inkább objektív: az ifjúsági regény műfaji és a feldolgozott anyag tartalmi sajátosságaiból származik.

A szubjektív természetű engedmények szemtetűnőbbek, és kellemetlenebbül hatnak. Debreczeni nagyon nehezen élte bele magát abba; hogy ő most sajátos problematikát, sajátos tartalmi mondanivalót ír s nehezen tudta elfelejteni — később is gyakran visszazuhant —, hogy ifjúsági regényt ír. Ezért van az, hogy azt hitte, neki állandóan magyarázgatnia kell, a dolgokat tanárosan a gyerekek szájába kell rágnia. Ezt nemcsak abból látjuk, hogy Debreczenit az író állandóan a regényen kívül érezzük, a mesélő, magyarázó felnőtt szerepében, »belátjuk«, »képezzük el«, »itt meg kell állnunk, hogy felvilágosítsunk, kedves olvasó«, stb.) hanem abból is, hogy Debreczeni állandóan és erőltetetten mindent meg akar magyarázni. Megmagyarázza mit jelent, ha valakit keresztneven neveznek az iskolában (8. old.); mit nem látott a történelemből Kubinyik tanár (11); zárójelben odateszi mit jelent a Mazsuranics (12); megmagyarázza, mi a gazdasági válság (14) stb. Közben ez a magyarázkodás nemcsak illúziórombolóan hat, de a regényből és a realitásból is kizökkenti. És ilyenkor kénytelen ilyen erőszakoltan, gyorsan visszatérni: »Természetes, nem volt ez rendszeres, világos gondolatsor. Egy serdülő ifjú elméjébe nem rögződhetek oly élesen okok és összefüggések« (26).

Néha ez a magyarázkodás nagyon is a művészi színvonal rovására megy. Itt van mindjárt az elején. Meg akarja nekünk magyarázni, hogy mennyire más most a diákélet, mint akkor volt, holott ennek a regényrészletnek a művészi értéke éppen abban van, hogy megmutatja: sokkal mélyebbre hatoló dologról van itt szó, sem hogy pár év alatt megváltozhatna. A helyzet ma sem sokban különbözik — csak enyhült és lassan kjalakul annak előfeltétele, hogy a helyzet gyökeresen megváltozzék. És még ha meg is változott volna, minek a művészi magasságok és az emberi mélységek felé törő lendületet erőszakosan visszarántani? Vagy a másik kirívó példa. A sztrájk-jelenet a regény egyik kulminációja. A hatást azonban nagyon lerontja, hogy Debreczeni néha, nem regényt ír, hanem ve-

zércikkben kívülről magyaráz: »Eszes, képzett ember volt Virág édesapja, derék dolgozó, aki nyitott szemmel járkált a gyárban és az életben. Egyszer a rendőrséggel is meggyűlt a baja, mert munkatársai érdekében tevékenykedett a szakszervezetben (43) és »A munkások itt vagy ott egyszerre leteszik a szerszámot. Legtöbbször azért, mert munkaadók olyan keveset fizetnek verejtékükért, hogy a nyomorgásra sem elég. Előfordul, mint most a szerszámgyárban, hogy utcára dobott testvéreikért, a kisemizettekkel való együttérzés jeléül hagyják abba a termelést. Nem nyúlnak szerszámhoz, amíg az elbocsájtottakat vissza nem fogadják« (63).

Mégnagyobb kárt okoz a regény művészi értékének, amikor a szubjektív gyengeségek az objektív nehézségekkel érintkeznek. Az ifjúsági regény azért jelent művészileg nehezen megformálható anyagot, mert sajátos tematikát ad, sajátos nézőpontból kiindulva, és sajátos formában kell bemutatnia is ezt az egész bonyolult világot. Molnár klasszikus alkotása ritka szerencsés témaválasztásnak is köszönhető. Debreczeni már nem rendelkezett a témaválasztás előnyével. Az ifjúsági regény eszközeivel, egy 14 éves ifjún keresztül kellett bemutatnia egy modern nagyváros bonyolult problematikáját. Természetes aztán, hogy nehézségekbe ütközött. Nem hatolt és nem hatolhatott mélyebbre. Mint ifjúsági regénynek, még ezt is megbocsátanánk. Nagyobb baj, hogy mélyre nem hatolhatott és mégis egy 14 éves fiataalt kellett adnia ebben a bonyolult környezetben. Így a cselekedetek belső rúgója vesz el. A szerkezet, az események kapcsolódása és egymásutánja mesterkéltnél, kikonstruált. Részben a logikai tévedésekre gondolok: honnan tud csokoládét venni, amikor utolsó húsz dinárján virágot vett, (erővel be kell dobnia egy részletet, hogy megindokolja az összeveszést a segéddel). Beteg, majdnem negyven fókos láza van és mégis pár nap alatt orvos nélkül meggyógyul, (mesterkélten oda kell kapcsolnia a barátság elmélyülését), Pája bácsi honnan hozza Virágot? (ki kell konstruálnia a visszatérést. Antal bácsiékhöz), stb. De gondolok arra is, hogy az események egymásutánját a véletlenek, vagy éppen sablonos fogások irányítják. (A legsorsdöntőbb fordulat például úgy áll elő, hogy a segéd pénzt csempész a zsebébe, hogy tolvajnak tartsák).

Végül még az egész regényre rányomja bélyegét a szubjektív és objektív nehézségek egymásratalálásának egy jellemző megnyilvánulása: Tomi kívülről, polgári környezetből jön a proletár környezetbe. Ez nemcsak annak eredménye, hogy Debreczeni talán kevésbé tudná ábrázolni a tisztán proletár környezetet, — egyáltalán nem annak — jóval fontosabb az ifjúsági regény tartalmi követelménye: mi lenne a kaland, ha egy proletárgyerek négy hónapját mutatná be a megszokott környezetben? Ennek a kívülről idekerülésnek két komoly következménye van: Tomi mint kívülről, egy idegen világba belecsöppent 14 éves gyerek valóban nem értheti ezt a világot s azt neki is vezércikk-stilusban kell megmagyarázni. A másik következmény abból ered, hogy a regény nem végződhet tragédiával, letöréssel. Ez ellentétben állna az ifjúsági regény műfaji sajátosságaival: a nehézségek megszépítésével; és különben is ehhez a tragédiához jobban megalapozott tematika, mélyebbre-hatolás lenne szükséges. Ezért már a regény elején készen áll a kompromisszum. az ott leselkedő tragikus letörés elől a biztos

menedék: a visszatérés Anyuhoz, meg Apuhoz. Így jutunk el a regény legerőszakoltabb, legmesterkéltbb részéhez. Tomi megmenti az egyik gyárigazgató fiát és egyszerre minden rendbe jön: apja kazánját megvásárolják, Antal bácsi is jó állást kap. Minden olyan szépen, egyszerűen elintéződik, mintha nem is két hónappal ezelőtt lett volna gazdasági válság, elbocsájtás, sztrájk, tüntetés...

Egészében Debreczeni regényének megvan-
nak a maga értékei és érdekes, élvezetes olvas-
mány. Azonban nehéz, majdnem lehetetlen fel-
adatra vállalkozott. Molnár egy tudatosan izo-
lált világot mutatott be. Debreczeni pedig az

ifjúsági regény tartalmi és formai eszközeivel akarta bemutatni az egész bonyolult világot: sztrájkokat és tüntetéseket, munkásokat és pol-
gárokat a gazdasági válság körülményei kö-
zött, tulajdonosokat és segédeket, születő osz-
tályöntudatot stb. Innen származnak értékei,
de nagyon komoly művészi fogyatékságai is.
Az »ifjúsági olvasmányok« varázsa éppen az,
hogy széppé, vonzóvá, kívánatossá, vággyá te-
szik azt, ami probléma, nehézség, viszontagság,
szenvedés, fájdalom. Ez a varázsa viszont rész-
ben megvan Debreczeni könyvének is. Ezért
mégis szeretném, ha odakerülne minden fiatal
könyvespolcára.

IVANYOS SÁNDOR

RAJZ

Lapszemle

A szellemi élet lüktető gazdagsága letagadhatatlan imperatívusz: kell a folyóirat, az irodalmi és társadalmi szemle, a művészeti revü, a kritikai lap, az időszaki közlemény annyi változatban, ahány ágazatban jelentkezik a tudományos, művészeti, társadalomtörténeti és mondjuk irodalmi kérdés. A mi folyóiratirodalmunk éppen ebben a változatosságban gazdag; aki jól ismeri a szerb-horvát nyelvet és megszokta már, hogy eredetiben olvas, szépirodalomban a legújabb anyagot találja a »Republika«, a »Književnost« újabb számában, a társadalomtudomány művelői és olvasói a »Nova Misao«, a »Pogledi« hasábjain, az új nemzedék irodalmi szárnypróbálgatásainak kutatói a »Krugovi«-t lapozgatják; távolabbiak a »Književni Jadran«, mely szintén az irodalom és a művészet termőtalajából nőtt ki, a szarajevói »Savremenik«, a bosnyák alkotóművészek gyűjtőhelye s most egyidei hallgatás után ismét a közönség elé kerül a pár évfolyam alatt igen komoly népszerűséget megért »Književne Novine«.

Nem apró-cseprő beszámolókból, hanem a művészetet magasabb értékelésében hozott új hangot az

U M E T N O S T I K R I T I K A nemrég megjelent második száma. Ez a belgrádi lap mindössze két számmal lépett eddig a közönség elé. Ebből programja már igen, de visszhangja még ismeretlen.

Két rovata különösképpen figyelmet érdemel. Egyik a jugoszláv képzőművészet, melynek igazi értékeiről — az apró kritikákon kívül — még ma is keveset tudunk, főleg ha arra gondolunk, hogy örömmel milyen keveseket érhetett az a hír, hogy nagyteljeségű festőművésztünk, Petár Lubarda a sao-Paolo-i világtkiállításon műveivel nemcsak hogy az első díjat nyerte, de úgy írtak róla, mint a délamerikai biennálé »legnagyobb és legértékesebb felfedezése«-ről. Így a lap beszámolóiban távolról sem érezhető a zsurnalisztikai fölületesség, alapos műgonddal készülnek és finom, izléses műmellékletek adnak ismertetőt az egyes műalkotásokról.

A második rovata a külföldi irodalom, úgy mondtuk: ablak, melyen át ki lehet tekinteni a világba. Hermann Hesse, Franz Kafka, Georg Berkeley, a japánok irodalmában Goethe műve, — mindmegannyi irodalmi érdekesség, mely nem a kuriózumok színes mozaikjára épül, hogy elmés citátumokkal kápráztassa el az olvasót, hanem az eszmék hangján szól, a tanulmány formaigényével lép föl. A Nóbeldíjas Hesse életéről és életművéről írt közlemény szóról-szóra adja a nagy írónak azt az önéletrajzát, amelyet 1948 novemberében írt és küldött el Svédországba, mert súlyos betegsége miatt maga nem mehetett el. Nem is önéletrajz ez, hanem vallomás, egy alkotó vallomása azokról a küzdelmes évekről, melyeket a hitleri kor alatt élt át, jóllehet Svájcban élt s csak közvetve volt része a fasiszta irodalomgyalázók támadásában. A háború után Németországban megint elismerték, de művei, melyeket Hitler

alatt Németországban elégettek és elpusztítottak, mindmáig nem jelentek meg újra. Úgy látzik nem évtizedek, hanem emberöltők kellene ahhoz, hogy egy új, eljövendő német haladószellem jóvátége mindazokat az embertelenségeket, amelyeket a faszizmus elkövetett. Hesse a Nóbeldíj odaitéléséig több mint negyven könyvet írt. Ezek közül egyik legnevesebb műve, a »Szteppék farkasa« a közeljövőben jelenik meg szerb nyelven Szonya Perovics fordításában.

Még egy rovatról kell külön szólnunk: ez a külföldi irodalom szemléje. Ha rövidke is ezek a beszámolók vagy csak éppen irodalmi hírek, de értesítenek arról, hogy mi hír az angol, a francia, a német és az amerikai könyvpiacokon. A franciák könyvet írtak Hörderlinről, az angolok Ibsen Hedda Gableréről írtak külön tanulmányt, Amerikában Beethoven szimfóniáiról jelentettek meg egy tanulmánykötetet, a többiek Shakespeare filozófiájával, James Joyce-al, Freud-dal, Molière-rel foglalkoznak. Múlt év őszén Halsey Stevens neves zenekritikus és író terjedelmes tanulmányt írt Bartók Béla életéről és művéről. A könyvet egyidőben New Yorkban és Londonban jelentette meg. Ezekkel a kiadásokkal egyidejűleg ennél terjedelmesebb mű jelent meg Párisban Bartók Béláról. Stevens könyvéről szóló kritikában — amikor a kritikus a művet elemzi — ezt olvashatjuk: »... amikor Thomas Mann a Faustust írta nemcsak Arnold Schönbergre és Nietzsche-re gondolt, hanem Bartók Bélára is«.

Irodalmi életünkben eseményszámba megy, hogy újra megjelent a

K N J I Ž E V N E N O V I N E. Úgy tűnik, semmi összefüggés nincs a nemrégiben megszünt és a most megindult lap között, csupán a címük azonos, mert egészen más szerkesztőség áll az élén (főszerkesztők Tanaszije Mladenovics és Gyuzza Radovics) és a munkatársak is, mintha szűkebb körben csoportosulnának köré. Címlapja túl egyszerű, szinte kissé akadémikusan szürke, ám tartalmáról épp ez ellenkezőt lehet elmondani. Változatos, merész és igyekszik minden egyes rovatban a régisablónostól eltérően új, friss hanggal jelentkezni. A terjedelmes és részletező beszámolók helyett finom tömörséggel megírt rövid kritikai miniatűröket kapunk.

Az első szám afféle programot nem ad, az olvasó a közleményekből olvashatja ki a szerkesztői szándékot. De az írások mögött érződik a terv és egy nagyvonalú irodalmi elgondolás is, mely magában a lapban és majd a megjelenendő számokban alakul át programmá.

EZEK az új hangok. A régiak, a »Republika«, a »Književnost«, a »Krugovi«, a »Mlada Kultura« a megszokott és a már érdemmel megteremtett mederben haladnak tovább. Aki átlapozgatja őket, mindenikben megtalálja az irodalom és a művészet kedvelőjének valót.

Tulajdonképpen ez és nem más a folyóiratok hivatása...

(L)

Széljegyzetek Hangya András festészetéhez

Lionello Venturi: »Giottótól Chagallig« című nemrég horvát nyelven is megjelent könyve fekszik előttem. Lapozgatom. A tizenötödik oldalon többek között ez áll:

»Ha a kritikust akár erkölcsi, akár hazafias lelkesedés hatja át, akkor a hőstettek bármilyen mű ábrázolását helyesli, mellőzve a formákat, színeket vagy a képzelet szükségességét. Márpedig ez azt jelenti, hogy az ilyen kritikus saját képzeletével helyettesíti a művész képzeletét s így, öntudatlanul is a művész — az alkotó szerepét játssza.«

Most, e nem könnyű feladat előtt, amikor Hangya András művészetéről kívánok szólni, a fenti lionellói gondolat megfogalmazása — nekem úgy tűnik — figyelmeztetően parancsol rám. Ha az ember festészeti kérdéseket feszeget, festészetről beszél, szükséges, hogy e különleges problémák relatív igazsága iránti lelkesedés hassa át. A jelen pillanatban más értékű lelkesedésnek nálam sem lehet gyakorlati szerepe s hiszem, hogy a szükséges objektív értékelés megtalálja megindokolt helyét ebben az ismertetésben.

Hangya 1946 óta Zágrábban él. Itt, képzőművészeti kultúránk legjelentősebb központjában, az utóbbi években a szokottnál jóval több tárlat élénkítette a képzőművészeti körök nem mindig ízléses vitáit. Különösen 1948 után fellélekzett az alkotó találékonyság és legkülönbözőbb művészi hitvallásokat képviselő alkotásokat adott, az izmusok legváltaközöbbs formáit sorakoztatta fel, hol erőtlenebb, hol kifejezőbb egyéni refrénnel. Hangya, művészetének jellegzetes vonásaival hozzájárul a képzőművészetek története folyamán ez olyan sokszor megismétlődő, mozgalmas, forrongó, de sajnos, nagyon sokszor meddő, ritkábban gyümölcsöző képzőművészeti vajúdás alkotó lendületéhez. Furcsának tartom azok felfogását, akik e közreműködés egyedüli fontosságát abban látják, hogy a magyarságtól távol, a horvát kultúrközpont képzőművészeti porondján egy magyar név jelent meg. Az ilyen és hasonló szempontok bármilyen burkolt formában is, de mindig valamilyen nemzetieskedő, ebben az esetben »magyar« festészet után áhitoznak. Ez a képzőművészet alapvető elemének a mellőzését, a festőművészet eredeti céljainak megnevelését jelenti. Úgy vélem, hogy Hangya művészetének semmi köze az úgynevezett »magyar« festészethez. Itt most nem arra utalok, hogy e fiatal festő a jugoszláv képzőművészeti akadémiák növendéke volt, hanem csupán azt szeretném kihangsúlyozni, hogy egy »magyar« festészetről egyáltalán nem lehet beszélni s egyúttal legkevésbé tartom elegendőnek ez állításom megdöntéséhez különböző Czencz Jánosnak vagy Glatz Oszkárak pántillkás-pártás emblémáit, mert hisz világos, hogy ezek a »magyaros« ruhákba bújtatott, élettelen viaszbabuk nem a festőművészet, hanem a giécs termékei. Ezzel szemben a tény az, hogy van egy egyetemes európai festőkultúra, amelynek az össze-
vői a történelem időtlen folyamán egymásból fejlődtek ki s mint végnélküli láncszemekként szorosan egymásba kapcsolódnak szerves szükségességük folytán. Hangya e nagyvonalú

európai festőnyelvet beszéli egyéniségének megfelelően realista dialektussal, és sem őt, sem mást nem lehet ma kiragadni és helyi értékűnek feltüntetni.

Hangya analitikus jelleme nagy lelki vívódásai előidézője. Zamatosan megfestett képei mindegyikén ott érezhető mint e lelkitusák visszatükröződése, az a mély, lehangoló mel-léklöngő, mely józsefattilái, keserű gyermekmult emlékeit zárja magába. E komoran, de kiegyensúlyozottan zsongó színharmónia festői egyéniségének legszembeötlőbb s egyúttal legmegrázóbb eleme. Ő az első alkotónk, aki vásznain bemutatta a vajdasági kisember típusát. E vajdasági visszaemlékezések karakterábrázolásának állandó kísérői maradtak. Ez a magyarázata annak, hogy képein egyesek csak a fabulát keresik, »mellőzve a formákat, a színeket vagy a képzelet szükségességét«. Ha festészetét hasonló szemszögből igyekeznénk beállítani, ezzel akaratlanul is másdrangúvá szűkítenénk művészetét valódi értékeit s így magának a festőnek, ugyancsak akaratlanul, pusztán a krónikás szerepét adnánk. Hogy voltaképpen mi is az a művészetben rejlt lebilincselő erő, amely olyan mély visszhangra talál bennünk, amely olyan megmagyarázhatatlanul kellemes, rajongó érzéssel tölti el bensőnket, ezt szavakkal kifejezni — azt hiszem — nem lehet.

Zola Emil, a nagy francia regényíró a következő sorokat szentelte Manet »Olimpia« című remekének. Ez a kép ritkán látott, nagy botrányt idézett okozott a párizsi Szalonban ezernyolcszázhatvanötben. Zola így írt róla:

»A közönség óvakodott attól, mint mindig, hogy megértse éppen azt, amit a festő mondani akart; voltak olyanok, akik valamilyen filozófiai értelmet kerestek a képen; mások viszont, a pajzánabbak, valamilyen illetlen szándékot szerettek volna lelni benne. Ah, kedves mester, mondja meg nekik egészen hangosan, hogy Ön semmiképp sem olyan, ahogy ők hiszik; hogy az Ön részére a kép egyszerűen elemzéshez szükséges indok. Egy meztelen asszonyi testre volt szüksége s Ön Olimpiát választotta, az első nőt, akire rátalált; áttetsző fehér foltok kellettnek Önnek, s Ön egy csokor virágot festett a vászonra; majd feketé foltokra volt szüksége, s a kép egyik sarkába a néger szobalányt és a macskát festette oda. Mit jelentesen mindez? Ezt Ön aligha tudja s én éppúgy.«

Vitán kívül áll, hogy ez a Zola-idézet ezen a helyen megdöbbentő parafrázisként hat. Barmit is fest a festő, kukoricatörést, avagy a velencei Szt. Márk templomot, nem céltnak, hanem eszköznek tekintni ezt, hogy elmondhassa festői mondanivalóját. És Hangya András igyekszik elmondani festői mondanivalóját.

Vásznai, alkotójuk kifejlett komponáló talentumáról tanúskodnak. Például a »Döglött ló« című befejezetlen olajképe eléggé igazolja állításaimat. E nagylendületű vonalvezetéssel és szélesen megfestett folthatásokkal felépített síkon, természetes nagyságú emberi alakok kelnek életre egy oszlásnak indult ló teteme köré csoportosulva, hogy megnyúzzák és éhségüket csil-

lapítsák. Az undor, a félelem, a fásult közömbösség, de mindennekfelett az éhséget csillapítani kívánó féktelen vágy az, amit e szomorú, önmegalázó esemény részeseinek az arcáról leolvashatunk. A sötét, szürkészöld hegylánc, majd az ólmos, nehéz égbolt zárja le ezt a drámát. Az egész kép intonációja egy mély, lehangoló, komor, tipikusan »hangyai« szinharmonia fokozott változata. Az ilyen nagy feltületen (3x2 m) megoldani azokat a problémákat, amelyeket festői problémáknak nevezünk, sokkal kínosabb, mint megfesteni egy intim nagyságú képet. Nem könnyű a síkot rajzban megszervezni, színekben kiegyensúlyozni, és kiépíteni mélységét. A »Döglött ló« című vásznon éppen e festői problémák megoldási folyamata halad a helyes úton. Szerkezetében a klasszikus kompozíciók diagonálisai uralkodnak, majd kolorisztikus ellenértékek folytán ezek a konstruktív átlók erős hangsúlyt nyernek. Elegendő ha csak a kromoxid-zöld és a pompeji-vörös, továbbá a krómsárga és az ultramarin-kék kontrasztjának emelem ki. Ezek az egymást kiegészítő színek helyesen megfogalmazott kontrasztjai által kiegyensúlyozott felülettel találjuk magunkat szemben. A sík színbeli értéke fokozatosan vezeti tekintetünket a térbe az agyagsárga talajtól az ólmos horizonton clair-obscur-jéig.

Az itt felsorolt értékek jellemzik Hangya majdnem minden képét, bármilyen nagyságúak és bármilyen technikával készültek. A »Venecei Szt. Márk temploma« kis dimenziókban festett pasztell. Szerkezetében ugyancsak a klasszikus komponálási mód tradíciójára lelünk. A sík felépítése a vízszintes és függőleges vonalak szilárd megszerkesztésére támaszkodik.

Ebben rejlik e kép reneszánszi nyugalma. A színek valódi alkalmazásán kívül az előtérben elhelyezett peruginóiasan elhelyezett figurák hangsúlyozzák a tér mélységét. Az intonációnak ez a lehangoló mellékszöngéje még Olaszország kék ege alatt is kíséri ezt a festőt.

Az elmondottak mellett felmerül egy kétely is: vajjon nem kering-e Hangya munkássága, az eddig elért eredmények ellenére is, egy bezárt körben? Úgy vélem, erkölcsi alapot nyer ez a kérdés azzal a ténnyel, hogy »még Olaszország kék ege« sem bolygatta fel letargikus álomvilágát. Az örökkön kutató lélek egy van-goghi koncepcióját — »örökké keresni, de soha meg nem lenni a tökéletességet« — nem igazolhatja csupán a lázas munka, szélesebb horizontú experimentális karakter nélkül. Vagy nem-e egy bezárt körben való forgás adja Hangya számára azt a pátoszalteli, de — kétségkívül — irreális megállapítást: »mert a nagy festészet megállt és lezárult ott valahol a francia impresszionistáknál? Miért hajlandó megfeledezni olyan művészekről, mint Henri Matisse, Georges Braque, Georges Rouault, Pablo Picasso, Raoul Dufy, Albert Marquet, Kees van Dongen, Maurice de Vlaminck, Maurice Utrillo, Marc Chagall, Marcel Gromaire? Hisz ezek a nevek ugyancsak egy nagy festészet gyöngyszemei.

Határozottan állítom, Hangyának mégis van ereje, hogy e bezárt kört áttörje. Tudatában kell lennie, hogy az — előbb vagy utóbb — a formák sztereotip, hogy ne mondjam: meddő ismételtetéséhez vezet. Előre pedig csak az »új« sodor bennünket.

GÁBOR Zoltán, festőművész

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtaács, Kovszád — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, A. Rankovicsa u. 19/I. — Postafiók: 180. — Telefon: 20-63. — Postatekarékszám: 300—T—275. — Előfizetési díj: Egy évre 500 din, fél évre 260 din., egyes szám 50 din. — Lapzárta minden hó 10-én. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. — Szedték a noviszádi »Zvezda« vállalat szedőgépein, nyomták a »Zmaj« nyomdában. — Lektor: Kovács Kálmán. — Korrektor: Markovics Anna.

ALIG

EGY ÉV ALATT

MAJD NEM

3000 KÖNYVBARÁT

HOGYAN?

Érthető, mert a

KÖNYVBARÁTOK KÖRE

a jó könyvek mellett a következő kedvezményeket nyújtja:

20%-os engedményt a könyvek bolti árából;

részletfizetéses könyvbeszerzést;

ingyenes illetménykötelet

á l l a n d ó áruhitelt;

minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jogot.

Azonkívül minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat új könyvjegyzékét, amely egyben irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

A kiadónál a következő irodalmi művek kerültek sajtó alá :

Saffier Pál: Utolsó vallomás, regény

Deák András: Sárga karszalag, regény

Gárdonyi Géza: Egri csillagok, regény

Ivó Andrics: Kisasszony, regény

Német István: Parasztkirályság, elbeszélések

Zákány Antal: Fönt és alant, versek

John Reed: Tíz világrengető nap

Könyvkiadásunk legújabb értékei:

Munk Artur: Köszönöm addig is... orvosregény

Ára 360 din. Könyvbarátoknak 288 din.

Herceg János: Vas Ferkó (B. Szabó György illusztrációival)

Ára 100 din. Könyvbarátoknak 80 din.

Sinkó Ervin: Optimisták (Első rész)

Ára 300 din. Könyvbarátoknak 240 din.

Megrendelhető:

Testvériség-Egység kiadóvállalatnál, Noviszád, A. Teodorovics 11

Telefon: 26-33 és 23-02 - Postatakarékszám 300-T-251

Értékes könyvajándékot kap a »Híd« minden előfizetője

Előfizetési felhívás 1954-re

Új formában, színes és művészi kivitelben jelenik meg januártól a HÍD, a vajdasági dolgozók irodalmi, társadalmi és művészi folyóirata. A HÍD, amely legutóbb a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD című melléklettel már kibővítette hasábjait, új rovatok teremtésével bővítette tartalmát és egész éven át körülbelül ezer oldal olvasmányt nyújt olvasóinak.

Folyóiratunk, amely annakidején mint a vajdasági haladó magyar ifjúság harcossajtóorgánuma jelentkezett — a megszállás alatt három évig szünetelve — ebben az esztendőben, 1954-ben ünnepli megindulásának 20-ik évfordulóját. Az évfordulóra 1954 májusára terjedelmes ünnepi számot készít elő a szerkesztőség, rendkívül érdekes tartalommal, műmelléklettel stb. Ezenkívül elhatároztuk, hogy a jubileumi esztendőben a HÍD minden előfizetőjét értékes könyvajándékban részesítjük.

Minden előfizetőnk, aki április 10-ig rendezi előfizetését (és nincs hátralékban régi előfizetéssel) s legalább egy évre előfizet a HÍD-ra, értékes könyvajándékban részesül. Minden ilyen előfizetőnek joga lesz féláron megvenni a TESTVÉRISÉG EGYSÉG könyvkiadóvállalat Ady Endre összes verseinek kiadásra kerülő kötetét. A könyv eladási ára 600 dinár körül lesz, bekötött példányban és azt mindenki, aki igényt tart rá, kb. 300 dinárért megkapja. Amennyiben nem kíván a kedvezmény ilyen módjával élni teljesen ingyen illetménykötetet kap, éspedig:

Kafka Margit: Színek és évek című regényét.

Kérjük előfizetőinket, hogy az előfizetés rendezésével egyidejűleg — vagy aki már korábban rendezte előfizetését, levelezőlapon — közöljék velünk, hogy a könyvkedvezmény melyik módját választja. Április 10 után, amennyiben nem él a választás jogával, Kafka Margit regényét kapja, díjtalanul.

A HÍD előfizetési árát a tartalmi kibővítéssel, a készülő jubileumi számmal, valamint az értékes könyvajándékkal kapcsolatban újra rendeztük. Az eddigi 420 dinár helyett a HÍD új előfizetési ára egy évre 500 dinár lesz, míg az újformátumú, érdekes és tartalmas lap egy-egy száma, példányonként vételnél az eddigi 40 dinár helyett 50 dinár.

Címünk: A HÍD szerkesztősége és kiadóhivatala, Noviszád, Alekszandra Rankovicsa 19. I. Csekszáma: 300—T275.

Végül közöljük, hogy kiadóhivatalunknál beszerezhetők a HÍD korábbi teljes évfolyamai 420 dináros áron.

Lépj be te is a HÍD előfizetőinek táborába, erősítsd ezzel irodalmunk reprezentatív folyóiratát. Légy te is HÍD-barát, azé a folyóiraté, amely húsz éve a haladás ügyét szolgálja s ma épülő szocializmusunk értékes és művészi sajtója.

Baráti üdvözlettel
A HÍD szerkesztősége